ناوەندی توێژینەوەی دەنگی نەتەوە

بەرهەمی سێیەم:

لەمپەڕەکانی بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردی

ساڵی چاپ: ٢٠٢٤ سلێمانی

سەرپەرشتیار: ڕێڤان عوسمان

ئاریان ئومێد

هاوکاران: جێگر جەواد

چراخان چۆمانی

چرا یاسین

ڕەوەند کوێستانی

ڕۆژیار خاڵە حەسۆ

هەوراز غازی

هەڤاڵ محەمەد

هێڤیدار شەعبان

دیزاینی بەرگ: هەوار نووری

هەڵەچن: زریان سەرچناری

لە [گرووپی ڕوون بۆ هەڵەچنی و پێداچوونەوە-٠٧٧٣٣٥٧٤٧٢٧]

پێڕست:

بەرایی.. ٤
د. کامەران جەمال بابان زادە... ٦
د. ڕەنج نەوزاد... ٨
ئیبراهیم سادق مەلازادە... ١٢
د. هەردی مەهدی.. ٢٧
د. شێرکۆ کرمانج.. ٣٣
ڕەزاق مەهدی.. ٣٩
مانی ڕەحیمی.. ٥٧
سۆران کۆستە.. ٦٣
ئارام ڕەفعەت.. ٦٩
مەیسەم موڕادی.. ٧٢
هەڵمەت مەعرووفی.. ٧٦
هەڵوێست فەهمی.. ٨٤
هەڵۆ بەرزنجی... ٨٨
هیوا سەلام... ٩٣
محەمەد ڕەسوڵ.. ١٠١
مەسعود بابایی.. ١٠٧
گۆران سەباح.. ١٠٩
ڕەوەند کوێستانی.. ١١١
هەتاو کوردی.. ١١٤
زیدان تەها... ١١٨
ڕۆژیار خاڵە حەسۆ... ١٢٥
وریا کوردستانی.. ١٢٩
چرا یاسین.. ١٣٤
کامەران کوردی.. ١٤٠
سەرهۆز تاهیر.. ١٤٢

هێما نیازی.. ١٤٥
زەردەشت نوورەدین.. ١٤٨
میران حەسەن.. ١٥٠
م. عەبدولحەمید سیوەیلی.. ١٥٢
دلێر ڕۆستەمی... ١٥٦
د. هیوا حەمید شەریف... ١٥٨
ئالان دارا.. ١٥٩
یوسف حەسەن.. ١٦٠
گۆران ماد.. ١٦١

بەرایی:

ئەم نووسینەی بەردەستتان سێیەم بەرهەمی ناوەندی توێژینەوەی دەنگی نەتەوەیە کە ناوەندێکی سەربەخۆی قازانجنەویستە، کار لەسەر پرسە نەتەوەیی و نیشتمانییەکان دەکات.

پرسیاری سەرەکی ئەم بابەتەمان: بەربەستەکان، لەمپەڕەکانی بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردی چین؟

بۆ ئەمەش جیاواز لە بابەتەکانی دیکە هەوڵماندداوە قسەکەری سەرەکی کەسانێکی دیکەی دەرەوەی ناوەندەکەمان بن، بەتایبەت ئەو کەسانەی گرنگی بە پرسی نەتەوەیی دەدەن و لەبارەیەوە دەنووسن و لێکۆڵینەوە دەکەن، بۆ ئەمەش بە سوپاسەوە چەندین هاوڕێ لەگەڵمان بەشداربوون.

سەرەتا ئەگەر باسێک لە پێناسەی ناسیۆنالیزم بکەین تا زیاتر بەرچاوی خوێنەر ڕوونبێت: ناسیۆنالیزم بەگشتی سیستەمێکی فیکرییە یان بیروباوەڕێکی سیاسی-کۆمەڵایەتییە، ئەندامانی کۆمەڵگە بە خۆشەویستی نەتەوە، پاراستن و بەرەوپێشبردنی بنەما هاوبەشەکانی نەتەوە و ڕاگرتنی بەرژەوەندی باڵای نەتەوەیی گۆش دەکات.

نەتەوە بێ دەوڵەتەکان بە ئاڕاستەی پێکهێنانی دەوڵەتی نەتەوەیی و بەدەستهێنانی سەربەخۆیی سیاسی، نەتەوە خاوەن دەوڵەتەکانیش بە ئاڕاستەی پاراستنی نیشتمان و قەوارەی سیاسی و گەشەپێکردنی ئابووری و کۆمەڵایەتی ئاڕاستەدەکات بێ ئەوەی هێرش و پەلامار بکەنە سەر سنووری سیاسی نەتەوەیەکی تر. واتە ئەندامانی نەتەوە لە چوارچێوەی یەکەیەکی ئیداری یان جوگرافیایەکی دیاریکراودا هاوئامانج و هاوبەرژەوەند و هاوچارەنووس دەبن، بۆیە بەرگری لێ دەکەن و گەشەی پێ دەدەن، بەتایبەت لەڕووی سیاسی و کۆمەڵایەتییەوە".[1]

هەڵبەت پرسی دەوڵەتسازی بۆ هەر نەتەوەیەک پرسێکی چارەنووسسازە، کاری ناسیۆنالیست دروستکردنی دەوڵەتە. پرسی دروستکردنی دەوڵەتیش زەمینەسازی و ستراتیژیی دەوێت. بۆ گەلی کورد کە هەڵکەوتەی جیۆپۆلەتیک و دۆزەکەی زۆر ئاڵۆزە، بۆ بەکرداربوون زنجیرەیەک لەمپەڕ لە بەردەم ئەم گوتارەدا هەیە.

---

١ جەعفەر عەلی ڕەسوڵ: ناسیۆنالیزم و ناسیۆنالیزمی کوردی، چ. ڕەنج، (سلێمانی، ٢٠٠٤)، ل ٤٦-٤٧.

باوەڕمـان وایە بۆ چارەسـەری هەر کێشـەیەک دەبێت سـەرەتا هۆکـار دیـاری بکرێت، دەمانەوێت بزانین هۆکار چییە تا ئێستا ناسیۆنالیزمی کوردی نەگەیشتووە بە ئامـانج، هەر بـۆیە لە چوارچێـوەی ئەم کــارەدا دەســتمانکرد بە وەرگرتنــی ڕا و بۆچــوونی شـارەزایانی ئەو بوارە. لێرەدا بەبێ دەستکاری و بە ئامـانەتەوە ڕای هەر یەکێک لەو کەسانە وەک خۆی دانراوەتەوە.

لە کۆتاییشـدا هـیچ ئەنجامێکمـان نەنووسـیوە، ئەویـش بەو هیـوایەی پرسـیارەکە بە کراوەیـی جێبهێڵـین، چـونکە ئەگەرچـی گوتــارەکە تەواو ڕوونە، بەڵام وردەکــاری و لەمپەڕەکانی پێویستی بە توێژینەوەی وردتر و وەڵامی زیاترە.

د. کامەران جەمال بابان زادە

لەو بڕوایەدام تاکوو ئێستا ناسیۆنالیزم لەناو کورددا دروووست نەبووە، تاکوو قسە لەسەر بەربەستەکانی بکەن.

ناسیۆنالیست یان ناسیۆنالیزم تاکوو ئێستا لەناو ژمارەیەکی کەم دەستەبژێری ڕووناکبیری کوردیدا هەیە، لەناو شعری شاعیران لەناو هەندێک تێکستدا هەیە.

کورد ئینتیمای بۆ شتە بچووکەکان زیاترە وەک لە شتە گەورەکان ئەگەر ناسیۆنالیزم بەو مانەیە بێ کە میللەتی ئێمە دەمار و دەمارگیری هەبێت کە (ئیبن خەلدوون) لە پەرتووکی (موقەدیمە)دا باسی دەکات.

کە پێکەوە جۆشدراون و بەرگری لەیەک دەکەن و (عەسەبیەت)دەمارگیرییان بۆ یەکتر هەیە.

خاوەن بیروبۆچوون و ئایدۆلۆجیا و ئینتیمان بۆ ئەو نەتەوەیە کە نەتەوەی کوردە، تاکوو ئێستا ئەو حاڵەتە لە چوارچێوەیەکی بچوکدا نەبێت بەشێوەیەکی گشتی نییە.

هۆکارەکان لە بەردەم بۆ درووستنەبوونی ئەم ناسیۆنالیستە دەگەڕێتەوە بۆ کۆمەڵێک هۆکار:

١-کوردایەتی یان ناسیۆنالیزمی ئێمە بەپەرچەکرداری لەدایک بووە، نەتەوایەتی ئێمە بە پەرچەکرداری لەدایکبووە، چیرۆکی چەوسانەوەی خۆی (زاڵمییەت)ستەمکاریی ئەوانی تری کردۆتە کەرەستە و (شەحنکەرەوە)بارگاویکەرەوە بۆ درووستکردنی جۆرە ئاڕاستەیەک کە پێی دەوترێت کوردایەتی، بەوەی کە تۆ یەک نەگریت و خەبات نەکەیت دوژمنت هەیە، ئەگینا ناسیۆنالیستی بەمانا دەوڵەتدارییەکە وەکوو ئەڵمانیا لە سەردەمی بسمارک و ناسیۆنالیستی ئیتاڵیا لە دوای گاری باڵدی و کافوری، ئەم جۆرە ناسیۆنالیستە کە درووست ببێت لەسەر بنەڕەتێکی ئابووری فیکری لەناو کورددا لەدایک نەبووە، چونکە ناسیۆنالیزمی ئێمە پەرچەکردارییە کە چیرۆکی چەوسانەوەی درووست دەکات.

هەرکاتێک چەوسانەوەی دوژمنەکانی لەسەر لابچێت ئەو ناسیۆنالیستە کاڵ دەبێتەوە، چونکە فاکتەرەکەی دیارە.

٢-دابەشکردنی کوردستان بەسەر چوار پارچەدا، هەریەکەو لەگەڵ شوێنێکدا خۆی گونجاندووە، ئەو وڵاتەی کە بەسەری دابەشکراوە بە نەیاری دەزانێت، وە لە هەوڵی نەرمی نواندن و گونجانە لەگەڵ وڵاتانی تر کە کوردستانی بەسەردا دابەشکراوە.

٣-کۆمەڵگەی ئێمە لە ڕابردوودا کۆمەڵگەیەکی کشتوکاڵی و خێڵی بووە، کە خێڵ و هۆز زۆر بەزەحمەت ئینتیما بچووکەکانی خۆیان دەگۆڕنەوە بە ئینتیمایەکی گشتی کە ناسیۆنالیستی نەتەوەیە.

٤-نەبوونی زمانێکی ستاندارد کە هەموو کورد کۆبکاتەوە، کوردێکی باکوور و باشوور و لوڕستان (کوردە سادەکەی) بەئاسانی لێک تێناگەن.
ئەگەر کوردێکی لوڕستان کە لە هەواڵەکان دەبینیێ کوردێکی باکوور یان ڕۆژهەڵات یان ڕۆژاوا ئازار دەبینێت، تەنیا دەزانێت کە ناوی کوردە، هاوسۆزیەکەی بۆ کوردبوونەکەیەتی، دەنا لە زمان و (سەقافەت)ی بەئاستەم تێ دەگات، واتە ئاڵوگۆڕی کولتوور نییە لەنێوان بەشەکانی تری کوردستانی ئێمە.

٥-هۆکاری ئابووری، ئێمە شاری گەورەمان نەبووە، کە شارێک بێ تێیدا چینی بۆرجوا و چینی سەرمایەدار بەرهەم بهێنرێ، وە ئەوانە وردەوردە وەلائێکیان هەبێت لەسەر بنچینەیەکی (سناعی)پیشەسازی بۆرجوازی و سەرمایەداری، چونکە کۆمەڵگەی کشتوکاڵی زۆر بەئەستەم ناسیۆنالیستی تیادا لەدایک دەبێت.

د. ڕەنج نەوزاد

بە گشتی دوو جۆر فاکتەر هەیە: فاکتەری ناوخۆ و فاکتەری دەرەکی، کە زۆر کات تەواوکەری یەکترن و یەکتر بەرهەمدەهێننەوە، یان ڕەنگدانەوەی یەکترن.

أ-فاکتەری ناوخۆ:

١-لاوازی یان نەبوونی پرۆژەیەکی گشتگیر بۆ ناسیونالیزمی کوردی. پرۆژەیەک کە پێناسە و بنەماکانی ناسیونالیزمی کوردی و ئامانجەکانی دیاری بکات و زۆربەی گرووپە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکانی کوردستان باوەڕی پێ بکەن و ببێتە بنەمای تێڕوانینی ئەوان بۆ سیاسەت و ناسیونالیزم و کوردبوون.

٢-لاوازی لەسەر ئاستی تیۆری. ئەکادیمیست و ڕۆشنبیرەکانی کورد لەو بوارەدا کاری زۆریان نەکردوە، یان ئەگەر کرابێت نەبووەتە بەها و تێڕوانینێکی گشتی.

٣-دابەشبوونی حیزبەکان و ململانێ کردنیان لەگەڵ یەکتر، بووەتە مایەی هەبوونی تێڕوانینی جیاواز و تەنانەت دژبەیەک، سەبارەت بە چییەتی ناسیونالیزمی کوردی.

٤-بەکارهێنانی هەندێک بەها و گوتاری ناسیونالیستی وەک پروپاگەندە و موزایەدەی سیاسی لەلایەن هەندێک حیزبەوە، کە حیزبە نەیارەکانی دژایەتی ئەو گوتارە دەکەن. لە پرسی ڕیفڕاندۆم بینیمان لەبەر دژایەتی پارتی بەشێک لە کۆمەڵگەی کوردی و لایەنە سیاسییەکان کەوتنە دژایەتی کردنی ئەو پرسە.

٥-بەستنەوەی ناسیونالیزمی کوردی بە هەندێک ئامانج و دەستکەوتی دژەناسیونالیزم. وەک بە فیدراڵیکردنی عیراق، بەدیموکراسیکردنی تورکیا و ئێران و سووریا... لەلایەن هەندێک لە گرووپ و حیزبە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکان. لە کاتێکدا بنەمای ناسیونالیزم دەبێت سەربەخۆیی و دەوڵەت بێت، نەک بوون بە پارچەیەکی دەستووری و یاسایی لە دەوڵەتی داگیرکەر، ئەوەش بەئارەزومەندانە. وەک دەنگدانی کوردی باشوور بە دەستووری عیراق ٢٠٠٥.

٦–قــۆرخکردنی ناســیونالیزم لەلایەن گرووپێکــی دیــاریکراوەوە. کە نە دەتوانێــت گشتاندنی بۆ بکات و ببێتە تێڕوانین و بەها و ئامانجێکی گشتی کە پشتگیری بکرێت لەلایەن زۆربەی نوخبە و لایەن و گرووپە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکانی تر، نە سازش دەکات بۆ ئەوەی گرووپەکانی تریش ڕاکێشێت بەلای خۆیدا.

٧–تێکەڵکردنی نیشتمان و نەتەوە بە حیزب و دەستەڵاتی سیاسی، بەو مانایەیی کاتێک دەستەڵاتێکی سیاسی گەندەڵ و تاوانبارە، دەبێتە هۆی تاوانبارکردنی نیشتمان و ئاڵا و نەتەوە لەلایەن بەشێک لە کۆمەڵگەوە. ئەمەش دەبێتە ڕێگری لە درووستبوونی گوتار و بەرنامەیەکی ڕوون و بەهێزی ناسیونالیستی.

٨–قــۆرخکردنی ئــابووری و چەک و میــدیا و تواناکــانی کوردســتان لەلایەن چەنــد حیزبێکەوە. کە هەر گرووپێکی تر بیەوێت پڕۆژەیەکی سیاسی و ناسیونالیستی جدی هەبێت، یان ڕێگری لێ دەکرێت، یان دەبێت ببێتە بەشێک لەو حیزب و لایەنانەی کە خۆیـان زیـانی گەورەیـان لە ناسـیونالیزمی کـوردی داوە، یـان لەبەر کەمـی توانـا و گەیاندن، ناتوانێت پڕۆژەکەی بگەیەنێت و گشتاندنی بۆ بکات بۆ کۆی کۆمەڵگە.

٩–هەبـوونی زیـاد لە گرووپێکی چەکدار، کە ئەمەش دەبێتە هـۆی هەبـوونی چەنـدین سیاسەت حکوومەت و میدیا و ئابووری و تێڕوانینی دژبەیەک. هەر یەک لە خـاوەنی ئەم گـرووپە چەکدارانە بـۆ مـانەوەی خۆیـان و خۆپاراسـتن لە نەیـارە سیاسـییەکانی تریـان، کە هەر کـوردن، دەبێـت خۆیـان بـدەنە پـاڵ دەوڵەتێـک. لە کەیسـی کـورد ئەو دەوڵەتانە داگیرکەری کوردستانن. ڕوونە زۆربەی حیزبە کوردییەکان پشت بە ئێران و تورکیــا، یــان بە عیــراق و ســووریا دەبەســتن بــۆ ئەو مەبەســتە. ئەمەش واتە ناسیونالیزمی کوردی دەخرێتە ژێر ڕەحمەتی داگیرکەرانی کوردستان.

١٠–وتاری هەناسەدان و مانەوە وەک کرۆکی ناسیونالیزمی کوردی. بە گشتی بەشێک لە کورد پێیوایە کە بمێنێتەوە و بە زمانی خۆی قسە بکات، واتە کورد پارێزراوە. لە کاتێکدا ناسـیونالیزم پڕۆژەیەکی دوورمەودا و ئـاڵۆزە، چەنـدین قۆنـاغی گرنگی هەیە.

سەرەکییترینی گەیشتنە بە دەوڵەتی سەربەخۆ. نەک خەونێکی بچووکی وەک هەوڵدان بۆ مانەوە. کە سەرەتاییترین قۆناغی ناسیونالیزمە و دەبێت ماوەیەکی کورت و دیاریکراو بێت، نەک ببێتە بەشێک لە ژیانی نەتەوەیەک و ببێتە ئامانج.

ب-فاکتەرە دەرەکییەکان:

١-نەبوونی دەوڵەتێکی سەربەخۆ کە بە پێی دەستوور و دەزگای دەوڵەتی ناسیونالیزمی کوردی پێناسە بکات و بەرژەوەندییە باڵاکان دیاری بکات. خودی ئەو گرووپانەی کە بانگەشەی ناسیونالیزمی کوردی دەکەن (حیزبە کوردییەکان) زۆربەیان داوای فیدراڵی و دیموکراسی دەکەن بۆ دەوڵەتانی داگیرکەر، نەک سەربەخۆیی. ئەمەش ڕێگرییەکی سەرەکییە لە بەردەم ناسیونالیزم. گرنگترین قۆناغی ناسیونالیزم بریتییە دەوڵەتی سەربەخۆ، کاتێک دەوڵەتی سەربەخۆ دێتە دی، ناسیونالیزم کۆتایی نایەت، بەڵکوو دەگۆڕرێت بۆ پاراستن و بەهێزکردنی ئەو دەوڵەتە. بڕیاربەدەستی کورد هاوکار نییە بۆ گەیشتن بە قۆناغی سەربەخۆیی، نەبوونی دەوڵەتی کوردی، هۆکارەکەی فاکتەری دەرەکییە، کە گرنگتر و سەرەکییترە، هەروەها فاکتەری ناوخۆش.

٢-دابەشبوونی کوردستان بەسەر چوار دەوڵەتی داگیرکەردا، بەربەستێکی سەرەکییە لە بەردەم نەبوونی گوتارێکی گشتگیر و ڕوون و یەکگرتووی ناسیونالیزمی کوردی. هەر پارچەیەک بارودۆخ و داگیرکەرێکی جیاوازی هەیە، گوتاری ناسیونالیزمیش گۆڕانکاری بەسەردا دێت لە دۆخێکی لەو شێوەدا.

٣-دەبێت ئەو خاڵە بە گرنگ بزانین کە پەروەردەی مرۆڤی کورد بە دەست کێییە؟ ئەوەی کورد بە گشتی پەروەردە دەکات قوتابخانە و دەزگا و میدیا و ئەدەب و پەرتووک و زمانی داگیرکەرە، نەک هیی خۆی. ئەم مرۆڤە هەوڵێکی زۆر و عەقلێکی گەورەی پێویستە بۆ ئەوەی دەربازی ببێت لەو پەروەردەیە. پەروەردەی دەوڵەتی داگیرکەر چییە؟ مرۆڤی کورد فێر دەکات کە داگیرکەر و بکووژەکەی خۆش بوێت، کولتوور و زمان و دەوڵەتی ئەو بەپیرۆز بزانێت... نەفرەت لە خۆی بکات. بۆ

ڕۆژهەڵات و باکوور ئەمە تا ئەمڕۆش بەردەوامە. لە باشوور لەساڵی (١٩٩١)ەوە تا ڕادەیەک ڕزگاری بووە، بەڵام بەتەواوی نا. ڕۆژاوای کوردستان چەند ساڵێکە بەرەو ئەوە دەچێت کە ڕزگاری بێت، بە تایبەت نەوە تازەکەی.

٤-سیستمی جیهانی دەوڵەتی کوردستانی قبوڵ نییە. کەواتە ناسیونالیزمی کوردیش قبوڵ ناکات کە دەبێت ئامانجەکەی سەربەخۆیی کوردستان بێت.

٥-دەوڵەتانی داگیرکەر بەهۆی توانا سەربازی و هەواڵگری و ئابووری و میدیا و هێزی نەرم و ڕەق و تیژ و زیرەک... ڕۆڵێکی سەرەکییان بینیووە لە کاریگەریی دانان لەسەر مرۆڤی کورد و دوورخستنەوەی لە ناسیونالیزمی کوردی. کاریگەری زۆر داناوە لەسەر فکر و ڕەفتار و خەون و ئاڕاستەکانی مرۆڤی کورد. کە هەر هەمووی ڕێگرییە لە ناسیونالیزم و لێدانە لێی.

ئیبراهیم سادق مەلازادە

لەمپەڕەکانی بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردی (وتار)

پێشەکی:

کورد دۆزێکی ڕەوای هەیە، بەڵام تا ئەمڕۆ نەتوانراوە هێڵە گشتییەکانی ناسیۆنالیزمی کوردی دیاری بکرێن، بێجگە لەو درووشم و چەند نووسراوەی کە لە ڕاستیدا ناتوانرێت بە هیچێک لەو نووسینانە بوترێت، تیۆریزەکردنی ناسیۆنالیزمی کوردی. دەکرێت، هەر ئەو دۆخەش لە خودی خۆیدا لەمپەڕێک بووبێت لە بەردەم دەرنەکەوتنی سیما گشتییەکانی کوردایەتی و بەکولتوورکردنی بنەما ئەخلاقییەکانی. بۆیە، هەرچی هاتووە بۆ خۆی گوتارێکی تایبەتیی بەکارهێناوە، بەڵام گوتارێکی شێواو و دوور لە خواستی سەروەریی نەتەوەیی. بەو پێیەش، هەر زوو، واتە هەر لە سەرەتای دامەزراندنی پارتی دیموکراتی کوردستان، دوو بنەما بە تێپەڕبوونی کات بوون بە کولتوور، یەکەمیان باشوور، بوو بە کوردستانی عێراق، دووەمیشیان لە سەربەخۆییەوە گەڕانەوە بۆ ئۆتۆنۆمی(حوکمی زاتی)، بێ ئەوەی هیچ لێکدانەوەیەک بۆ ڕەهەندە مێژووییەکان و ئەگەرەکانی ئەو خۆڕادەستکردنە بە عێراق بکرێت. بەو جۆرە، گرنگترین خەسڵەت لە بزووتنەوەی سیاسی کوردستان، دابەزین بوو لە سەروەری و لە گوتاری سەربەخۆخوازی بۆ کوردستانی باشوور. بەو جۆرە، کورد بوو بە عێراقی و ئەوە لەبیرکرا کە دوای زیاتر لە پێنج ساڵ لە دامەزراندنی عێراق، کوردستانی باشوور (ویلایەتی موسڵ) بەو عێراقەوە لکێندرا، کە پێشتر عێراق پێکهاتبوو لە هەردوو ویلایەتی بەغدا و بەسرە. دوای ڕاپەڕین، واتە دوای حەفتا ساڵ لە هەوڵ و تێکۆشان و قوربانیدان و جینۆساید، ئینجا لەلایەن نەتەوە یەکگرتووەکانەوە پرسی پارێزبەندی بۆ کورد لە چوارچێوەی بڕیاری (٦٨٨) ی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ کەمتر لە نیوەی باشووری کوردستان خەتی(٣٦)ڕاگەیەنرا و بڕیارەکە خرایە بواری جێبەجێکردنەوە. لە کاتێکدا پارچەکانی دیکەی کوردستان، هەر لەژێر نیری داگیرکەردا ماونەتەوە، بێجگە لەو دۆخە تایبەتەی کە ئێستا لە کوردستانی ڕۆژاڤادا هەیە.

ئایا کورد ناسیۆنالیزمی هەیە؟

لەگەڵ ئەوەی کە کورد خاوەنی دۆزێکی ڕەوا و دادوەرانەیە و لەسەر نیشتمانی خۆی دەژی و لێی داگیرکراوە، تا ئێستاش بۆ من قورسە بڵێم کورد ناسیۆنالیزمی هەیە، ئەمەش دەکرێت وەکوو یەکێک لە لەمپەڕەکانی بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردی تەماشا بکرێت، ئەگەر بڕیاربێت ناسیۆنالیزمی کوردی بەمانا مۆدێرن و ئەکادیمییەکەی، هەبێت. چۆن؟

لەمپەڕی یەکەم: دوای سەد ساڵ لە سەرهەڵدانی ناسیۆنالیزمی کوردی بە مانا مۆدێرنەکەی، نەتوانراوە چەند لێکۆڵینەوەی ئەکادیمی لەو بارەیەوە بەرهەم بهێنرێن، یا بە گشتی گوتارێکی یەکگرتووی نەتەوەیی بە ئاراستەی سەروەری نەتەوەیی بەرهەم بهێنرێت، بێجگە لە (جەمال نەبەز) کە لەو بارەیەوە چەند پەرتووکێکی نووسیون، لەوانەش "بیری نەتەوەیی کوردی"، "ناسنامە و کێشەی ناسیۆنالیزمی کوردی"، بەڵام ئەو پەرتووکانەش زیاتر چەند بنەمایەکی سەرەتایی و چەند لێکدانەوەیەکن کە زیاتر بۆ ئەو سەردەم پێویست بوون. ئەوەی دەمێنێتەوە هەندێک نووسینی گشتی و لە چەند درووشمێک تێپەڕی نەکردووە. لەو بارەیەشەوە، زۆربەی چاودێران لەسەر ئەو ڕایەن کە تا ئەمڕۆشی لەگەڵدابێت، ناسیۆنالیزمی کوردی تیۆریزە نەکراوە و کەسێک نەهاتووە پێمان بڵێت ناسیۆنالیزمی کوردی چییە و چۆن کار دەکات، وەک ئەوەی زۆربەی ناسیۆنالیزمەکانی دونیا خەڵکێکی تایبەتمەندیان هەبووە، تیۆریزەیان کردووە و دەیان ئارگیومێنت و دژەئارگیومێنتیان لەو بارەیەوە وروژاندوون، وێڕای ئەوەی بەڕوونی سەر بە یەکێک لە قوتابخانەکانی ناسیۆنالیزمن و ئامانجەکانی ناسیۆنالیزمی نەتەوەی خۆیان دارشتوون. توانیویانە بەجوانی سنوورەکانی نەتەوە دەسنیشان بکەن، پێناسەیەکی ورد و درشتی دوژمنی نەتەوەکەیان بکەن. کۆمەڵێک سیمبوڵی نەتەوەیی دابڕێژن و هەموو نەتەوە لەسەریان کۆک بن، توانیویانە حەڵاڵ و حەرامی نەتەوەیی دەسنیشان بکەن و کەس نەتوانێت ئەو سنوورانە ببەزێنێت. هەر کەسێکیش بەزاندبێتی، بە دژەنەتەوە و بەرژەوەندی نیشتمانی تۆمەتبار کراوە.

لەو بارەیەوە، ئاماژە بە چەند نموونەیەکی ناسیۆنالیزم دەدەم لەڕووی تیۆرییەوە؛ هەروەها، بەکورتیش ئاماژە بە ناسیۆنالیزمی هەر سێ نەتەوەی داگیرکەری کوردستانیش دەدەم.

ناسیۆنالیزم لە ڕووی تیۆرییەوە:

ئەگەر بزووتنەوەی ناسیۆنالیزمی ئەڵمانی بە نموونە: وەربگرین، یەکێک لە کەسایەتییە دیارەکانی پەیوەست بە پەرەسەندنی ناسیۆنالیزمی ئەڵمانی (یۆهان گۆتلیب فیختە) بووە. (فیختە) فەیلەسوفێکی کاریگەری ئەڵمانی بووە لە کۆتایی سەدەی هەژدە و سەرەتای سەدەی نۆزدەیەم، زۆرجار بە یەکێک لە باوکە ڕۆشنبیرەکانی ناسیۆنالیزمی ئەڵمانی دادەندرێت. کارەکانی (فیختە) بەتایبەتیش نووسینەکەی بەناوی "وتار بۆ نەتەوەی ئەڵمان"، (Reden an die deutsche Nation) کە لە سەرەتای سەدەی نۆزدەیەمدا لە سەردەمی ناپلیۆندا پێشکەشی کرد، جەختی لەسەر بیرۆکەی نەتەوەیەکی یەکگرتوو و بەئاگای ئەڵمانی دەکردەوە، داوای بەئاگاهاتنەوەی نەتەوەیی بەکۆمەڵی دەکرد و هانی ناسنامەیەکی جیاوازی ئەڵمانی دەدا. بەشدارییەکانی (فیختە) لە بناغەی فیکریی ناسیۆنالیزمی ئەڵمانیدا کاریگەرییەکی درێژخایەنی بەسەر پەرەسەندنی بیری سیاسیی ئەڵمانیدا هەبووە.

لەو نێوەندەشدا چەمکی دەوڵەت وردەوردە بووە بە بابەتێکی تایبەت لە پەیوەندی بە ناسیۆنالیزمەوە. هەر ئەو چەمکەشە کە ناسیۆنالیزمی ئەڵمانی لە هەندێک ناسیۆنالیزمی دیکە جیا دەکاتەوە. بۆ نموونە: فەیلەسوفی ئەڵمانی (یۆهان گۆتفرید هێردەر) فەیلەسوف و ڕەخنەگری ڕۆشنبیری سەدەی ١٨، بە یەکێک لەلایەنگرانی سەرەتایی بیرۆکەی "نەتەوەیەک بە زمان و کولتوور و مێژووییەکی هاوبەش" پێناسە دەکرێت. ئەو دەیوت نەتەوە بوونێکی ئۆرگانی و کولتوورییە و بە تێپەڕبوونی کات بە شێوەیەکی ئۆرگانیک سەرهەڵدەدات. لە کاتێکدا (هێردەر) دەوڵەتی وەک مەرجێک نەخستووەتە چوارچێوەی نەتەوە، بەڵام جەختکردنەوەی لەسەر لایەنە کولتووری و زمانییەکانی نەتەوەیەک، بەشداری لە پەرەسەندنی دواتری ئەو بیرۆکەیەدا کردووە کە نەتەوەیەک بە نزیکییەوە بەستراوەتەوە بە بوونی قەوارەیەکی سیاسییەوە، وەک دەوڵەت.

لە بەرانــبەردا، ئەو بیــرۆکەیەی کە فــاکتەری چارەنووســسـازە بــێ درووســتبوون و پێکهێنانی نەتەوە، زۆرجار پەیوەستە بە کارەکانی بیرمەند و مێژوونووسی فەرەنسی (ئێرنست ڕینان) لە گوتارە بەناوبانگەکەیدا بە ناونیشانی "نەتەوە چییە؟" (Qu'est-ce qu'une nation?)، کە لە ساڵی ١٨٨٢ بڵاوکراوەتەوە، (ڕێنـان) باسـی پێکهاتەکـانی نەتەوەی کردووە و جەختی لەسەر ڕۆڵی ئیرادە و ڕەزامەندی سیاسیی هاوبەش لە درووسـتکردنی نەتەوەدا کـردووەتەوە. (ڕێنـان) بـاس لەوە دەکـات کە نەتەوە تەنیـا لەسەر بنەمای فاکتەری وەک ڕەگەز، ئایین، یان زمان دانامەزرێت، بەڵکوو پێشنیاری کرد بـوونی ڕاپرسـییەکی ڕۆژانە، دەربڕینێکی بەردەوام و خۆبەخشـانەی ئیـرادەی بە کۆمەڵی ئەندامەکانی نەتەوە بێت بۆ بەرگەگرتن و خۆپاراستن زۆر گرنگە. ئاماژەی بە کـۆمەڵەی سیاسـی خۆبەخشـانە کـردووە. نەتەوە بە بـڕوای (ڕێنـان) ڕیفرانـدۆمێکی ڕۆژانەیە، کردەوەیەکی بەردەوامی خەڵکە بۆ پێکەوەژیان لە کۆمەڵگەیەکی سیاسیدا، بۆ نموونە: لە ڕێی هەڵبژاردنەوە.

هەروەهـا خـاڵی دووەم، پابەنـدبوونی هـاوبەش بە داهـاتووییەکی هاوبەشـەوە، وەک تـوخمێکی جەوهەریـی چارەنووسسـاز بە مـانەوەی نەتەوەی زانیـوە. ئەو پێـی وایە خواست و ئیرادەی بە کۆمەڵی نەتەوە بۆ بەردەوام بوون لە پێکەوەژیـان و کـارکردن بـۆ ئامـانجە هاوبەشـەکان بـۆ بـوونی نەتەوە پێویسـتە. ئەم پابەنـدبوونە هاوبەشـە پەیوەندییە مێژووییەکان تێدەپەڕێنێت و پرۆسـەیەکی بەردەوام و داینـامیکیی هاوکـاری و تێگەیشتن لە یەکتر، لەخۆدەگرێت. لەو چوارچێوەیەشدا دەوڵەت وەکوو پێکهـاتەیەکی سیاسـی تەماشـا دەکرێـت کە ڕۆڵێکـی بنەڕەتـی لە داڕشـتن و پاراسـتنی یەکگرتـوویی نەتەوەیەکدا دەبینێت.

لە بنەڕەتدا تێڕوانینی (ڕێنان) بۆ ناسیۆنالیزم، تیشک دەخاتە سەر سرووشتی دینامیکی و پەرەسەندنی نەتەوەکان، جەخت لەسەر گرنگی ئیرادەی دەستەجەمعی و هەڵبژاردنی بەردەوامی تاکەکان دەکاتەوە، بۆ ئەوەی بەشێک بن لە کۆمەڵگەیەکی سیاسی.

ئەم جیاوازییە لە تێگەیشتنی (فیختە) و (ڕێنـان) بـۆ نەتەوە، دەکرێت بە جیا و بەوردی ببێت بە مایەی تێڕامان و لەسەر وەستان بۆ کورد، بۆ ئەوەی بەوردی بتوانن جۆرێک لە تێکهەڵکێش لەنێوان ئەو تێگەیشتنە بۆ ناسیۆنالیزم لە پێناو داهاتووی کورد مۆبیلیزە بـکەن. دەبێـت لەوە تێـبگەن کە ڕابـردووی ئەو سـەد سـاڵەی مێـژووی دونیـا ئەوەی

سەلماندووە، هەر نەتەوەیەک دەوڵەتی نەبێت هەمیشە لە بەردەم هەڕەشەی لەناوچوون، جینۆساید و بێکەرامەتکردن دایە. لەو هەلومەرجەشدا، دەکرێت بوترێت کە نەبوونی دەوڵەت یەکەم لەمپەڕە لە بەردەم نەک هەر ناسیۆنالیزمدا، بەڵکوو لەبەردەوام چارەنووسی کورد و ئایندەیەکی گەش بۆ نەتەوەی کورد. کە دواتر بە وردەکاری قسەی لێ دەکەین.

ناسیۆنالیزمی داگیرکەر!

ناسیۆنالیزمی داگیرکەرانی کوردستان، کە هەر یەکێک لەو ناسیۆنالیزمانە ئەو بەشەی کوردستانی ژێردەستی خۆیان بە بەشێک لە نیشتمانی خۆیان دەزانن، جۆرێکە لە ناسیۆنالیزمێکی ڕەگەزپەرست، کە تا ئەوڕۆش نەیتوانیوە لە گرێی دژەکوردبوون ڕزگاری بێت. لێرەدا، کورتەیەک لەسەر ناسیۆنالیزمی هەر سێ نەتەوەی داگیرکەر باس دەکەین.

یەکەم: سەبارەت بە ناسیۆنالیزمی عەرەبی، یەکێک لە تیۆریستە دیارەکان کە پەیوەندی بە تیۆریزەکردنی ناسیۆنالیزمی عەرەبییەوە هەیە، بریتییە لە (ساطع الحصري). ساتیع حوسەری (١٨٧٩-١٩٦٨) ڕۆشنبیر و پەروەردەکارێکی کاریگەری عەرەب بووە، لە سەرەتای سەدەی بیستەمدا تا ناوەڕاستی سەدەی بیستەم ڕۆڵێکی بەرچاوی هەبوو لە پەرەپێدانی بیری ناسیۆنالیزمی عەرەبیدا.

بیرۆکەکانی ئەلحوسەری، لە چوارچێوەی ناسیۆنالیزمی عەرەبیدا کاریگەر بوون و بەشداری لە بناغە فیکرییەکانی ناسنامە و یەکگرتوویی عەرەبدا کردووە. جەختی لە پەیوەندییە هاوبەشە زمانەوانی و کولتوورییەکانی نێوان نەتەوەی عەرەب کردووە وەک توخمێکی جەوهەری لە پێکهێنانی نەتەوەیەکی یەکگرتووی عەرەبیدا. هەروەها کارەکانی باس لە گرنگی پەروەردەکردنی هۆشیارییەکی هاوبەشی نیشتمانی لەنێوان عەرەبەکاندا دەکەنەوە.

شا فەیسەڵ، کە لە ٢٣ی ئابی ١٩٢٣ لە عێراق تاجی پادشایەتی خرایە سەر، ئەلحوسەری لەگەڵ خۆی هێنایە عێراق. هێنانی حوسەری بۆ عێراق بێ هۆکار نییە، دوای ئەوەی لە سووریاش حوسەری دامەزرێنەری وەزارەتی مەعاریفە. بەو جۆرە، لە

بەغـدا شـا فەیسـەڵ حوسـەری ڕاسـپارد؛ چـۆن مەنهەج(کۆریکۆلـۆم)ی پەروەردەی سـووریای دانـا، ئـاواش هیـی عێـراق دابنێـت. حوسـەری کۆریکۆلـۆمی سـەرتاپای قوتابخانەکانی عێراقی داناوە. کۆلێژیی یاسای لە زانکۆی بەغدا دامەزراندووە و بۆ ماوەی دە ساڵ بۆ خۆی ڕاگری بووە. جیا لەوەش، ڕاوێژکاری کۆمکاری وڵاتانی عەرەبیی بووە. یەکێک لە کارەکانی حوسەری پێشنیازێکی شا فەیسەڵی ڕەتکردەوە بە دامەزراندنی قوتابخانەی تایبەت بۆ هەموو پێکهاتەکانی عێراق، بەڵکوو سوور بوو لەسـەر گوتـار و مەنهەجێکـی یەکگرتـووی نەتەوەیـی عـروبەوی، کە هەمـوو ئـایین و نەتەوە و کەمینەکان تێپەڕێنێت. جیا لەوەش، بە هیچ جۆرێک ڕێگای نەداوە خوێندن لە باشووری کوردستان بەکوردی بێت.

بەوجۆرە، ئەلحوسەری لە عێراق بەردەوام بانگەشەی بۆ ناسیۆنالیزمی عەرەبی دەکرد تـا هەڵگیرسـانی شۆڕشـی (ڕەشـید عـالی گەیلانـی) لە سـاڵی ١٩٤١، دوای ئەوە بە فەرمـانی دەسـتەڵاتی بەریتـانی ئەو کـاتە، دوای ٢١ سـاڵ لە (تەعریـب)بەعەرەبکردنی عێراق، لە عێراق دوور خرایەوە.

دووەم: سـەبارەت بە نەتەوەی تـورک، یەکێـک لە دیـارترین بیرمەنـدە تورکەکـان لە پەیوەنـدی بە ناسـیۆنالیزمی تـورکییەوە، (زیـا گۆکئەڵـپ)ە. زیـا گۆکئەڵـپ ڕۆشـنبیر و شـاعیر و کۆمەڵناسـێکی تـورک و (بە ڕەچەڵەک کـورد و خەڵکـی پارێزگـای ئـامەد)، لە سـەردەمی کۆتـایی ئیمپراتـۆرییەتی عوسـمانی و سـاڵانی سـەرەتای کۆمـاری تورکیـا ژیـاوە. ڕۆڵێکـی چارەنووسسـاز لە داڕشـتنی ئایـدیۆلۆژیای ناسـیۆنالیزمی تورکیـدا دەبینێت، بیرۆکەکانی کاریگەرییەکی قوڵیان لەسەر دیمەنی کولتووری و سیاسی وڵاتی تورکیادا هەبووە. بۆچوونە ناسیۆنالیستەکانی (گۆکئەڵپ) جەختیـان لەسـەر پێویسـتی یەکگرتوویی کولتووری و بەرەوپێشبردنی ناسنامەیەکی نەتەوەیـی هـاوبەش لەنێوان گـرووپە نەتەوەیـی و کولتـوورییە هەمەجۆرەکـانی نـاو ئیمپراتـۆرییەتی عوسـمانی و دواتریش کۆماری تورکیادا دەکردەوە. داکۆکی لە درووستکردنی دەوڵەتێکی نەتەوەیی تورکی مۆدێرن و عەلمانی و یەکسان دەکرد.

بیرۆکەکانی گۆکئەڵپ، کاریگەرییان لەسـەر سیاسـەتەکانی سـەرەتا دامەزراندنی کۆمـار هەبوو، بەتایبەتیی لە سەردەمی سەرکردایەتی (مستەفا کەمال ئەتاتورک) دامەزرێنەری

تورکیای نویٚ. له کاتێکدا بەشدارییەکانی گۆکائەڵپ له ناسیۆنالیزمی تورکیدا بەرچاون، بەڵام گرنگه ئاماژه بەوه بکەین که کەسایەتی و فاکتەری دیکەش هەبوون که ڕۆڵیان له دارِشتنی گوتاری ناسیۆنالیزمی تورکیدا هەبووه.

سێیەم: سەبارەت به ناسیۆنالیزمی ئێرانی، بەهۆی بیرمەند و ڕووداوه مێژووییه جۆراوجۆرەکانەوه له قاڵب دراوه و وەک حاڵەتێکی جیاواز پەیوەندییەکی ڕاستەوخۆی به تیۆریستە تاکەکەسییەکانەوه نەبووه. بەڵام یەکێک لەو کاسایەتییانەی که بەشدارییان له پەرەسەندنی بیری ناسیۆنالیستی ئێراندا کردووه، (ئەحمەد کەسرەوی) بووه. هەرچەندە دەبێت دان بەوەدا بنێین که ناسیۆنالیزمی ئێرانی، ڕاسته "ئێران" وەکوو نیشتمان باس دەکات، بەڵام هەرگیز فارسبوون و ئێرانیبوون لەیەک دانەبڕاون. بەو مانایەی ئێرانیبوون بەشێکه له فارسبوون، نەک به پێچەوانەوه.
ئەحمەد کەسرەوی له سەرەتای سەدەی بیستەمدا ڕۆشنبیر و مێژوونووس و ڕیفۆرمخوازێکی دیاری ئێران بووه. بانگەشەی بۆ عەلمانییەت و دابڕانی ئایین و دەوڵەت و پەرەپێدانی ناسنامەیەکی مۆدێرن و سەربەخۆی ئێرانی دەکرد. کارەکانی کەسرەوی بریتیبوون له ڕەخنەگرتن له نەریتگەرایی، کاریگەریی ڕۆحانییەکان و دەستووەردانی دەرەکی له کاروباری ئێراندا.
گرنگه ئاماژه بەوه بکەین که ناسیۆنالیزمی ئێرانی به تێپەڕبوونی کات پەرەی سەندووه و لەژێر کاریگەریی کۆمەڵێک هۆکاردا بووه، لەوانه ڕووداوه مێژووییەکان، پێشهاته کولتوورییەکان و کەشوهەوایی سیاسی، ڕۆشنبیران و نووسەران و سەرکرده سیاسییه جۆراوجۆرەکان بەشدارییان له دارِشتنی هەست و سۆزی ناسیۆنالیزمی ئێراندا کردووه و وای کردووه که ئایدیۆلۆژیایەکی ئاڵۆز و فره لایەنه بێت.

له بەرانبەردا ناسیۆنالیزمی کوردی:

له بەرانبەر ناسیۆنالیزمی ئەو سیٚ نەتەوه داگیرکەرەی خاک و چارەنووسی کورد، بێجگه لەو درووشم و سروودانەی که ڕۆژانه بەر گوێی هەمووان دەکەون، تا ئەورِۆ نازانرێت پرینسیپڵ و بنەماکانی ناسیۆنالیزمی کوردی چین!.

نەبوونی. هیچ پێوەر و بنەمایەکی نەتەوەیی وای کردووە ڕووبەڕووی چەند کێشەیەک ببینەوە، لەوانەش:

١-نەبوونی گوتارێکی نەتەوەیی. ئەگەر بەوردی سەرێک بە ناو گوتاری حیزبە سیاسییەکانی کورددا بکەین، ئەوسا تێدەگەین گوتاری ئەو حیزبانە لە چ سەرگەردانییەکدا دەناڵێنێت. حیزبەکان نەک هەر گوتارێکی یەکگرتوویان نییە، بەڵکوو گەڕەلاوژێ یەکێکە لە سیماتە گشتییەکانی گوتاری حیزبەکان.

٢-بەدرێژایی مێژووی داگیرکاردنی کوردستان، هەر کەس و حیزبێک هاتووە ختوکەی نەتەوەیی خەڵکی داوە، بە ئاسانی بەلاڕێدا بردراون. هۆکارەکەش ئەوەیە کە کولتوورێکی نەتەوەیی نییە کە پەیوەندی بە بنەماکانی نەتەوەیی کوردەوە هەبێت و خەڵک لەوە تێناگات داخۆ چیان دەوێت و ئەو حیزبانەش دەیانەوێت بەرەو کوێیان ببەن.

لەمپەڕی دووەم: کاریگەری خێڵ و خێزان

ڕۆح و ستراکتۆری خێڵەکی کۆمەڵگەی کوردی، هاوپێچ لەگەڵ نەخوێندەوارییەکی ڕیشەدار و سەرتاسەری کۆمەڵگە، وای کردووە خێڵ بە ئاسانی چەندین ئاراستەی جییاواز وەربگرێت. لەلایەک، کە کەسێک بووە بە ڕێبەری بزووتنەوەیەک، ئاراستە و ستراکتۆری خێڵەکی بەسەر بزووتنەوەکەدا زاڵ بووە و وای کردووە، حیزبیش بە هەمان تام و چێژی خێڵ بەڕێوە ببرێت و ڕەنگڕێژ بکرێت. لەوەش خراپتر، خێزان بووە بە قۆرخکاری ڕێبەرییەتی حیزب و هەژموونی بەسەر خێڵدا کردووە، یا بەمانایەکی دیکە، چۆن خێزانێک دەبێتە کاکڵی خێڵ و لە ڕێی کەسی یەکەمی خێزانەوە خێڵ بەڕێوە دەبرێت، بەهەمان شێوە حیزبی کوردیش تا ئەمڕۆ لە ڕێی کەسی یەکەمی خێزانەوە حیزب بەڕێوە دەبات. ئەمەش هەمیشە لەمپەڕ بووە لە بەردەم درووستبوونی حیزبێکی مۆدێرن و هەڵگری بنەما ئەخلاقییەکان.

لێرەدا نەتەوە لەنێوان دوو بەرداشدا ستەمی لێ کراوە. بەرداشی یەکەم، حیزب لە فۆرمی خێڵدا هەمیشە هەوڵی داوە نەتەوە بچووک بکاتەوە لە حیزب و پەڕوباڵی بکات. بەو مانایەی لەجیاتی ئەوەی حیزب دونیابینی و فەلسەفەی سیاسی خۆی فراوان بکات و بیگەیەنێتە ئاستی ڕووداوەکان و خواستی نەتەوە، حیزب هەمیشە هەوڵی داوە

نەتەوە دابەزێنێتە ئاستی خواستەکانی خێڵ و لە کولتووری خێڵدا قەتیسی بکات. ئەمەش بووە بە هۆکارێک کە حیزبی کوردی هەرگیز نەیتوانیوە لەگەڵ مۆدێرنیتە براوت و بەها و نۆرمەکانی مۆدێرنیتە بکات بەبەها و نۆرمەکانی خۆی. بەڵکوو هەندێک جار بە پێچەوانەوە دژ بەو بەها و نۆرمانەش وەستاوەتەوە.

لە بەرانبەر ئەقڵی خێڵدا، لە ناوەڕاستی سەدەی ڕابردوودا، بە تێپەڕبوون بە چارەگی کۆتایی سەدەی بیستەم، دوو ئایدیۆلۆژیا بە دوای یەکدا سەریان هەڵداوە، ئەوانیش ئایدیۆلۆژیای کۆمۆنیزم و ئایدیۆلۆژیای ئیسلامیزم بوون. هەردوو ئەیدیۆلۆژیاکە ڕەهەندی سنووربڕیان هەن و دان بە نەتەوەدا نانێن، هەردووکیان بە دوو مۆتیڤی جیاوازەوە. ئالێرەدا هەردوو ئایدیۆلۆژیاکە، وزەیەکی بێ سنووری کوردیان بە فیڕۆ داوە لە پێناو ئەوەی نەتەوەی کورد لەناو بازنەیەکی بەرفراوانتر و گەورەتر بتاوێننەوە. ئیسلامیزم هیچ ستراتیژییەتێکی نیشتمانی کوردستانیی نییە، بەڵکوو دەیەوێت هەموو سیماتەکانی نەتەوە بسڕێتەوە و لە بازنە گەورەکەی ئوممەتی ئیسلامیدا بیتاوێنێتەوە، لەژێر درووشمی هەموو موسوڵمانان بران و هەمووشیان یەک چارەنووسیان هەیە. ئیسلامیزمی عەرەبی پێی وایە دوای ئەو دابەشبوونەی کە ئەوڕۆ دونیای وڵاتانی زۆرینە موسوڵمانی گرتووەتەوە، نابێت لەوە زیاتر ڕێگا بە دابەشبوونی زیاتر بدرێت. بەو جۆرە، کورد لەنێوان هەردوو ئاڕاستەی بچووککرانەوە و تواندنەوەدا تووشی گرفتی گەورە و لەدەستدانی زۆر دەرفەتی جیاواز بووە.

لەمپەڕی سێیەم: ئایین

هاوئایینی لەگەڵ داگیرکەر، خاڵێکی دیکەیە کە وەکوو شێرپەنجە هەمیشە دەژییەتەوە و خۆی چالاک دەکاتەوە، چۆن؟ سەرەتا بەر لەوەی بچمە ناو خودی قسەکردن لەو خاڵە، مەبەستی من باشی و خراپی هیچ ئایینێک نییە، بەڵکوو وەسفی ئەو دۆخەیە کە کورد تێی کەوتووە.

ئەو خاڵەش لە سێ خەسڵەتدا چڕ دەبێتەوە:

خەسڵەتی یەکەم: بەهۆی هاودیینییەوە کورد هەمیشە فیڵی لێ کراوە، چۆن؟
بەدرێژایی ئەو سەد ساڵەی ڕابردوو کە کوردستان دابەش دەکرێت و کورد دەکەوێتە ژێــر دەســـتەڵاتی داگیــرکەر، ســـەرەتا بەشـــێکی زۆری کـــورد هەر بـــاوەڕی بە ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ تورک نەبووە، بەهۆی پاشخانی عوسمانیزمەوە. کۆلۆنیالیزم کە هاتۆتە ناوچەکە تورکەکان هەر زوو توانیویانە کورد جۆشبدەن دژ بە داگیرکەری کـافر. تورکەکـان لەو ڕووەوە وشـیاربوون و زانیویـانە چیـان دەوێـت، بەڵام کـورد نەیزانیوە چی دەوێت، یان باشتر بڵێین کورد لە پێناو ئاییندا خوێنی خۆی بەخشیوە و ئامـانجی تـورکیش دوورخستنەوەی هێزە کۆلۆنیالیستەکان بووە، لە هەمـان کاتیشـدا خۆێێکخسـتن و ئیـدارەدانی هێزەکـان بە کوردیشـەوە، وێـڕای گـرتنە دەسـتی جڵەوی ئیدارەدانی شار و تەواوی ئەو جوگرافیایەی کە دەستیان بەسەریدا شکاوە بە بەشێک لە کوردستانیشـەوە، کە زیـاتر کوردسـتانی بـاکوور دەگـرێتەوە. تـورک تەنـانەت توانیویەتی بەشێک لە کورد ڕازی بکات بەوەی ئەرمەنییەکان مەترسین لەسـەر خـاکی موســـوڵمانان و دەبێــت وریایــان بــین. هەر لەگەڵ جەنگــی یەکەمــی جیهــان، کە عوسـمانییەکان چوونە پاڵ ئەڵمانیـا، (مەلا سـەعیدی کوردیی) چەندین سریە و هێزی درووسـتکردن و لە ڕۆژهەڵاتەوە شــەڕی دژ بە ڕووســەکان ڕاگەیانـد. بەو مانـایەی کورد لەسەر ئاستی میللیشەوە بەهۆی سۆزی ئاییندارییەوە چوونەتە ناو ململانێکان و لەپـاڵ سـوپای عوسـمانی شـەڕی هاوپەیمانانیـان کـردووە. دوایـیش کە هاوپەیمانـان شـەڕەکەیان بـردەوە، زۆر بە ئاسـانی دەکرێـت بڵێین کـوردیش لە ڕیـزی دۆڕاوەکـان بوون.

لێرەدایە، نەبوونی وشیاری نەتەوەیی وای کردووە کورد بەرژەوەندی نەتەوەیی خۆی بە قوربـانی ئاڕاسـتە ئـایینییەکە بکـات و هەمـوو هێز و توانـای خـۆی لەو دووڕیـانەوە سەرف بکات، دواییش بە دۆڕاوی لێی دەرچووە، چونکە بـرا موسـوڵمانەکەی وشـیار بـووە بە خواست و ئاڕاستەی نەتەوەیـی خۆی، هەر زوو کـوردی سـەرکوتکردووە و خستوویەتییە پەراوێز.

خەسڵەتی دووەم: هاوئـاییینی بـووەتە هـۆی ئەوەی هەر تاوانێـک دژ بە کـورد ئەنجـام درابێت، لە بەرانبەردا کورد لێبووردە بێت لە ئاستی دوژمنەکەی. چۆن؟
دوای هەر تاوانێک کە دژ بە خەڵکی کورد کرابێت، هاوئاییینی بووەتە هۆی ئەوەی هەر زوو ئەو تاوانە لەژێر پاساوی برایەتی ئاییینی لەبیر بکرێت. کە جینۆسـاید ڕوو دەدات، عێراق خاوەنی گەورەترین سـوپا و سـەدان هەزار چەکداری میلیشـیایی بـووە. ڕێژەی هەرە زۆری ئەو هێزانە بەشـداربوون لە قەڵاچۆکردنی کـورد. بەڵام هەر زوو بەهـۆی هاوئـاییینییەوە، بە پاسـاوی ئەوەی ئـێمە هەمووومـان بـراین، ئەوەی تـاوانەکەی ئەنجـام داوە حیزبێکی بێدین و هەڵگری ئایدیۆلۆژیایەکی دژەدینیش بووە، بۆیە هەر زوو کورد تاوانەکەیان بیرچووەتەوە و دەستیان خستووەتەوە ناودەستی هەمان ئەو خەڵکەی کە تاوانەکانییان ئەنجام داوە. لە ئەنجامدا کورد لەسەر دوو ئاست دەستبەتاڵ ماوەتەوە.

ئاستی یەکەم: ئەگەر بهاتبـایە زۆرینەی کـورد ئـاییینی جیـاواز بـوایە لەگەڵ داگیـرکەر، بە دڵنیـایی هەمـوو کـورد دەیتـوانی بەیەک دەسـت، دژ بە داگیـرکەر بووەسـتێتەوە و پشتیووانی دەرەکیش بەهێزتر بێت بۆ کورد.

ئاستی دووەم: لە غیابی ئاستی یەکەمدا، کە هەرگیز مێژوو ناگەڕێتەوە دواوە و ناتوانرێت هاوئاییینی هەڵبووەشێندرێتەوە، دەبوایە کورد هێندە بە ئاگا بوایە، نەهێڵێت هیچ تاوانێک بەبـێ سـزا بەسـەر داگیـرکەردا تێـپەڕ ببێـت. یەکێکـیش لەو هەنگـاوانە بـۆ نمـوونە: دامەزرانـدنی دادگـایەکی نێـودەوڵەتی یـا نـاوخۆیی بـوو بـۆ ئەوەی لە چرکەسـاتی ڕووخـانی هەر دەسـتەڵاتێکی داگیـرکەر، توانـای ئەوەی هەبـوایە تاوانبـاران ڕاپێچـی بەردەم دادگا بکات، بۆ ئەوەی لە ئاییندەدا هەر هێزێک بیەوێت پەلاماری کورد بدات، لەجیاتی جارێک چەندین جار بیر لەوە بکاتەوە. بەڵام کورد بە هەر هۆکارێک بێت، بەتـایبەتیش بە پاسـاوی لێبـووردەیی، ئەوەی نەکـردووە، کە پـێم وایە چاوپۆشـین لە تاوانەکـان، هەرگیـز نـاچێتە قـاڵبی لێبـووردەیی، بەڵکـوو دەچێـتە قـاڵبی گەمژەیـی و تێنەگەیشتن لە بنەماکانی نەتەوەسازی.

خەسڵەتی سێیەم: هاوئایینی بووەتە هۆی ئەوەی هاونەتەوەی خۆشمان قەڵاچۆ بکەین. کوردی موسوڵمان بەدرێژایی مێژووی خۆی، دەیان تاوانی دژ بەو کوردانە ئەنجام داون کە موسوڵمان نەبوون، لە پێشەوەی هەمووشیانەوە ئێزدی. ئەگەر هەر ئێزدییەک دڵی خۆی بە سافی بکاتەوە، لەوە تێدەگەیت چەند بە ئازارن بەرانبەر کوردی موسوڵمان. هەر هیچ نەبێت لەڕووی کۆمەڵایەتییەوە کوردی موسوڵمان هەمیشە بە چەمک و دەستەواژەی نەشیاو کوردە ناموسوڵمانەکانییان ئازار داوە. ئەمەش هەمووی لەباربردنی وزە و توانای کوردە. کوردێکی موسوڵمان زۆر ئاساییە بەلایەوە لەگەڵ عەرەبێکی موسوڵمانی هاومەزهەبی خۆی، تێکەڵ بێت و هاتوچۆی کۆمەڵایەتییان ببێت بەڵام بۆی ئاسایی نییە لەگەڵ خێزانێکی ئێزیدی تێکەڵ ببێت.
ئەم هاوئایینییەش وای کردووە هەمیشە لەمپەڕ بێت لە بەردەم پرۆسەی ئازادی و بزووتنەوەی کوردایەتی.

لەمپەڕی چوارەم: هۆشیاری و ئەخلاق

بەئاگابوون لە ڕەوڕەوەی مێژوو، بەئاگابوون لە خواست و داخوازییەکانی نەتەوە و پرسی سەروەری نەتەوە و شکۆی تاک، هەروەها ناسینی دوژمن لەڕووی سیاسی، کۆمەڵایەتی، ئابووری، سەربازی و قەبارە و تواناکانیشی، وێڕای ناسینی دوژمن لەڕووی کولتووریشەوە، گرنگترین هەنگاوە لە دۆخی ڕووبەڕووبوونەوەدا. ئەو شەڕانەی کورد لە مێژووی نوێدا دژ بە داگیرکەر کردوونی، هەمیشە لەدۆخێکدا بوون کە بێجگە لە درووشمێکی گشتی، لەڕووی تیۆرییەوە نەزاندراوە ئەنجام و ئاکامەکانی ئەو شەڕانە چ دەبن. ئایا لە ڕێی شەڕەوە دەتوانن نەتەوەکەیان بە کەنارێکی ئارام بگەیەنن؟ بەپێچەوانەوە نەخێر.
ئەخلاق یەکێکە لە بنەما گشتییەکان کە پەیوەندییە مرۆییەکانی لەسەر دادەمەزرێت. ئەخلاق هەمیشە یەکێک بووە لە بوارە فەلسەفییەکان و بەهۆی گرنگی ئەو بوارە فەرامۆش نەکراوە. هەڵبەت ئەخلاق بە مانا دینییەکەی نا، بەڵکوو بە مانا گەردوونی و هەموو ئەو پێوەر و بنەمایانەی کە پەیوەندییەکانی مرۆڤ بەیەکەوە دەبەستێتەوە. زۆرجار لەناو خەڵک ئەوە باو بووە کە دەڵێن "سیاسەت و ئەخلاق پەیوەندییان بەیەکەوە نییە". هەر ئەو بنەمایە بۆ خۆی بێئەخلاقییەکی گەورەیە. ئەو بنەمایە وای

کردووه خەڵک دژ بە بێئەخلاقی سیاسیی قسە نەکات و وابزانن ئیدی ئەوە سیاسەتە و شتێکی نامۆ نییە.
گریمانە ئاوایە دەبێت حیزبی کوردی لە پێناو ئازادی و شکۆی مرۆڤی کوردستانیدا دامەزرابێت، بەڵام سرووشتی خێڵەکی مرۆڤی کورد، دەپەڕێتەوە بۆ گرووپ و حیزب، ڕەهەندێکی خێڵەکییانە و دیوەخان لە چوارچێوەی حیزبدا چڕ دەبێتەوە، تا لە ئاکامدا خودی حیزبەکە دەبێت بە ئامرازێک بۆ خۆسەپاندنی گرووپێک یا خێزانێک یا خێڵێک و لەوێدا حیزب دەچێتە خزمەتی ئەو گرووپە. حیزب لە ئامرازێک بۆ بەدیهێنانی ئامانجەکانی نیشتمان دەبێت بە ئامانج، وەکوو شورەیەک بۆ پارێزگاریکردن لە خودی ئەو خێزان و خێڵەی کە ڕێبەرێتی حیزبی کردووە، لە هەر حیزبێکیش بە ڕێژەیەکی جیاواز. ئەو گۆڕانەی حیزب لە ئامرازەوە بۆ ئامانج، سرووشتی سێکتێکی ئاییني پێ دەبەخشێت. سرووشتێک کە ئیدی حیزب دەبێت بە یەکێک لە لەمپەرە هەرە دژوارەکانی بەردەم یەکێتی نەتەوەیی، نەک هەموو کوردستانی گەورە، بەڵکوو لەناوخۆی یەک پارچەی کوردستانیش و لەمپەڕ لە بەردەم داڕشتنی ستراتیژییەتێکی نیشتمانی. لێرەدا سێ بنەما ون دەبن و تا ئەوڕۆش لە حیزبە کوردییەکاندا ونن.

یەکەمیان، بنەمای ئەخلاق، بنەمایەک وا دەکات سیاسەت و ئەخلاق بۆ تا هەتایە لەناو کورددا لێک داببڕێن. بنەمایەک کە سیاسییەکانی حیزب کاتێک دەگەڕێنەوە ناو شارەکان، دوای ماوەیەکی کورت، ئەوە بۆ خەڵک دەسەلمێنن کە ئەوان بەدوای سازکردنی نیشتمانەوە نین. هەم لە نیشتمانسازی و هەمیش لە دەستنەبردن بۆ سامانی نیشتمان، بەتەواوەتی هەرەس دەهێنن و بۆ خۆیان دەبنەوە بە هێمای بێهیوایی و دژەنەتەوە. ئالێرەدا دوای نزیکەی سی و دوو ساڵ شتێک نامێنێت بەناوی سەروەریی نیشتمان و شکۆمەندی تاکی کوردستانی.

دووەمیشان، وەکوو ئەنجامێکیش بۆ نەبوونی بنەمای ئەخلاق، کە حیزبی کوردی دەگاتە دەستەڵات، هەم لەسەر ئاستی ئەخلاقی شسکت دەهێنێت، هەمیش لەسەر ئاستی نەتەوەیی. دەکەوێتە ناو ستراتیژییەتی داگیرکەر و زۆر خێرا وەکوو پرۆکسی بۆ داگیرکەر جارێکی دیکە لە جەستەی دێو لەدایک دەبنەوە. نەبوونی بنەمای ئەخلاقی

وایـان لـێ دەكـات، لەجیـاتی سـەنگەرگرتن لە داگیـركەر، سـەنگەر لەیەكـدی بگـرن، سـەنگەرگرتنێک كە لە بەرژەوەنـدی داگیـركەر تەواو دەبێت. سـەنگەرگرتنێک كە هـیچ حەرام و حەڵاڵێكـــی نەتەوەیـــی و نیشـــتمانی لەنێـــوان حیزبەكانـــدا نەمێنێـــت. ئەو پەیوەنـدییەی كە بە داگیـركەرەوە دەیانبەسـتێتەوە، سـەدان قـات بەهێزتـر بێـت لەو پەیوەندییەی كە بەیەكەوە دەیانبەستێتەوە.

سێیەمیان، نەبوونی بنەمای مۆدێرنێتە لە بوونیاد و فیكر و هۆشیاری حیزبی كوردیدا، كە یەكێكە لە شكستە هەرە باوەكانی حیزبی كوردی، بەتایبەتیش دوای گەڕانەوەیان بۆ شار. حیزب بۆ خۆی دیاردەیەكی مۆدێرنێتەیە، بەڵام حیزبی كوردی لە ڕواڵەتدا وەكـوو دیـاردەیەكی مـۆدێرنیتە لە دایـک دەبێـت، هەر لەڕواڵەتیشـدا لە پێنـاو بنەمـا مۆدێرنەكان، لەوانەش سەربەخۆیی و دیموكراسی و تەواوی ئازادییەكان. بەڵام حیزبی كـــوردی، بەهـــۆی ئەو سرووشـــتەی كە لە خـــاڵی یەكەمـــدا باســـمان كـــرد، هەم لە پێڕەوكردنی ڕەهەندی دیموكراسی و ئازادی شكست دەهێنێت، هەمیش لە ئیدارەدانێكی هاوچەرخ و حكوومەتدارییەكی پێشكەوتوو شكست دەهێنێت.
لە ئاكامـدا، نەبـوونی بنەمـای ئەخلاقـی، لەنـاو بـزووتنەوەی ناسـیۆنالیزمی كـوردی و حیزبـی كوردیـدا، كولتـوورێكی دژەنیشـتمانی درووسـت دەكـات. لە ئاكامـدا مۆنۆپـۆلی سـەرچاوەكانی داهـاتی نیشـتمان و مۆنۆپـۆلی هێـزە چەكدارەكانیش دەكەن. لە وەهـا دۆخێكیشـدا، نەک هەر دامەزراوەكـانی نیشـتمان دانـامەزرێن، بەڵكـوو ئەوەش كە هەیە دەبنە مـوڵكی حیـزب و دووركەوتنەوەیـان لەو حیزبـایەتییە سـەكتاریانیزمە، لە مەحـاڵ نزیک دەبێتەوە.
لێرەدا، مرۆڤی سیاسی بێ ئەخلاق، هەر خوێنی خەڵكی ناوێت، بەڵكوو خۆی دەكات بە كەڵەگـا بەســـەر نەتەوە و نیشـــتمانەوە، ســـامان و كەرامەتـــی نەتەوەشـــی دەوێـــت و ئازادیشی لێ زەوت دەكات. لە كاتێكدا كە خەڵک بۆ ئـازادی تێدەكۆشـن، سیاسـییە بـێ ئەخلاقەكان بە جۆرێكی دیكە ئەو ئازادییە لە خەڵک زەوت دەكەنەوە. كاتێک كە خەڵـک بۆ خاک و نیشتمان خوێنی دەڕێژێت، سیاسییە بێ ئەخلاقەكان دەست بەسـەر خـاک و مـوڵكی ئەو خەڵـكە خەبـاتگێڕەدا دەگـرن و سـوود لـێ وەرگرتنـی چـڕ دەكەنەوە لەنـاو ئەندامانی خێزان و خێڵ و حیزبدا. كە سیاسـییە بـێ ئەخلاقەكـان دەسـتی خۆیـان دیـت،

نەتەوە لای ئەوان چڕ دەبێتەوە لە ئەندامانی حیزب و هاوڵاتیانی نیشتمانیش وەکوو ئاش دەهاڕن لە پێناو بەرژەوەندی خۆیان. لە هەمان کاتیشدا لەگەڵ داگیرکەر دەست بە سەودا و مامەڵەی هەمەجۆر دەکەن. نەبوونی ئەخلاق یەکێکە لەو کارەساتانەی کە هەمیشە وای کردووە پەیوەندیی حیزبی لەنێوان حیزبە کوردییەکان بە ئاڕاستەی دوژمنداریدا بڕوات و هیچ حەرام و حەڵاڵێکی نەتەوەیی نەمێنێت. بۆیە بەلایانەوە زۆر ئاسان بووە، وەکوو ئاوخواردنەوە پەنا بۆ داگیرکەر ببەن دژ بە حیزبێکی کوردی دیکە، کە خودی شەڕ و ململانێیان لە پێناو نەتەوە نەبووە، بەڵکوو لە پێناو هەژموون و هەندێک جاریش شەڕی بە وەکالەت بووە بۆ داگیرکەر، کە لە هەمووی کارەساتبارتر بووە.

د. هەردی مەهدی

لەمپەڕەکانی بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردی:

سەبارەت بە ناسیۆنالیزمی کوردی بۆ گەیشتن بەوەڵامێک و دەرچونمان لەو تیۆری ناسیۆنالیزم، بابەتەکەم لە دوو پرسیاردا کورتدەکەمەوە بەهۆی ئەوەی دەمەوێت وەڵامەکەم سادەبکەمەوە:

یەکەم: ئایا کورد بۆچی داوایی ناسیۆنالیزم دەکات؟

دەمەوێت پراگماتیکیانە وەڵامی ئەم پرسە بدەمەوە، بۆ ئەوەی بەکەڵک بێت بۆ پڕۆسەی خوودبوونەوەی کورد و سەرپێکەوتنەوەی مرۆڤی کورد وەک ڕزگارکراوێک هەم لە زەینا کۆرنالیزم ڕەتبکاتەوە هەم لە سنووری یاسایی و جوگرفایشدا ڕەتیبکاتەوە بۆیە وەڵامەکەنیشم لایەنگری ئەم تێڕوانینەیە کە لە بابەتەکە ئەڕوانێت.

ئایا کورد بۆچی داوای ناسیۆنالیزم دەکات؟

دیارە کورد بۆیە داوای ناسیۆنالیزم دەکات بەهۆی ئەوەی باوەڕی بە تیۆرێک هەیە کە دەوڵەتی نەتەوەیی ناسیۆنالیزم درووستی دەکات کە ئەوەش مانای وایە (کورد بەهۆی ناسیۆنالیزمەوە داوای دەوڵەت دەکات) کە ئەمەش زەمینە و پاشخانی خۆی هەیە، وە ئەوەش مەرج نییە کە بەهۆیەوە هەموو دەوڵەتێک درووستبێت.

دووەم پرسیار: ئایا ناسیۆنالیزم درووستدەکرێت یاخود خودی و سرووشتییە لە نەژادەکاندا هەبووە؟

لە وەڵامی ئەم پرسیارەدا هاوڕا و هاوتێڕوانینم لەگەڵ بەشی یەکی پرسەکەدا، و لەگەڵ ئەوەدام کە ناسیۆنالیزم درووستدەکرێت نەوەک نەژدایی بێت، بەهۆی ئەوەیی پاڵنەری درووستکردنی ناسیۆنالیزم (ئیرادەی گەلە) بەهۆی زمان و کولتوور و شوناس، کە دەبنە سەرخەری ئیرادەی ناسیۆنالیزمەکە.

دەبێت لە سەرەتادا ئیرادەیەک هەبێت بۆ ناسیۆنالیزم پاشان دەتواندرێت جوگرافیا و زمان وەک شوناس دیاری بکرێت ئەوەش ئەو وەڵامەیە کە دەمەوێت بیڵێم (کە ناسیۆنالیزم درووستدەکرێت) وە زۆر گەلانی دونیا هەن کە پارێزراون و ڕەچەڵەکیان

پارێزراوترە لەو نەتەوانەی کە دەوڵەتیان هەیە و نەیانتوانیوە ڕەچەڵەک و شوناسیان بپارێزن بۆیە مەرج نییە کە (ناسیۆنالیزمت هەبوو دەبێت دەوڵەتیشت هەبێت) چونکە دوو پرسی جیاوازن.
هەر بۆیە دەڵێین ناسیۆنالیزم درووستدەکرێت یاخود بوونیاد دەنرێت هەروەک چۆن ئەڵمانییەکان و فەڕەنسییەکان ئەنجامیان داوە.
ئایا مەرجە ناسیۆنالیزم دەوڵەت درووستبکات، من پێم وا نییە کە مەرجبێت بەهۆی ئەوەی چەندین دەوڵەت هەبوون لە دۆزی مێژوودا پێش هەبوونی ناسیۆنالیزم دەوڵەتبوون، ئەمەش دەمانگەڕێنێتەوە بۆ پرسی یەکەممان کە بۆچی کورد باوەڕی بە ناسیۆنالیزمە، لە وەڵامی ئەوەدا دەتوانم بڵێم بەهۆی ئەوەی کورد باوەڕی وایە ناسیۆنالیزم دەوڵەتی بۆ درووستدەکات.
یاخود ئەگەر پرسەکە پێچەوانەوە بکەینەوە بۆ ئەم دێڕە (ئایا ناسیۆنالیزم گەلی ئێران و عەرەب و ئەمریکای پاراستووە، ئایا ناسیۆنالیزم لەناو ئەڵمانیادا پێشتر بوونی هەبووە تا دەوڵەتی ئەڵمانیا درووستبکات، بێگوومان وەڵامی هەموو ئەم پرسانە نەخێرە) تیۆری ناسیۆنالیزم بریتییە لە (دەوڵەت، نەتەوە) واتە ناسیۆنالیزم پێویستی بە بوونی دەوڵەت هەیە بەهۆی ئەوەی دوو بنچینەی هاوتەریبن، وەک ئەوەی ئێران ئەنجامیدا کە هەستا بە درووستکردنی دەوڵەت پاشان دەستیکرد بە بنیاتنانی ناسیۆنالیزمی تایبەت بە دەوڵەتی خۆی، هەر بۆیە دەبێت کورد خۆی ڕێکبخاتەوە و هەڵبستێت بە دووبارە بنیات نانەوەی ژێرخانی دەوڵەتگەری و ئەنجامەکانی دەوڵەتبوون کە دەبێتە هۆی درووستبوونی ناسیۆنالیزم واتە: (ناسیۆنالیزم بۆ کورد دەرەنجامە نەوەک دەستپێکی دەوڵەتبوون).

گوتاری یەکگرتوو، کورد ڕزگار دەکات لە ناسیۆنالیزمدا:

ئەوەی کە نەتەوەت کورد ڕزگار دەکات پێم وایە (گوتار)ە بۆیە "گوتارێکی یەکگرتووی نەتەوەی دەبێتە هۆی ڕزگاربوونی نەتەوەی کورد نەوەک کۆمەڵگەیەکی یەکگرتوو" بەهۆی ئەوەی لە ململانێی سیاسی و نەتەوەییدا دەیان گوتار لە ناوچەکە و زەمینەکەدا ململانێدەکات هەر بۆیە دەبێت گوتارێک هەبێت کە بتوانێت باوەڕ بە گەلەکە بکات.

ئەوەش وا دەکات هێزی خۆی لە دەرەنجامی ڕووداوەکاندا بپارێزێت بۆیە دەبێت سەرنجامێک بۆ گوتاری یەکگرتووی نەتەوەیی دروستبکرێت هەر ئەوەش وای کردووە کە تا ئێستا خاوەن دەوڵەت نەبێت دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە تا ئێستا خاوەنی گووتاری نەتەوەیی و یەکگرتووی خۆی نییە، بەڵکوو خاوەنی گوتاری تەسلیمە.

وتاری تەسلیم یاخود (ڕازیبوون بە دوژمن) وەک ئەوەی دەبینرێت کە ڕازییە بەوە عەرەببێت یاخود سووری و تورک بێت ئەوەش بەهۆی خۆشویستنەوەیە بۆ دوژمن لە ڕاستیدا گرفتەکە لەوەدایە (کە تورکیا، سووریا، عەرەب) کوردی ناوێت بۆیە ویستنی تۆ بۆ دوژمن هیچ لە دۆخەکە ناگۆڕێت. چونکە، ئەوەی ئەوان تۆیان وەک کوردێک ناوێت بۆیە هەوڵدەدەن لە چەندین دۆخ و ناوچە و لاوە گۆڕانکاری بکەن کە تۆ وەک کوردێک خۆت نەبی (دەجەنگن بۆ ئەوەی کورد خۆی نەبێت) بۆ ئەوەی زەوی و سەروەری و شکۆمەندی و سەرجەم سامانەکانی سنووره جوگرافییەکەت داگیربکەن. لە ڕێگای ڕەوایەتیدان بە شکستی هەستی نەتەوەیی و ناچارکردنن بە خزمەتکردنیان.

ئەوەی وای کردووە (کورد خۆی نەبێت بەهۆی نەبوونی گوتاریکی نەتەوەییەوە بووە)، کە نەیتوانیوە ململانێی گوتارەکانی وڵاتانی دراوسێ و سەرجەم گوتارەکانی دیکە بکات ئەوەش وا دەکات کورد خۆی نەبێت.

هەر بۆیە لەم قۆناغەدا بیرکردنەوە لەدروستکردنی دەوڵەت لە ناسیۆنالیزم گرنگتر و پێویستره بۆ کورد وەک چۆن ئێران سەرەتا هەوڵی دروستکردنی دەوڵەتیدا بۆ ئەوەی بتوانێت سەرجەم لایەنەکانی ناوچەکە لەخۆیدا گرێبداتەوە و پاشان دەستیکرد بە دروستکردنی تیۆری ناسیۆنالیزمی نەتەوەیی لە ناوخۆی ئێراندا. وەک ئەوەی باوەڕیان وایە (ڕۆژهەڵاتییەکان بەربەرین) ئەوەش پارێزراوترە و هەنگاوێکە بۆ پاراستی شوناسیان لەبەر ئەوەشە گرنگە وەک کورد بیرلەوەبکەینەوە یاخود لە ڕێگای گوتاری نەتەوەیی و هەر هەلێک هەبێت سوود وەربگرین تا بتوانین دەوڵەتیکی نەتەوەیی دروستبکەین بۆ پاراستنی نەتەوەیی و نیشتمانیبوون، دواتر لە ڕێگای گوتارێک ئەم فەلسەفی پاراستنی بوونییەتی و شوناسی کورد ڕوونبکرێتەوە.

بۆچی تا ئێستا بەو قۆناغە نەگەیشتوون:

دەتوانم لێرەدا ئەم پرسە ڕوونبکەمەوە بەهۆی ناکۆکی و ناپەیوەندی کۆمەڵگە بچووکەکانی کۆمەڵگەی کوردی وەک (لادێکان، عەشیرەتەکان، گەڕەکەکان.. هتد) ئەوەش وای کردووە ئەنجامێکی تری لێبکەوێتەوە. وەک نەبوونی شاری گەورە کە بتوانێت کۆمەڵگەیەک کۆبکاتەوە کە هەوڵقولاوی سەرجەم لایەنەکانی کوردستانبێت ئەوەش گرفت بووە بۆ کورد، چونکە کۆنەکردنەوەی لایەنە بچوکەکانی کورد لە ناوچەیەکدا هۆکارێک بووە بۆ درووستبوونی ناتەبایی و نابیرکەرەوەیی، وە دەمەوێت ئەوەش بڵێم، (کورد خاوەن یەک زمان و یەک ئایین نەبووە بەڵکوو خاوەنی دەیان زمان و ئایینی جیاواز بووە لە ناوچە جیاوازەکانی کورد هەبووە لەناو ئیسلامدا و لەدەرەوەی ئیسلامیش دەیان ئایینزانی دیکە هەن کە لەوەشدا نەمانتوانیوە ئایینگەراییەکی هاوکۆک درووستبکەین لەنێوان (لادێ–لادێ، لادێ–شار، شار–لادێ)کانمان نەبووە بۆیە وەک نموونە: پەیوەندی سلێمانی لەگەڵ هەورامان باشترە بەڵام هەولێر و دهۆک لەگەڵ هەورامان باشترنییە بەهۆی نەبەستنەوەیان پێکەوە لە ڕێگای هەنگاوێک و هەژموونێکی ئایینی و نەتەوەیی تەریبەوە) بۆیە دەبوو کورد لەگەڵ هەوڵەکانی دەوڵەتبووندا بیری لەوە بکردایەتەوە کە چۆن ئەم ناوچانە پێکەوە ببەستێتەوە، چونکە هاوکولتووری و هاوبیری و هاوئایینی درووستنەبێت ئەوە کورد بە دابڕاوی دەمینێتەوە هەر بۆیە تا ئەمڕۆش کورد بە دابڕاوی ماوەتەوە.

ڕۆڵی میدیا لە گوتاری نەتەوەییدا:

نەبوونی میدیایەکی کوردی تایبەت، کە تا ئەمڕۆ نەیانتوانیووە گوتاری نەتەوەیی سادەبکەنەوە بۆ هاوڵاتیانی کورد ئەوەش گرفتێکی گەورەبووە بۆ تیۆری ناسیۆنالیزمی کوردی و دەوڵەتبوونی کورد، چونکە میدیا دەبێتە قۆناغ و هەوێنێکی شیکەرەوەی گەورەی پرسی نەتەوەیی.

(ئەم نەبوونی میدیایە گرفتەکانی گەورەتر کردووە وەک لە قۆناغی یەکەم و دووەمی ڕزگاریخوازیدا کە نەیانتوانییوە بیر و گوتاری نەتەوەیی سادەبکەنەوە بۆ سەرکاغەز بۆ هاوڵاتی سادە و بە دیاری کراویش لەساڵی ١٨٤٠–١٨٨١ وە قۆناغی دووەم لە ١٨٨١–١٩٣٠ بووە کە میدیا هیچ ڕۆڵێک یاخود کەمترین ڕۆڵی هەبووە لە

سادەکردنەوەی بیری نەتەوەییدا کە چەند ڕۆژنامەیەکی کەمبوون و نەشیانتوانیوە لە سنووری کوردستانیش دەربچین و جگە لەوەی کە نەیانتوانیوە فکری نەتەوەیی سادەبکەنەوە بۆ خەڵک و لە قۆناغی سێیەمیش کە لە ۱۹۳۰-تا ئێستا) میدیای حیزبی بووە کە هەوڵی تواندنەوەیی بازنەبچووکەکانی نەداوەتەوە و هەوڵیشی نەداوە کە حیزب بکاتەوە قوربانیی گوتارە نەتەوەییەکە جگە لەوەی کە نەشیتوانیوە سنوورە بچوکەکان تێپەڕبکات. وەک ئەوەی هەموو کوردێک ئەم ڕۆژنامە و میدیایە هیی ئەوە، بۆیە تا ئێستا ئێمە میدیای تایبەتمان نییە، بۆیە دەبێت بزانین کە میدیا و گوتاری نەتەوەیی پێکەوە نوخبەی خواستی دەوڵەتبوون و نەتەوەیی پێکەوە دەبەستنەوە بۆ نموونە: (شا قڵوەیس) لە ۱۵۰۷ کە گیانی لەدەستداوە لە شیعرێکدا چۆن باس لە کوردبوونەکات (ئەسڵ مەنجە کورد، ئەسڵ مەنجە کورد) کە شیعرێکی تایبە بە نوخبەی کورد کە دەلالەت دەکات لەوەی نە ڕۆم، نە عەجەم، نە تورک و فارس نەیانتوانیوە کورد لەناوببات.

ئەم شیعرە پێمان دەڵێت کە کوردبوون لەسەر کاغەزدا زۆر ڕوونە هاوکاریشبووە لە جیاکردنەوەی سنووری کورد، لەلایەکی دیکەشەوە "خانیمان هەیە کە گلەیی دەکات لەوە (لە نێو ڕۆم و تاجیک خودایە بۆ نیمانە دەوڵەتێک) دەبینین کە لای خانیش زەین و جوگرافیای کورد و نەتەوەیی ڕوونە"، لەلایەکی دیکەشەوە قوبادی (زمانی کوردی هەورامان بەبەهێزتر دەزانێت لە کوردی کارتێکراو بە زمانی فارسی) وەک دەڵێت: (ڕاستە دەڵێن فارسی زمانی شەکرە، بەڵام کوردی لە فاریش شیرینترە)، وە جارێکی دیکە بە گەڕانەوەمان بۆ شیعر و بیردۆزەکانی حاجی قادری کۆیی کە بە شیعر جوگرافیایی کوردی لەسەر شیعری کاغەز نەخشاندووە.

ئەمانەش هەمووی واتایەکن بۆ سنوور و نوخبەی کوردی، میدیاکانی ڕابردوش و ئێستاش نەیانتوانیوە ئەمدیدی نوخبەیە سادەبکاتەوە بۆ ناوخەڵک ئەوەش هۆکاری لاوازی میدیایی کوردی بووە، وە تائێستا گوتار و شیعری خانی و قوبادی سادە نەکراوەتەوە بۆ ناوخەڵک هەر بۆیە دەبێت ئێمە دەبێت لە ڕێگای گۆڤار و ڕۆژنامە و بەرنامەکانەوە دیدی نوخبە و گوتاری نەتەوەیی سادەبکەینەوە بۆ ناو چایخانەکانەوە تا تێبگەن لەوەی کە ئەم کوردە نەوەک تورک و فارس.

پەروەردەی گشتی:

خاڵێکی دیکە لەو هۆکارانەی وای کردووە کە تا ئەمڕۆ ناسیۆنالیزم بنیات نەنرابێت هۆکەی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی تا ئەمڕۆ کورد نەیانتوانیوە کۆمەڵگەیەک و بنچینەیەکی پەروەردەیی خۆی و تەریب بە نەتەوەیی دانەڕشتووەتەوە. ئەوەش هۆکاربووە بۆ ئەوەی کە زەینی کوردبوون نەپارێزرابێت.

دەبێت پەروەردە دابڕێژرێتەوە بۆ ئەوەی فەلسەفەی کوردبوون لەگەڵ منداڵدا گەشەبکات تا بتوانێت لە داهاتودا (بەچاوی کوردبوونەوە تەماشای دونیا بکات نەوەک وەک شاگردی نەتەوەکانی دیکە) بۆیە دەبێت بۆ ئەوەی ڕۆڵەکانمان خۆیانبن دەبێت ئەم پەروەردەیە گەشەبکات لە پەروەردەی ئاییني، میدیای، زانکۆکان ڕەنگبداتەوە بەهۆی ئەوەی دەبێتە هۆی پەرەپێدانی کۆمەڵایەتی و گەورەبوونی دیدی قبوڵنەکردنی ژێردەستەیی و ڕەتکردنەوەی گوتاری تەسلیم بوون کە لە ئێستادا بوونی هەیە.

دەمەوێت بڵێم بەداخەوە ڕەتکردنەوەی ئەم گوتارە ژێردەستەییە لە نووسراوەکانی ڕابردوودا هەمانبووە بەڵام تا ئێستا کاری لەسەر نەکراوە ئەوەش وای کردووە نەریت و سەرجەم پاشماوەکانی مرۆڤ سەیری ڕابردوو بکات نەوەک سەیری داهاتوو بکات، بۆیە ڕۆڵی میدیا دەبێت ئەو تێڕوانینە بگۆڕێت بۆ سەیرکردنی داهاتوو لە ڕێگای مێژووی نوخبەی کوردییەوە.

د. شێرکۆ کرمانج

١-سڵاو کاک ڕێڤان هیوام ساغی و سڵامەتیتە، وەک بەڵێنم دابوو دیارە تۆزێکیش درەنگیش کەوت، وەک بەڵێنم دا بوو بە نامەی دەنگی وەڵام بدەمەوە، سەرەتا لام ڕوون نییە تۆ باسی ناسیۆنالیزمی کوردی دەکەیت لە باشوور یاخود لە تەواوی کوردستاندا بۆیە ئەگەر ئەوە ڕوونتر بووایە ئەمانتوانی بە شێوەیەکی ڕوونتر قسەی لەسەر بکەین، بەڵام بە هەر حاڵ چونکە پرسی کورد پرسێکی یەکگرتووە، بەو مانایەی دابڕاندنی سەختە، بۆیە هەوڵ دەدەم بە شێوەیەک وەڵام بدەمەوە کە هیی هەردوو حاڵەتەکە تەقریبەن لە خۆ بگرێت.

سەرەتا بەڕای من گەورەترین کێشە لە بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردی دا دابەشبوونی کوردستانە بە سەر چوار دەوڵەتدا، بەڵام کێشە گەورەکە ئەوەیە لەلایەن سێ لایەنی سەرەکییەوە کە پەیوەندیان بەو پرسەوە هەیە بەگشتی ئەم داگیرکاریە وەک داگیرکاری نیشان نادرێ و لەقەڵەم نادرێت یانی ئەم سێ لایەنە کێن؟ ئەو لایانانە کێن دەوڵەتانی داگیرکەر تورکیا، سووریا، عێراق و ئێران کوردستان وەک کۆڵۆنییەک تەماشا ناکەن لەوە خەتەر(مەترسییدار)تر ئەوەیە ئەم داگیرکارییە لەلایەن نەتەوە یەکگرتووەکانیشەوە وەک داگیرکاری لەقەڵەم نادرێت بەڵکوو کوردستان و هەر بەشێکی کورستان وەک بەشێک لە دەوڵەتە داگیرکەرەکان یان وەک سەرزەمینی خاکی تێریتۆری وڵاتە داگیرکەرەکە دەبینرێ لە هەردوو ئەمانە ترسناکتر و خەتەرناکتر ئەوەیە بەشێکی کورد ئەسڵەن دەتوانم بڵێم زۆرینەی کورد بە تایبەتیی لەم ڕۆکەدا دوای سەد ساڵ تێپەڕین بە سەر ئەم دابەشکاری و داگیرکاریەدا بەشێکیان فیعلەن(کردارەکیی) بەمە گەیشتوون کە کوردستان بەشێکە لەو وڵاتە بۆ نموونە: کوردستانی باشوور بەشێکە لە عێراق یان بەشی باکوور بەشێکە لە تورکیا ئەمەش ڕەنگی داوەتەوە لە زۆر شتدا بۆ نموونە: حیزبەکان لە هەرێمی کوردستان کە بەشداری دەکەن لە پرۆسەی سیاسیی عێراقدا پۆستیان هەیە پۆستی وەکوو سەرۆک کۆمار یاخود پۆستی سیادی وەکوو وەزیری دەرەوەی عێراق ئەگەر لە ڕاستیدا ناسیۆنالیزمی کوردی یان کورد یان هێزە کوردستانییەکانی باشوور عێراق وەکوو داگیرکەر ببینن قەت قەبوڵیان نییە سەرۆک کۆمار لەخۆیان بێت، پێت وابێ ئەم دەوڵەتە داگیرکەرە، کەچی قەبوڵت بێ سەرۆک کۆماری ئەو وڵاتە داگیرکەرە لە

کەسێک بێت لەتۆ یان مەسەلەن وەزیری دەرەوە، هاوکاتی ئەم نموونە: ئێمە دەتوانین سەد هەزار نموونە: بێنینەوە لە باکووری کوردستانیشدا پەکەکە لەوە دوور دەکەوێتەوە کە کوردستان خاکێکی داگیرکراوە یان دەبێت دەوڵەتێکی نەتەوەیی سەربەخۆی هەبێت یان دەوڵەتێکی نیشتمانی هەبێت، ئەمە لە دیدی پەکەکە و لە گوتاری پەکەکە و لە هەنگاو بۆچوونی پەکەکەدا دەردەکەوێت کە دەڵێم پەکەکە هەموو ئەو حیزبانەی لە پەکەکەوە نزیکن وە هەروەها لە میدیای پەکەکەشدا بە دەردەکەوێ یانی بەو مانایەی بە کورتی بیڵێم داگیرکاری کوردستان نەبووە بەو تێگەیشتنەی نە نەتەوەی کورد نە دەستەڵاتە داگیرکارەکان نەهێزە دەرەکییەکان inretnational (community) مەبەستم ڕای گشتی یان دامەزراوە نێونەتەوەییەکان، وەک نەتەوە یەکگرتووەکان من بۆیە ئەو قسەیە دەکەم چونکە ئەگەر تۆ حسابی وڵاتە کۆلۆنیکراوەکان بکەیت لە دوای شەڕی یەکەمی جیهانی ئیدی کە دەبینی نەتەوە یەکگرتووەکان دادەمەزرێت ئۆگەندا وەکوو وڵاتێکی داگیرکراو دەبینێ یان جەزائیر وەکوو وڵاتێکی داگیرکراو دەبینێ ئیدی کە ئەم وڵاتانە لە هەوڵی ڕزگارکردندان، نەتەوە یەکگرتووەکان وەک بەشکردنی دەوڵەتی فەڕەنسای نابینن، کاتێک جەزائیر هەوڵی ڕزگاربوون دەدات وەک بەشکردنی دەوڵەتی فەڕەنسای نابین بەڵام ئێستا کە کورد لە هەوڵی ڕزگاری نیشتمانییدایە هێزە دەرەکییەکان دامەزراوە نێونەتەوەییەکان وەکوو دابەشکاری سەروەری خاکی عێراق و دابەشکردنی یەک پارچەی خاکی عێراق و تێریتۆری عێراق دەبینن.

٢-پەیوەندی ڕاستەوخۆی بە خاڵی یەکەمەوە هەیە لە ڕاستیدا سەد ساڵ لە داگیرکاری خاک بووەتە مایەی داگیرکاری عەقڵی ئینسانی کوردی بەومانایەی کە زۆرینەی تاکی ئێستای کوردستانی یان وەکوو تاکێکی عێراقی یان وەک تاکێکی ئێرانی یان وەک تاکێکی سووری یان تورکیایی بیردەکەنەوە، بۆ نموونە: کاتێک کە تۆ بە تاکێک دەڵێی کە تۆ عێراقی نیت، دەڵێت نەخێر من عێراقیم، لەبەر ئەوەی لە عێراق لەدایکبووم پاسپۆرتی عێراقیم هەیە، عێراق وڵاتی ئێمەیە بۆیە من پێم وایە عێراقیم پێم خۆش بێ یان پێم ناخۆش بێ من عێراقیم، بەڵام ئەمە لە چییەوە هاتووە؟ لە ئاکامی سەد ساڵ داگیرکارییەوە هاتووە لە ڕەتکردنەوەی سەد ساڵ شوناسی ئەو کەسەدا هاتووە جا دەوڵەتەکە عێراق بێ یان تورکیا بێ یان ئێران یان سووریا بێ، سەد ساڵە ئەو کەسە

دادەماڵێت لە شوناسی کورد بوونی، و هاوکات سەد ساڵە ئیش لەسەر سەپاندنی شوناسەکەی تری دەکات کە عێراقیبوونە یان ئێرانیبوونە یان سووریبوونە یان تورکی بوونە، ئێمە هەمووومان دەزانین تورکیا، هەمووومان دەزانین سووریا، هەمووومان دەزانین عێراق، هەمووومان دەزانین ئێرانیش، تا ڕادەیەک هەندێکمان دەزانین کە ئەوانە وڵاتی دەستکردن هەمووومان دەزانین سەد ساڵ پێش ئێستا لە دونیا شتێک نەبووە بە ناوی ئێران شتێک نەبووە بە ناوی سووریا شتێک نەبووە بە ناوی عێراق شتێک نەبووە بە ناوی تورکیا ئەمانە هەمووی وڵاتی دەستکردن، ئەمە دوای شەڕی یەکەمی جیهانی کۆمەڵێک سەرباز و ئەفسەری دەوڵەتی عوسمانی کە ڕزگاریان بووە و توانیان ڕزگاری بکەن تورکیایان درووستکرد، سووریا هێزێکی دەرەکی وەک فەڕەنسا درووستی کرد، عێراق هێزێکی دەرەکی وەک بەریتانیا درووستی کرد، ئێرانیش کە شای ئێرانییەکان کە ئینقلاب بە سەر قاجارییەکان و پاشماوەی قاجارییەکاندا دەکات، ئێران درووست دەکات، ئەگەرنا پێش ئەوە شتێک نەبوو بە ناو ئێران پێش ئەوەی شا ئەم دەستپێشخەریە بکات جا وەرە تۆ ئەمە لە کوردێک بپرسە بۆ وای لێ هاتووە؟ ئەمە لە ئاکامی چی ڕوو دەدات دامەزراوە دەوڵەتییەکان بە خەستی کار لەسەر بە ئێرانی بوونی ئینسانی کوردیان کردووە ئەم پرۆسە سەختە لە ڕێگەی سەرباز و سوپا و یان تەجنیدکردن(سەربازاندنی) ئینسانی کورد واتە بەشداریکردنی کورد بە سوپاوە، کە پێیان وتووە تۆ ئێرانی بەرگری لە ئێران دەکەیت، یان کە ڕۆژانە چوون بۆ قوتابخانە هەموو ڕۆژ بەبیریان هێناونەتەوە تۆ ئێرانیت ئەمە سنووری ئێرانە، ئەمە دەوڵەتی ئێرانە، ئەمە مێژووی ئێرانە، ئەمە کولتووری ئێرانە هەموو ئەم و ئەمانە وای کردووە، جا ئەمە لە پرۆسەیەکی لە سەربەخۆدا بووە لە پرۆسەی بە ئێرانیکردن کە ناوی ئێران دەهێنم مەبەستم ئەوەیە وڵاتەکانی دیکەش بە هەمان شێوە عێراقیش بە هەمان شێوە سووریایش بە هەمان شێوە تورکیاش بەهەمان شێوە، جا ئەم کارکردنە لەسەر ئەقڵی ئینسانی کورد بە مانای ئەوە نایەت کورد پێی خۆش بووبێت یان حەزی کردبێت ئەم داگیرکاری عەقڵە لە ڕێگای گوتاری دەوڵەتدا بووە، لە ڕێگای ماس میدیای دەوڵەت لە ڕێگای ماس ئیجوکەیشنی دەوڵەت بووە، مەبەست لە پرۆسەی پەروەردە و خوێندنە تۆ لە عێراقدابوویت، ئەو سی ساڵەی دوایی نەبێت کە هەرێمی کوردستانمان هەیە بەو پرۆسەی عێراقی بوونەدا تێپەڕیوو چۆن ببین بە عێراقی ئێمە مێژووی

عێراقمــان خوێنــدووە بەڵام ئایــا عێــراق ســەد ســاڵ لەمەوبەر هەبــووە؟ نەخێــر. میزوپۆتامیــابووە خــاڵێکی دی بــۆ ئەوە دەگەڕێــتەوە کە ناســۆنالیزمی کــوردی یــان ناسیۆنالیستە کوردەکان یان نوخبەی ڕۆشنبیری کوردی یان نوخبەی سیاسی کوردی دیارە نوخبەی بزنسی کوردی تازە پەیدابووە لە هەرێمدا هەیە ئەگەر لە بەشەکانی تردا هەشبێت دیارە نوخبەی بزنسی تورکیایە یان سووریایە یان ئێرانە، بەڵام ئێستا ژووری بازرگانی کوردستان هەیە بۆ نموونە: لە هەولێر هەیە لە سلێمانی هەیە، ئێمە جــارێ بــاس لەو نــوخبە ڕۆشــنبیری و سیاســییە کــوردییە دەکەیــن کە زۆر جــار تــێکەڵەیەک هەبــووە لەنێوانیانــدا، بــۆ نمــوونە: کەســێکی وەک ئیبــراهیم ئەحــمەد و نەوشیروان مستەفا هەم ڕۆشنبیر و هەم سیاسی بوون، جا ئەمانە با بڵێین کەسێکی وەک شــێرکۆ بــێکەس هەم ڕۆشــنبیر وسیاســیش بــووە ئەم نــوخبەیە لە دامێــنەوە نەتەوەســازییان کــردووە، لە دامێنەوە بەمانــای چیــیە؟ یــانی بەگشــتی موئەسەســاتی دەوڵەتیــان لەژێردەســتدا نەبــووە تــاوەکوو ئەو هەمــوو موئەساســاتە دەوڵەتییــانە وەگەڕبــخەن بــۆ هەڵســووڕان و وەگەڕخســتنی و کــۆکردنەوە و ئۆرگەنــایزکردن و ئاڕاستەکردن، چ وەک گوتــار چ وەک گرووپ نەیــانتوانیوە ئەو شــتە بکەن ئەوەی کە کردوویانە لە ڕێگای ڕێکخستنی داخلی(ناوخۆیی) بووە کە ئەمە کارێکی زۆر سەختە تــۆ ئێــوە ئەو قۆناغەتــان نەبینیــوە کەســێ کە دەبێــتە ڕێکخســتن ژیــانی هەمیشــە لە خەتەردایە بەدزیەوە ئەو کارە دەکات کاتێک تۆ بەدزیەوە کارێک دەکەیت زۆر جیایە لەوەی دەوڵەتێک لەســەرەوە نەتەوەســازی دەکــات لەســەرەوە گوتــاری نەتەوەســازی بەسەرتدا دەسەپێنێت، مەسەلەن دەوڵەتێکی وەک عێراق یان تورکیا دوو سێ کەناڵی تەلەفزیۆنی هەبوو لە عێراقدا هەموویان گوتاری عێراقیبوون وعێراقچێتیان لە مێشک و لە هزری ئینســانەکاندا دەچەسپاند، بەڵام گوتاری کوردبوون و کوردستانی بوون لە شەستەکانەوە یان پێش شەستەکانەوە کاریان لەسەر کردووە یان لە پەنجاکانەوە یان پێش پەنجاکان لە ڕێگای چەند گۆڤارێک یان چەند ڕۆژنامەیەکی نهێنی، لەمدیوو و لەودیوو، لە هەولێر لە سلێمانی لە دهۆک لە شاخ ڕادیۆیەکی شڕی تەپیو، ڕۆژانە کاتژمێرێک هەبوو، لە سەدا پێنجی خەڵکی کوردستان گوێی لێ ڕانەدەگرت و پێڕانەدەگەییشت ئەم نەتەوەسازییە لە دامێنەوە زۆرزۆر سەختە، بەئاسانی ناتوانێ کار بکات، ئێمە ئێستا لە باشوور تاڕادەیەکیش لە ڕۆژئاڤا دەرفەت ڕەخساوە نەتەوەسازی

له سەرەوە ڕا بکەین بەڵام ئێستا من پێت دەڵێم کە بۆچی لەسەرەوەدا سەختەدا لەم ئەزموونەی باشوور و ڕۆژئاڤا لەمپەڕەکانی بەردەمی پێشی لەچیدان نەتەوەسازی یان نیشتمان سازی لە هەرێمی کوردستاندا لەمپەڕەکانی لە پێشین چین؟ یەکەم شت ناسیۆنالیستە کوردەکان نەیاتوانیوە لە قاڵبی حیزبی بێنە دەرەوە وەک بۆ قاوغێکی نیشتمانی (بان حیزبی) بەو مانایەی بەرژەوەندی نیشتمانی و نەتەوە و خاک و خەڵک لەسەرووی حیزب و کەس و تاک دابنێن بەتایبەت بۆ پارتی و یەکێتیی بۆ هەموو ئەو حیزبانەی تریش ڕاستی تێدایە، هەر حیزب ولایەنێکیش کاتێک حیزب تەماشا بکات وەک ئامانج نەک وەک ئامراز، کە بەڕای من بوونەتە ئامراز بۆ کۆنترۆڵکردنی ئەو ناوچانەی لەژێردەستیاندان، بەو مانایەی حیزب ئامراز بێت، بۆ خزمەتی نیشتمان نییە بۆ خزمەتی گرووپێکی دیاریکراوە یان ئەگەر کرابێت بە ئامانجیش ئامانجە نیشتمانییەکان و نەتەوەییەکان و ئامانجە گەورەکان و ئامانجەکانی خەڵک بەقوربانی حیزب کراوە، با من لەمپەڕێکی تری بڵێم کە لە خزمەتی نیشتماندا نییە، کورد نییە لە خزمەتی گیرفانی کۆمەڵە کەسێکی (موستەفید)سوودمەندی بالادەستی چەند بنەماڵەیەکە لە ڕۆژاواش ئەو نەتەوەسازییە لەسەرەوە کراوە لەو حەوت هەشت ساڵە هێندەی لەخەمی پێکەوەژیان و دژایەتی کوردستانیبوون و کوردبوون دایە هێندە لەخەمی سەروەری کوردستان و ڕزگاری کوردستاندا نییە، بەمانایەک کە پاساوەکانیانیشیان ئەوەیە کە سەدا پەنجای ئەوەی لەژێردەستیاندان کوردنین لەبەر ئەوەی جوگرافیاکە ناکوردییە دەبێت پرسی کوردستانیبوونی بەقوربانی پێکەوەژیان بکەن.

لەمپەڕێکی دیکەی بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردیدا لە ڕاستیدا ئەوەیە کە ڕۆشنبیرانی کوردستانی یان کورد لە دژایەتی کردنی یان لە ڕەخنەگرتن لە حکوومەتی هەرێم و لە قەوارەی ڕۆژاڤاش پرسە نەتەوەیی و نیشتمانییەکانیان لەبیرکردووە هێندە توند ڕەخنە لە هەرێم یان ئەو دوو حیزبە دەستەڵادارەی هەرێم دەگرن ئەسڵەن لە بیریان چووەتەوە کە کوردستان وڵاتێکی داگیرکراوە یان هێشتا لەژێر هەڕەشەی تەعریبدایە، و بەردەوام تەعریب هەیە ئێران و عێراق و تورکیا و سووریا بەردەوام لەپیلان دان بۆ بچووککردنەوەی قەوارەکانی کوردی ئەوەیان لەبیرماوە بابڵێین لەشوێنێکدا دەستدرێژیی(تەعدا) لە کەس دەکرێت یان مافی کەسێک پێشێل دەکرێت ئەو پرسە

گەورەیە نەتەوەییە نابینن، بەڵکوو خۆیان بە پرسی بچوک بچوکەوە خەریک کردووە، جا هەر لە پرسی موچەوە کە پرسێکی گەورەیە تا دەگاتە ئەو پرسە وردانەی کە من تازە ئاماژەم بەهەندێکیان کرد، من مەبەستم ئەوەنییە ئەو پرسانە گەورەنین بەڵام مەبەستمە بڵێم ئەو پرسانە گەورەتر کراون، پرسە گەورەکانیش بە قوربانی ئەو پرسە بچوکانە کراون.

ڕەزاق مەهدی

سەرەتای چەمکەکان و زنجیرەبەندی بابەتەکان

هەستەکان، هەروەها نەستیش، هۆشیارییەکی سەرەتایی لای مرۆڤ درووست دەکەن، بەڵام هۆشیاری ئاستی بەرز تەنیا بە مەعریفە درووستدەبێت.٢

مارکس دەڵێت "بێگومان خەڵکان مێژووی خۆیان درووست دەکەن، بەڵام نە بە پێی حەز و ئارەزوەکانیان و نە بەپێی ئەو ڕێگایانەش، کە خۆیان هەڵی دەبژێرن"٣

مێژوو ئەگەر وەک چەمک بریتیبێت لە هەموو ئەو ڕووداوانەی لە ڕابردوو ڕوویانداوە و لە جوڵە کەوتوون.

کەواتە هۆشیاری ئێمە بە مێژوو بریتییە لە ئاگایی و زانینمان سەبارەت بەو ڕووداوانە و توانای ئێمە لە تێگەیشتنن و شکڵدان بە هۆشیاریی تا بتوانین پەیوەست بین بە مێژوو و شوناسی خۆمان.

بۆ کردنەوەی بابەتی هۆشیاریی مێژوو، ئێمە بە چەمکێک و زانایەکی گرنگ دەست پێ دەکەین.

یادگە وەک چەمک و سۆسیۆلۆگی گەورەیی فەرەنسی (مۆریس ئەلڤاکس) ئەلڤاکس بەم جۆرە دەست پێ دەکات" ساڵی ١٧٣١ لە نزیک شاری شالۆ کچە کۆیلەیەک لە غاباتێکدا دەدۆزرێتەوە. ئەو کچە هیچ شتێکی لەبیر نەماوە، تەنانەت ناوی خۆشی، بەڵام کاتێک وێنەی چەند ناوچەیەکی پیشان دەدەن کە گریمانەی ئەوە دەکەین لەوێوە هاتبێت، ئیدی وردەوردە چەند یادگارییەک لە یادەوەریدا سەر هەڵدەدەن"٤

بەم جۆرە یادگەی ئەو کچە دەست دەکات بە هۆشیارکردنەوەی ئەو کچە کە کویلەیە یان لە خێزانی شاهانەیە.

---

٢ سۆسیۆلۆگیای مەعریفە، ڕەشاد میران، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، ٢٠١٧، ٦٥.

٣ سۆسیۆلۆژیای مەعریفە، دیڤید کلۆفەر-سیلاخ سترۆبێرگ، وەرگێڕانی-بەختیار عەبدولڕەحمان، ٢٠٠٦، ١٨.

٤ ئایین چییە، کۆمەڵێک نووسەر، وەرگێڕانی-عادل باخەوان، چاپخانەی سەردەم (سلێمانی) ٢٠٠٨، ٢١٦.

له درێژەی باسەکەدا لای مۆریس ئەڵڤاکس پارێزگاریکردن لە یادەوەری دەبێت بە هەلومەرجی دروستبوونی شووناس و یەکییەتی گرووپ.
کەواتە بە گوێرەی سۆسیۆلۆژیای مۆریس یادەوەری تاک بە هیچ شێوەیەک لە دەرەوەی گرووپ خۆی بینا ناکات، چونکە هەلومەرجە کۆمەڵایەتی و کولتوورییەکانی ئێستە و ئێرە ڕاستەوخۆ سەرکردایەتی مۆبیلیزاسیۆنی یادگارییەکانی تاک و گرووپ دەکات.٥
گوستاف لۆبۆن دەڵێت " دەتوانرێتن ڕووداوە مەزنەکانی مێژوو بە دەرەنجامی شایانی تێبینیکردن و بینینی نێو گۆڕانکارییە نەبینراوە گەشەکردووەکانی چوارچێوەی هزر و ئەندێشەی مرۆڤەکان بزانرێت"٦کەواتە ئەگەین بەو ئەنجامەی کە هەموو گۆڕانکارییە مێژووییەکان زادەیی هۆشیاری و ئەندێشەی مرۆڤەکانن.
کەواتە یادگە وەک بنەڕەت و تاک وەک خودێک، دەبن بە دوو بابەت کە بوو ئێمە گرنگن تا لە درێژایی بابەتەکە تێبگەین. ئێمە باسی هۆشیاری مێژوویی دەکەین کەواتە هەموو ئەو ڕووداو و بەسەرهاتانەی لە نەستی تاک چەسپاون و هاوتایی ئەو ڕووداوە مێژووییانەی کە تاک بەرەبەرە هۆشیار دەبێت لە بارەیانەوە، جێگەی گرنگی بابەتەکەمانن کە ئەم ڕووداوانە لە ئاستی تردا تەنیا لە ڕووداوێکی بێجوڵە دەگۆڕێت بۆ جۆرێک لە هۆشیاری کە تاک لە ڕێگەیەوە شوناس لەبەردەکات.
بۆ ڕوونتربوونی بابەتەکە، ئێمە دیسان دەگەڕێینەوە لای (مۆریس ئەڵڤاکس) کە دەڵێت" یادەوەری بۆ ئەوەی لە کاردابێت، پێویستی بە ناوەندێکی سرووشتی و کۆمەڵایەتی ڕێکخراو و گونجاو هەیە، بە شێوەیەک کە ئێمە بیناسینەوە و ئاڕاستە گشتییەکانی ببینین"٧ئەگەر زیاتر ڕوون بین دەکرێت بڵێین کۆمەڵگە و کولتوور ئاڕاستەکانی یادگە و هۆشیاری ئێمە دیاری دەکەن. بۆ زیاتر تێگەیشتن لە کاریگەریی ناوەندە کۆمەڵایەتییەکان دەگەڕێینەوە لای (دۆرکهام) کە دەڵێت" تاک بەو هێزە ئاکارییە بەندە، کە لە نێوەندە کۆمەڵایەتییەکاندا دەیسەپێنە سەری"٨ناوەندە کۆمەڵایەتییەکان کە

٥ ئایین چییە، هەمان سەرچاوەی مێژوو، ٢١٧.
٦ سایکۆلۆژیای جەماوەر، گوستاف لۆبۆن، وەرگێڕانی-سەعدی سەلاح، ٢٠١٧، ٣٤.
٧ ئایین چییە، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ٢١٨.
٨ ئازادی لە نێوان فەلسەفە و یاسادا، کامەران مەنتک، چاپخانەی سەردەم، ٢٠٢٢، ١١٣.

زادەی نۆرم و کولتووری باڵادەستن، کە پەیوەستن بە هۆشیاری مێژووی تاکەکانەوە، ئەم هۆشــیارییە بنــاغەییە لە ئاســتی کــۆمەڵگەدا، کەواتە دەتــوانین بڵێــین یــادگە و هۆشیاری وەک بنەڕەتێکن کە تاک و کۆمەڵ پەیوەست دەکەن بە ڕابردوو و ئێستە و داهاتوویان و شوناس بەرهەم دەهێنن.

ئەگەر دیسان بگەڕێینەوە بۆ لای (ئەڵڤاکس) دەتوانین بەم جۆرە بابەتەکە کوتایی پێ بهێنین لە ئاستی یادگە کە دەڵێت" هەموو یادگەکان، با تاسەرئێسقان شەخسی(کەسیی) بــن، تەنــانەت ئەو ڕووداوانەش کە ئــێمە بە تەنیــا شــایەتین بەســەریانەوە، تەنــانەت ڕووداوەکانی جیهانی فیکر و جیهانی هەستی گوزارشت لێ نەکراویش، لە پەیوەندیی بەردەوامدان لەگەڵ:

١. کەسەکانی دیکە
٢. گرووپەکانی دیکە
٣. لەگەڵ چەند پانتاییەکی جوگرافیدا
٤. لەگەڵ چەند بەروارێکدا
٥. چەند وشەیەک
٦. چەند فۆڕمێکی زمانەوانیدا
٧. چەند ئەرگیومۆنتێکدا
٨. چەند بۆچوونێکدا

واتە لەگەڵ هەموو ژیانی ماددی و مەعنەوی ئەو کۆمەڵگەیەدا کە ئێمە تیایدا دەژین.[٩]
بەم جۆرە تێگەیشتنمان بۆ سازبوو کە هۆشیاری لە کوێ دێت و کاریگەری چۆنە بەســەر مرۆڤەکــانەوە، بە نزیکــی تێگەیشــتن لە هۆشــیاری و کاریگەرییەکــانی لەســەر کــۆمەڵگە زۆر بەفرەیــی بــاس دەکەیــن لە بابەتەکــانی دواتــردا، بەڵام بەگشــتی ئەمە دەروازەیی هاتنە ناو بابەتەکەمان بوو.

٩ ئایین چییە، سەرچاوەی پێشوو، ٢١٩.

مێژوو و هۆشیاری مێژوویی:

مێـژوو، ئەو زانسـتەیە کە لە کـۆی ڕووداوەکـانی ڕابـردوو دەکـۆڵێتەوە و پیشـانی مرۆڤایەتی دەدات.

ئەگەر بە سادەی پێناسەی مێژوو بکەین بەو جۆرەیە. بەڵام گرنگی مێژوو بۆ تاک و نەتەوە بۆ شارستانییەت زۆر لەوە زیاترە، زۆر لەوە قوڵترە. ئەگەر سەیری مێژوو بکەین دەبینین وەک پایەیەک لە ناسیۆنالیزم وەک پایەیەک بۆ یەکگرتووکردنی میللەت، ڕۆڵێکـی گەورە دەگێڕێـت. چـونییەتی کـارکردنی مێـژوو دەکرێـت لە چوارچێـوەی (پاشەکەوتی مێژووی) هەر میللەتێک بەرجەستەی بکەین؛ کە ئەم پاشەکەوتە شتێکی نەگـۆڕ و زۆر کـاریگەرە. بەتەواوی بیرکـردنەوە و کردارەکـانی هەر میللەتێـک بە کاریگەربوون بەو پاشەکەوتە ئاڕاستەی خۆیان وەردەگرین. تەنانەت ئیرادەی سیاسی ئەو وڵاتە، بە گـوێرەی ئەم پاشـەکەوتە مێـژووییە ئاڕاسـتەکانی خـۆی وەردەگرێـت دەتـوانین بڵێـین پاشـەکەوتی مێـژوو بـریتییە لە کـۆی هەمـوو ئەو ڕووداو و بەسـەرهاتانەی کە لە مێشـک و نەسـتی تاکەکـان بە هەزاران سـاڵ ڕەنگرێژبـوونە بەم جۆرە لە چوارچێوەی پاشخانی مێژووی شکڵگیربووە.١٠

کەواتە مێژوو جۆرێک لە هۆشیاری سازدەکات لای تاکەکان، ئەم هۆشیارە جۆرێک لە یەکییەتـی سـازدەکات و سەردەکێشـێت بـۆ سـازکردنی ناسـیۆنالیزم. ئەگەر ورد بـین دەتوانین بڵێین نەتەوە هەر وەک ئەو کچەیە کە تازە دۆزراوەتەوە و لە ڕێگەی ناوەندە کۆمەڵایەتییەکانی نەتەوە، بەرەبەرە یادگە و هۆشـیاری سـازدەکەن و شوناسـەکەی لا ڕوونتر دەکەن.

بەڵام شـێوەی ناسـیۆنالیزم و بەنەتەوەبـوون جـۆری هەیە، کە بە گـوێرەی نەتەوەکـان جیـاواز دەبێـت ڕێگەکـان و هۆشـیارییەکە. بەڵام ئـێمە دەتـوانین قوتابخـانەی مێـژووی ئەڵمانی وەرگبرین کە پێمان دەڵێت" ئەگەر بمانەوێت لەسەر بنەمـای مێژوو نەتەوەیەک دابمەزرینـین. ڕوونتـر ئەگەر بمانەوێـت لەسـەر مێـژوو بەنـاوی نەتەوایەتـی دامەزراو کۆمەڵێک گەل کۆکەینەوە".١١

١٠ پرسی کورد لە دیدگای لۆبۆنەوە، عبدالرزاق مهدی، ٢٠٢٣، ١٩.

١١ مێژووی بزووتنەوە نەتەوایەتییەکان، نورالدین حاطوم، وەرگێڕانی خالید هەرکی، چاپخانەی ئاوێر، ٢٠١٨، ٢٧.

بەم خاڵانە بێت، کەواتە میللەتێک کە خاوەن هۆشیاری بەهێز و پەیوەندی یادگەی درووست و نەستێکی پڕ بێت، دەتوانێت لە ڕێگەی هۆشیاریی مێژووییەوە ناسیۆنالیزمییەتی خۆی برەو پێ بدات.
لێرە بابەتێکی تریش سەرهەڵدەدات، باشە ئەگەر میللەتێک کە مێژووی شێوێنراوە میللەتێک کە بە مێژووی بەهای خۆی وەک بابەت لەسەر ئاستی نەتەوەی لە دەست داوە، چۆن دەبێت بە خاوەنی هۆشیاری درووست تا بتوانێت شوناس سازبکات، باشە ئەو میللەتە ئەگەر ئەو کچەی سەرەوە بێت و لە خێزانی شاهانەبێت، بەڵام هیچ یادگەیەکی نەمێنێت و پێ بڵێن تۆ کویلەی و کۆمەڵە شتی بوو باس بکەن چۆن دەتوانێت هۆشیاری درووستی هەبێت و شوناس بگرێت، باشە چۆن دەتوانێت پاشەکەوتی مێژووی هەبێت تا ئیرادەی سیاسی خۆی ئاراستە بکات.
وەڵامی ئەو پرسیارە ئەوەیە، ئەو میللەتە بە شێوەیەکی لاواز و دواکەوتووانە ئاراستەکانی خۆی وەردەگرێت و دەبێت بە خاوەن پاشەکەوتێکی مێژووی ناتەواو و لاواز. ئەگەر بۆ نەتەوە بگەڕێنەوە دەتوانین بڵێین ئوممەت و گەل و نەتەوە لەو کاتەدا درووست دەبن کە کۆی مێژووی ئەو نەتەوانە، بە شکست و سەرکەوتن و خۆشی و ناخۆشی، بە شێوەی پاشەکەوت لە ئەقڵی تاکەکان جێگیر دەبێت و شکڵدەگرێت و ئەو تاکانە شوناس وەردەگرین. کەواتە وەڵامێکی تری پرسیاری سەرەوە ئەوەیە ئەو نەتەوەیە نابێت بە خاوەنی پاشەکەوتی مێژوویی کە ئەم پاشەکەوتە نەتەوە بەرەو پێشکەوتنخوازی ببات یان ئاراستەکانی بەرەو بەهێزبوون نابات، لەسەر ئاستی مەعریفی و شارستانی. کەواتە دەتوانین بڵێین میللەتێک نەتەوەیەک کە پاشەکەوتی مێژووی شێواو و ناتەواوە و خاوەنی مێژووی ڕاستەقینەی خۆی نییە لەگەڵیدا خاوەن تاکێک نییە کە هۆشیار و خاوەن ڕۆشنبیرییێت کە گرنگی بە مێژووی خۆی بدات، بەم جۆرە پرسیار بکەین، ئایا وەک نەتەوە و میللەت دەمێنێتەوە؟ هیچ ڕێگایەک هەیە بۆ پێشکەوتن و بەهێزبوون؟ ئایا توانای یەکگرتن لەسەر ئاستی نەتەوەی لەو کاتەدا مەیسەر دەبێت؟ وەڵامی پرسیارەکەمان ڕێژەیییە، بەو جۆرە دەکرێت بڵێین: ئەو نەتەوە و میللەتانەی کە بیرو و ئەقڵیان لاواز و شێواویان لەسەر ئاستی نەتەوەی زۆر قورس و ئەستەمە بتوانن بوونیات و شوناسی درووست بکەن و ڕۆڵی خۆیان بگێرن لەسەر ئاستی نەتەوەیە ڕۆحی پێشکەوتووخوازی پەرەپێبدەن، بەم جۆرە ئەم نەتەوانە

ناتوانن له كۆی ڕووداوەكانی مێژوو مۆرك و بوونی خۆیان هەڵهێنجن. به گوێرەی ئەمە ناتوانن ببنه میللەتێكی سەردەسته و پێشكەوتنخواز، بەڵكوو ئەم نەتەوانه شكست دەهێنێن دەبنه ژێردەسته.١٢

ئەگەر لەم بابەتەدا كورد وەك نموونەیەك باس بكەین، دەبینین كورد میللەتێكی ناهۆشیار و ژێردەستەیه و خاوەن تێگەیشتنێكی مێژوویی زور لاواز و شێواوە، به هەمان جۆر خاوەن پاشەكەوتی لاوازی مێژووییه كه ناتوانێت ئیرادەیەكی سیاسی پێشكەوتووخواز له ڕێگەیەوە هەڵهێنجێت. كورد تا ئێسته ئەو ئەركەی هەڵنەگرتووە كه دەست بكات به كۆكردنەوە و نووسینی مێژووی خۆی به زانستیانه و به درووستی تا تاكەكانی بتوانن ئەزموونی لێ وەربگرن و ببێت به فاكتەرێك كه تاك بتوانێت به دوای هەڵە و خراپییەكانی مێژووی نەتەوەی خۆی بگەڕێت و بتوانێت به شێوەیەكی زانستی شیكردنەوەیەكی باشیان بۆ بكات، لەو ڕێگەیەوە پرۆسەی ئەقڵی مێژووی نەتەوەی خۆی بدوزێتەوە له بووەتەی مێژوودا به خراپ و باشییەكانییەوە. بەم جۆره لەم پرۆسەیەدا پاشخانی مێژوویی بخەنه بەر لێكوڵینەوەی ورد و بابەتیانه، تا كێشه و چارەسەرەكان ئەدوزرێنەوە و دەخرێنه بەر باس و لێكوڵینەوە.١٣

به نزیكی ئێمه دەگەیین بەو خاڵەیی بوونی مەعریفه و زانین لەبارەی مێژوو و ئێستا ڕۆڵێكی گەورە دەگیرێت له پرسی بەنەتەوەیبوون(ناسیۆنالیزم) به جۆرێك ئەگەر مەعریفەی داگیركەر وەك مەعریفه بەسەر بیر و هەست زاڵبێت هەر له چوارچێوەی پرۆژە و تێفكرینی داگیركەر كار دەكەیت. ئەگەر مەعریفەیەكی لاوازت هەبێت بەلاوازی كار دەكەیت، بەم جۆره هۆشیاری به بناغەیی پەیوەست دەبێتەوە به بابەتەكانەوە، وەك چۆن له بابەتی پێشتر باسمان كرد كه كورد لەو ئاسته له تێكشان چۆن هۆشیاری درووستی دەبێت هاوشان كه له ڕابردوو و مەعریفه دابرێن دراوە.

كەواته بۆ ڕوونتركردنی بابەتەكه دەگەڕێینەوە بوو خودی ناسیۆنالیزم كه دەتوانین بەم جۆره پێناسەی بكەین " ناسیۆنالیزم بریتییه له خواستی لەبەرچاوگرتنی بەرژەوەندی نەتەوەی خۆ به تەنیا، به تایبەت لەو كاتانەدا كه ململانێ لەگەڵ بەرژەوەندی نەتەوەكانی تر له ئارادابێت" وەك ئەنجامگیرییەك دەتوانین بڵێین

---

١٢ پرسی كورد له دیدگای لۆبۆنەوە سەرچاوەی پێشوو، ١٩-٢٠.

١٣ پرسی كورد له دیدگای لۆبۆنەوە، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ٢١

ناسیۆنالیزم بریتییه له هۆشیاری ئەندامانی نەتەوە بەوەی کە خاوەنی تایبەتمەندییەکی بـابەتی و خـودی نەتەوەیـین، کە ئەمەش هەسـتی بەرزڕاگرتنـی کولتـوور و زمـان و مێـژووی نەتەوە درووسـت دەکـات. ناسـیۆنالیزم هۆشـیاری و هەڵوێسـتێکی تـایبەتە بەرانبەر زمان و کولتـوور و مێژووی نەتەوە و هۆشیاری و هەڵوێستێکی شکۆدارانە دەبەخشێتە تاکەکان.١٤

دەتوانین بۆ ڕەوای بەهێزی ناسیۆنالیزم فوکس بخەینە سەر نەتەوە، کە نەتەوە وەک واقیع و ڕاستی بەڕادەی مێژوو کۆنە و تەنانەت هەندێک بیروباوەڕ هەیە کە دەڵێت لە مێـژووش کـۆنترە. زانـا و فەیلەسـوفی ئەڵمـانی (هیگـڵ) دەڵێـت" دەرکەوتـن و بڵاوبـوونەوەی زمـان و پەیـدابوونی نەژادەکـان دەکەونە دەرەوەی سـنوورەکانی مێژوو"١٥

پەیوەسـتی بەرزتـری ناسـیۆنالیزم بـریتییە لە ڕۆحـی نەتەوەیـی کە بـۆ ئەمەی تەواو بابەتەکە ورد بێت ئێمە باسی دەکەین کە فەیلەسوفێکی وەک (مۆنتسکیۆ) باسی دەکات لە کـۆمەڵە خاڵێـک کـورتی دەکـاتەوە ئەم بـابەتە. لە ڕوانـگەی (مۆنتسـکیۆ) تـوخمە پێکهێنەرەکانی گیانی نەتەوەی ئەمانەن:

١-بیـرەوەرییە بەردەوامە مێژووییەکـان کە نەتەوەیەک هەیەتـی، بەڵام نەتەوەکـانی تـر هەمان بیرەوەریان نییە.

٢-ئایین و باوەڕەکان.

٣-ڕەوشت و کردارەکان.

٤-دابونەریت و کۆمەڵە فاکتەرێک کە کولتووری نەتەوەیەک پێک دەهێنن.

هەموو ئەو پێکهێنەرانە تا کوتایی نووسینەکەمان هاوتایی دەبن وەک چەمک و بەشێک لە باسەکانیشمان دەخرێنە ڕوو.١٦

کەواتە پەیوەستی قوڵی هۆشیاری بە گشتی و هۆشیاری مێژوویی بە تـایبەتی، لەسـەر ناسـیۆنالیزم یەکـلاکەرەوەیە، بـوونی هۆشـیارییەکی مێـژووی درووسـت دەتوانێـت

١٤ ڕۆشنبیری سیاسی، سەروەر حەمە ئەحمەد، چاپخانەی هیڤی (هەولێر) ٢٠١٩، ١٢٤-١٢٥.

١٥ ناسیۆنالیزم گۆڕانکاری، تیۆری، ڕەخنە، ئەکرەمی میهرداد، ٢٠٠٦، ٦٨.

١٦ فەلسەفەی مێژوو، داریوش ڕەحمانیان، وەرگێڕانی-جەلیلی موڕادی، چاپخانەی تاران، ٢٠١٦.

بناغەیەک بێت بۆ ناسیۆنالیزمێکی بەهێز و لە بەرانبەر بوونی هۆشیاری مێژووی لاواز و شێوێنراو، دەبێتە بناغەیەک بوو ناسیۆنالیزمییەکی پڕوکاو و لاواز.

بابەتێکی تری گرنگ کە هاوتایی هۆشیاری دەبێت باسی بکەین و هۆشیاریش ئەخانە ژێر کاریگەرییەوە بریتییە لە (نەستی نەتەوەیی) کاتێک تاکی کورد لە (نەست) لە ئاگای نەتەوەی خۆی هۆشیاردەکرێت، ئیتر تاک تەواو پەیوەست دەبێت بە ئاستێکی تری هۆشیارییەوە و یادگەیەکی تەواو و درووستی دەبێت. (گوستاف لۆبۆن) لە بارەی ئەم بابەتەوە دەڵێت" دیاردەکانی نەست نەک تەنیا لە ژیانی جەستەییدا، بەڵکوو لە چوارچێوە و سنووری کردار و کاردانەوەکان و هەڵچونەکانی ڕووحیشدا ڕۆڵی دیاریکەر دەگێرن. ژیانی ڕووحی هەستی (خودئاگا)ی مرۆڤ، لە بەرانبەر ژیانی ڕووحی نەستدا، زۆر بچووک، مەزنترین شیکەرەوەکان و وردترین چاودێران دەتوانن تەنیا ژمارەیەکی کەمی پاڵنەرەکانی هەستی ئەو جۆرە ژیانە بدۆزنەوە. کردارە هەستییەکانی ئێمە، لە زەمینەی نەستدا سەرچاوە دەگرن کە زادە و دەرەنجامی هۆکارەکانی بۆماوەییە. لەسەر ئەم زەمینەیەدا، شوێنپێیەکی بێشوماری باب و باپیرانی پێشینانی ئێمە دەبینرێ کە دەروونی نەژادی خۆی زادەی ئەوانەیە "[17]

بەم جۆرە دەتوانین بڵێین نەست کە وەک پاشخانێکی مێژووی کار دەکات و تاک ئاراستە دەکات دەتوانین وەک بنەڕەتێک بزانین ناوی بهێنین کە مێژووی نەتەوە لەسەر ئاستەکانی باش و خراپ بە تێپەڕینی هەزاران ساڵ لە نەستی تاکەکان ڕەنگریژبووە و ئێستا تاکەکان بە کاریگەربوون بەو پاشخانە شوناس دەگرن. کەواتە نەست ڕۆڵێکی بەرزی هەیە لە سازکردنی هۆشیاری مێژوویی. ئەگەر لە ئاستی نەست کێشە هەبێت لە نەتەوەیەک، نەستی نەتەوەی تواناداری نەبێت خۆی نوێ بکاتەوە و پەیوەندی بەهێز لەگەڵ ڕابردوو سازبکات، ئەمە سەردەکێشێت بۆ سازبوونی هۆشیاریی لاواز و ناتەواو لە ئاستی مێژوو و نەتەوەیی.

هەموو ئارگومێنتی سەرەوە دەرخەری ڕۆڵی بەهێز و جێگا و پێگەی گرنگی مێژوو و هۆشیاری مێژوون. دەتوانین بڵێین مێژوو نەک تەنیا لە ڕابردوو کورت دەبێتەوە بەڵکوو مێژوو لەوە کاریگەری زیاترە، دەبینین وەک داینامیکێک ڕوحی نەتەوەیی دەسووڕێنیت و ئیرادەی سیاسی ئێستا درووست دەکات، کەواتە مێژوو نەک

---

١٧ سایکۆلۆژیای جەماوەر، سەرچاوەی پێشوو، ٥١.

ڕابردووە بەڵکوو لە ئێستا و داهاتووی ئێمە ئامادەیە و ڕۆڵی بەهێز دەگێڕێت. ئەگەر تەواوی ئەو بابەتەی سەرەوە بە پوخت بکەینەوە و کورد وەک نموونە: وەرگبرین دەڵێین یەکێک لەو ڕێگایانەی کە کاریگەرە وەک دەرفەتێکە لە بەردەم کورد تا یەکبگرێنەوە و شوناس پەیدابکاتەوە بەتەواوی، بریتییە لە گەڕانەوە بۆ مێژوو و لەوێ قوڵبوونەوەیەکی تەواو تا قولایی بۆ مێژووی خۆمان، تا توانای تاکەکان تەواو بەزربێتەوە و پەیوەست بن بە هۆشیارییەکی نەتەوەی درووستەوە.

لە کوتایی تێڕوانینێکی جوان هەیە نووسەرەکەی لام ڕوون نییە کێیە؟ بەڵام نووسینێکی جوانە هیی هەر کەسێک بێت جوان وتوویەتی" ئەو میللەتانەی کە یادگاری مێژووی و تێگەیشتنیان لاوازە:

١-سەرخۆشن بەهۆی سەرکەوتن لە ڕابردوودا.

٢-ڕیسوا و بێچارەن بەهۆی شکستی ئێستا.

مێژووی درۆینە وەک ئامرازی سەرکوتکردن:

مێژوو بریتییە لە کۆی ئەو ڕووداو و بارودۆخانەی کە میللەتێک بە درێژایی هەزاران ساڵ پێیدا تێپەڕیوە و تێیانپەڕاندووە و ئەم مێژووە نووسراو و نەنووسراو بە درێژای سەردەمەکان گەشەیکردووە نووسراوتەوە، بووەتە بەشێک لە بوونیادی نەتەوەی کە ناسیۆنالیزمی لەسەر بوونیاد دەنرێت.

مێژوو، پاشخانی مێژوویی درووست دەکات کە پاشخانی مێژوویی وەک ئەقڵێکی نەتەوەیی ئاڕاستەی بیری خەڵک و بارودۆخی سیاسی هەر نەتەوەیەک دەکات. مێژوو دەکرێت وەک بوونیادێکی زۆر تایبەت کومەڵێک بابەت درووست بکات کە لە نەستی تاکەکاندا بمینێنەوە و ئەم پرۆسەیە وا دەکات کە ئێمە بڵێین میژوو تەنیا کۆمەڵە ڕووداونین کە لە ساتێکی مێژوویدا ڕوو دەدەن، بەڵکوو مێژوو زۆر لەوە گەورەترە و قووڵتر کار لە مرۆڤایەتی دەکات، ئەمیش بەو شێوەیە کە تاکەکان بە مێژوو هۆشیاری پەیدادەکەن بە مێژوو هۆشیاری خۆیان لە قاڵب دەدەن. بەم جۆرە مێژوو یەکێکە لەو بابەتانەی کە لە پرۆسەی درووستکردنی نەتەوەی و دەوڵەت بەرکارە.[١٨]

---

١٨ پرسی کورد لە دیدگای لۆبۆنەوە، سەرچاوەی پێشوو، ٤٤.

بە نزیکی ئێمە دەتوانین بڵێین مێژوو، شوناس دەدات بە تاکەکان، مێژوو، ئاڕاستەی ئیرادەی سیاسی ئێستەی نەتەوەکان دەکات. کەواتە مێژوو هاوتایی هۆشیاری مێژوو ڕۆڵی گەورە دەگێڕن لە پرسی ناسیۆنالیزم. ناسیۆنالیزم کە بریتییە لە یەکییەتی نەتەوە، کەواتە شوناسێک نوێنەرایەتی دەکات، بۆیە دەبێت شوناس بناسین کە بریتییە " تایبەتمەندی تایبەتیی سرووشتی کەسێک یا گرووپێک. شوناسی تاکەکەسی یا گرووپ بەهۆی خەسڵەتەوە دروست دەبێت کە لە ڕووی کۆمەڵایەتییەوە داڕێژراون، هەروەها ناوی کەسێک یەکێکە لە گرنگترین توخمەکانی دارشتنی شوناسی کۆمەڵایەتی. هەروەها هەڵبژاردنی ناو بۆ شوناسی گرووپ ئەویش گرنگییەکی تایبەتیی خۆی هەیە. بۆ نموونە: شوناسی نەتەوەیی بۆ هەموو کەسێک ئەنجامە.١٩

کەواتە شوناس یەکڕاست کاریگەرە بە ناسیۆنالیزم و هۆشیاری مێژووی باڵادەست، ئەگەر هۆشیاری مێژووی بەهێز و دروست هەبێت ناسیۆنالیزم بەهێز دەبێت و تاکەکان بەتوانا دەبن کە پێناسەی دروستی خۆیان بکەن.

کەواتە دیسان دەگەڕێینەوە بۆ مێژوو. ئێمە دەبینین کە مێژوو دەبێت بە پاشخانی مێژووی و کومەڵگای سیاسی و هزری سیاسی میللەت پێ کاریگەر دەبن. کەواتە یەکێک لە بابەتە گرنگەکان کە داگیرکەر دەتوانێت سوودیان لێ ببینێت مێژووە.

بە داماڵینی هۆشیاری مێژووی بە تێکدانی مێژووی هەر گەلێک، داگیرکەر دەتوانێت هەژموون بەسەر ئەو نەتەوەیەدا بکات، چونکە ئیتر ئەو میللەتە پاشخانی مێژووی نابێت کە ئیرادەی سیاسی پێ کاریگەر بێت و هاوتای ئەمە دروست بێت ئەم ئیرادەیە، بەم جۆرە داگیرکەر دەتوانێت هۆشیاری تاکەکان بە ئاڕاستەیەکدا ببات کە (نەست) پێ کاریگەربێت و بەم جۆرە بە تێپەربوونی هەزاران ساڵ ئەم هۆشیاریەی داگیرکەر لە مێشکی تاکدا ڕژاندوویەتی، لە نەستی تاکدا جێگیردەبێت و تاک بە نائاگایی هەمان ئەجندا و ویستی داگیرکەر جێبەجێدەکات، بێ ئەوە پەی بە هۆکاری جێبەجێکردنی ئەم ویستانەی داگیرکەر لەناو ویستەکانی خۆیدا بکات.٢٠

---

١٩ دەروازەیەکی ڕەخنەیی بۆ کۆمەڵناسی، ئەنتۆنی گیدنز، وەرگێڕانی-ئارام ئەمین شوانی، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، ٢٠١٣، ٣٢٦.

٢٠ پرسی کورد لە دیدگای لۆبۆنەوە، سەرچاوەی پێشوو، ٤٤-٤٥.

کەواتە داگیرکەران دەتوانن بە برەودان بە هۆشیاری مێژووی درۆینە و داماڵینی تاک لە هۆشیاری مێژووی ڕاستەقینە شوناسی تاک لە قاڵب بدەن و ناسیۆنالیزم لە ڕەگەوە وشک بکەن. هەر لە کۆمەڵگەی کوردی بڕوانین، ناوێکی زۆر هەیە کە عەرەبی و تورکی و فارسین. هاوتای ئەمە کوردان بە فراوانی زمانی داگیرکەران بەکاردەهێنن و لە هەندێک حاڵەت سووکایەتی بە زمانی خۆشییان دەکەن، ئەها ئەمەیە داماڵین لە هۆشیاری مێژویی و ناسیۆنالیزم.

ئەگەر وردتر بین، هۆکارەکان قوڵتر ببینین، دەبێت زیاتر بۆ قوڵایی بابەتەکان بڕۆین. (ئەرستۆ) دەڵێت" مرۆڤەکان هەر بە سرووشت، بوونەوەرێکی کۆمەڵایەتین" هاوتایی ئەمە (ئەرستۆ) دەڵێت" کۆمەڵی سیاسی، لە سۆنگەی چالاکی و کردە ڕەسەنەکانەوە پێک دێت، نەک لە سۆنگەی پێکەوەبوونێکی پەتی" ٢١

کەواتە بوونیادی کۆمەڵایەتی و هزری کۆمەڵگە توانای سەرەکی هەیە، لە شکڵدان بە ئەقڵییەت و ئاڕاستەکردنی تاکەکان، بە نزیکی دەبێت لە کردە تێبگەین تا بزانین چۆن کردە نەک تەنیا بوونێک وەک بوونێکی پەتی بێ چالاکی و پاسیڤبوون بنەمایی درووستبوونی کۆمەڵگەیە. بۆ تێگەیشتن لە کردە ئەگەڕینەوە لای (هانا ئارنێت) " کردە تاکە چالاکییەکە کە ڕاستەوخۆ، بەبێ نێوەندگیری شتەکان یان ماددە، لەنێوان مرۆڤەکاندا ڕوودەدات و هاوتایە لەگەڵ دۆخی فرەیی مرۆییدا. ئەم فرەییە بەشێوەیەکی تایبەت نەک مەرجی پێویست، بەڵکوو مەرجی سەرەکی تێکڕایی ژیانی سیاسییە.٢٢

بۆ تێگەیشتن لە کاتیگۆری کردە دەبێت بگەڕینەوە بۆ تایبەتمەندییە سەرەکییەکانی کردە، کە ئەوانیش (ئازادی و فرەیین) ئازادی دەتوانین بڵێین، وەک لە دایکبوونەوە و توانای کردنی کارێکی نوێ و ئەنجامدانی کاری پێشبینی نەکراو، فرەیش بریتییە لە بوونی پانتاییەکی فراوان و دەربڕینی وشەکان و قەبوڵکردنی فرەیی. کەواتە دەتوانین کردە گرێبدەین بە کۆمەڵگەوە، کە تاکەکان بتوانن ببنە خاوەن کۆمەڵگەیەک کە ئازادبن

---

٢١ پەرتووکی سیاسەت ڕاڤەکردنی هزرە مەزنەکان بە زمانی سادە، کۆمەلە نوسەر، چاپخانەی ئەحمەدێ خانی، ٢٠٢٠، ١٥-١٤٧.

٢٢ فەلسەفەی هانا ئارنیت، ماوریزیۆ پاسرین دێنتریڤێس، وەرگێڕانی-ئارام مەحمود، چاپخانەی حەمدی، ٢٠١٧، ٣٣.

داهێنان و نوێگەری بکەن و فرەیی و فراوانی پانتایی گشتی بنەڕەتی ئەو کۆمەڵگەیەبن. کەواتە بە بـوونی کـردە لە کـۆمەڵگەدا واتە بنەڕەتـی کـۆمەڵگە تەندرووسـتە و تـاک بوونەوەرێکی هۆشیارە و دەتوانێت بەردەوام شوناس و هۆشیاری خۆی نوێ بکات و بـارودۆخی نـوێ بـوو خـۆی بەردەسـت بخـات. بە پێناسـەی کـۆمەڵگە کوتـایی بەو چوارچێوەیە کە نووسیمان دەهێنین کە کۆمەڵگە بریتییە لە " کۆمەڵە خەڵکێک کە لە شـوێنێکی دیـاریکراو دەژیـن و ملکەچی هەمـان دەسـتەڵاتی سیاسـین، ئەو تاکەکەسـانە هۆشـیارن بەوەی خـاوەن شوناسـێکن جیایـان دەکـاتەوە لە گرووپەکـانی دەوروبەری خۆیان" ٢٣

(مارسـێل مـۆس) کۆمەڵنـاس و خەڵکناسـی فەرەنسـی پێناسـەی کـۆمەڵگە دەکـات کە بریتییە لە " گرووپێک لە مرۆڤەکان ئەوەندەیان بەردەوامی هەبێت کە لە چەند گرووپ و چەند وەچە کە بە شێوەیەکی ئاسایی لە وڵاتێکدا دەژین، پێکهاتبێ"٢٤

بەم جۆرە بنەڕەتـی هەبـوونی کۆمەڵگە و شـار بـۆ سـازبوونی ناسـیۆنالیزم پێویسـتی یەکەمن، تا هۆشیاری درووست سازبێت و شوناس و ناسنامە بچەسپێن.

بۆ کوتایی ئەم بەشـەش دەتـوانین وەک پـوختە بڵێین کاتێک لەسـەر ئاسـتی درووسـت تەماشـای بـابەتەکە دەکەیـن بە نەبـوونی شـار و کـۆمەڵگە ئەوا مێـژوو و هۆشـیاری مێژوویـی درووسـت سـاز نـابن و تـاک هـیچ توانـایەکی نیـیە کە کـۆمەڵەی سیاسـی سـازبکات، بـۆیەش دەبینـین ئیتـر ئەو مـیللەتە هۆشـیاری مێژوویـی نابێـت، کە بتـوانن پایەکانی ناسیۆنالیزمی خۆیان پتەوتربکەن. ئیتر ئەو میللەتە هۆشیاری میژووی نابێت تـا یەکبگـرن و هاوسـۆزی نەتەوەیی درووسـت بکەن، تـا بەرگـری لە خـۆیـان و خـاکی خۆیـان بکەن تـا بتـوانن بەرهەڵسـتی بکەن و یـاخی بـن لە داگیـرکەر. کەواتە داگیـرکەر کـاتی کە خـاک داگیردەکـات کارەکـانی تەواو نـابن، بەڵـکوو داگیرکردنـی ڕاسـتەقینە ئەو کـاتەیە کە هۆشـیاری میللەتێـک، مێـژووی میللەتێـک، لەناودەبرێـت و دادەماڵرێـت. ئەم جـۆرە لە داگیرکـاریە پـێ دەگوترێـت زاڵبـوونێکی بوونیـادی کە جیـاوازە لە زاڵبـوونی میکانێکی، کە تەنیا بەهـۆی ئـامرازی زیـاتر و چۆنیەتییەوە لایەنێک زاڵ دەبێت بەسـەر

---

٢٣ دەروازەیەکی ڕەخنەیی بۆ کۆمەڵناسی، سەرچاوەی پێشوو، ٣١٢.

٢٤ پێشەکییەک لەسەر کۆمەڵناسی سیاسی، ئەحمەد نەقیب زادە، وەرگێڕانی-مەسعوود ڕەواندووست، چاپخانەی دەزگای ئاراس، ٢٠٠٧، ٨.

لایەنێکی دیکەدا، بەڵام لە زاڵبوونی بوونیادیدا هۆشیاری و ئەقڵ و تەواوی بوونیادی کومەڵگە زاڵبوونی داگیرکەر قبوڵدەکەن.
ئەمەش نیشاندەری گرنگی مێژوو و هۆشیاری مێژووییە کە چۆن پاشخان و ئیرادەی سیاسی درووست دەکەن. داگیرکەر بە ڕامالینی مێژوو و لەناوبردن و تێکدانی مێژوو سەردەکێشێت بۆ لەناوبردن و تێکدانی کولتوور و ئەقڵی نەتەوەیی. بەم جۆرە داگیرکەر دەگات بە ئامانجی باڵای خۆی کە داگیرکاریەکی بوونیادی نەتەوەی بەرانبەرە. ئەمەش ڕێک ئەو بابەتەیە کە دەبێت هەموو تاکێکی کورد تێ بگات، کە مێژوو و هۆشیاری مێژووی گرنگ و یەکلاکەرەوەن بۆ داهاتووی میللەتی کورد، کە داگیرکاریەکی بوونیادی قوڵی بەسەردا جێبەجێکراوە.

کورد توانای یەکگرتنی نییە یان بناغەی یەکگرتنی نییە وەک نەتەوە

" بۆ ئەوەی کومەڵگە ڕاستە ڕێبێت، هەر دەبێت پێوەری ئاکاری و کەسی و نەتەوەی و نیشتمانی لە ئارادابێت " (بێرتراند ڕاسێل).٢٥
کورد یەکێک لەو نەتەوانەیە کە نەیتوانیوە یەکگرتووییەکی سەرتاسەری و گشتی لەسەر ئاستی نەتەوەی بەرپابکات کە ئەمەش ببێتە دەستکەوتێک و شانازیەکی نەتەوەی بەزر، کە نیشاندەری ئەوەبێت کە کورد گەیشتووە بە ئاواتە نەتەوەییەکانی خۆی.
ئەمەش بۆ ئەوە ناگەڕێتەوە کە کورد توانای نییە یان هێزی پێویستی لەبەردەست نەبێت بۆ ئەم یەکگرتنە. بەڵکوو کورد بناغەی تەواوی نەبوو تا ئەم یەکگرتووییە بە دەست بهێنێت ئەمیش خۆی دەبینێتەوە لە لاوازی لە کولتوور و ئەقڵییەتی کوردی لە کۆی ئەو مێژووەدا کە بەتەواوی وایی کردووە کە هیچ بنەمایەکی نەبێت وەک بنەمایەکی مەعریفی و فیکری و کولتووری کە وا لە تاکەکانی کورد بکات لە ڕێگەی ئەم بناغەیەوە بتوانن لەسەر یەکگرتن پێدابگرن و یەکییەتی نەتەوەی درووست بکەن.
بەم جۆرە دەتوانین نەبوونی بناغە لەسەر ئاستی نەتەوەی بگەڕێنییەوە بوو ئەو بوونیادە فکری و نەریتییەی کە مرۆڤی کورد لە ڕێگەیەوە شکڵگیرکراوە و قاڵبی ئەقڵی خۆی وەرگرتووە. لەم چوارچێوەیەدا ئێمە دەگەڕێنەوە بۆ دابونەریت و ڕیوایەتەکان

٢٥ ئازادی لە نێوان فەلسەفە و یاسادا

که وەک فاکتەری بەرپرس لە ئاستی نەبوونی بناغە بۆ یەکگرتووکردنی تاکەکان و نەتەوە دەست دەکەین بە شیکارکردنی بابەتەکە، بەم جۆرە دەتوانین لە ڕوانگەی خودی لۆبۆنەوە بڵێن " دابونەریت و ڕیوایەتەکان، دەگەڕێنەوە بۆ بیردۆز و پێویستی و هەستەکانی پێش مێژوو، هەر ئەو دابونەریت و ڕیوایەتانەن کە یەکییەتی نەژادی درووست دەکەن و بەتەواوی قورساییانەوە خۆیان دەخەنە سەر ژیانی ئێمەوە "٢٦

بەم جۆرە بەرپرسی سەرەکی لە بابەتی یەکنەگرتنی کورد بۆ خودی نەریت و ڕەوتی بیرکردنەوەی کورد خۆی دەگەڕێتەوە، بەم جۆرەش ئەگەر وردتر بڕوانین و بڵێین بۆ بە گۆڕانی سەردەمەکان ئەم نەریتەی بەرپرس لە نایەکگرتووی کورد گۆڕانی بەسەردا نەهاتووە یان ئەگەر گۆڕانی بەسەردا هاتووە بۆ کورد لە سەردەمانی نوێدا هەر بە دەست کێشەی پەرتەوازەیی و نایەکگرتوویی دەناڵێنێت، بۆ وەڵامی پرسیارەکە سەرەتا ئێمە دیسان دەگەڕێنەوە بۆ سەر خودی ڕوانگەی (گوستاف لۆبۆن) لەو بارەیەوە کە دەڵێت " نەتەوەیەک ڕێک وەک ئەو پەیکەرەیە کە بەهۆی ڕابردووەکانی خۆی ئافرێنراوە. ئەم پەیکەرەش وەک هەر پەیکەرێکی دیکە تەنیا لە ڕێگەی گردبوونەوەی پلەبەپلەی جەماوەرەکانی بۆماوەیی دەتوانێت بگۆڕێت "٢٧

بەم جۆرە کاتێک دەمانەوێت وەڵامێکی وردی پرسیاری سەرەوە بدەینەوە، دەبێت فاکتەری شاخاویبوونی کوردستان و لێکدابڕانی تاکەکانی لە یەکتر لە پێشچاوبگرین، لە دوای ئەم فاکتەرە فاکتەری جیۆپۆلتیکی کە کوردستان ناوەندی بەریەککەوتنی هێزەکانی ڕۆژهەڵات و ڕۆژاوایە، کە سەرەنجامی ئەم دوو فاکتەرە وایان کرد لە کوردستان (شار) درووست نەبێت، کە بە درووستنەبوونی شار هیچ پێشکەوتنێکی کومەڵایەتی و فکری درووست نابێت، نەریت وەک خۆی لە کۆمەڵە کوردییەکاندا بێ گۆڕان دەست بە ژیان دەکاتەوە. ئەگەر بەشێکی تری وەڵامەکە بدەینەوە بۆ ڕونتربوونی بابەتەکە دەبێت بڵێین کاتێک دوای مۆدێرنیتە کرانەوە ڕووی لە کوردستان کرد ئیتر کورد زۆر لە دوای میللەتانی ترەوە دیسان لە ڕێگەی ناهۆشیاری کوردەوە گەلانی سەردەست کوردیان لە قاڵب دا بەم جۆرە نەبوون و سازنەبوونی هۆشیاری مێژووی لە کوردستاندا، هەبوونی هۆشیاری لاواز کە خۆی بۆ ئینتیمای

---

٢٦ سایکولوژیای جەماوەر، ١١٦.

٢٧ سایکۆلۆژیای جەماوەر، ١١٧.

وردە شوناسی وەک عەشیرەتەکان یەکلاکردبوویەوە و نەریت سەنتەری ئەم وردە شوناسانەبوو بووە هۆکار کە هۆشیاری مێژوویی، وەک فاکتەرێکی سەرەکی ببینین وەک هۆکاری پەرتەوازەی کورد. بە نزیکی بەم جۆرە کوردان هیچ توانایەک و بنەمایەکیان نەبوو کە بتوانن ئیرادەی سیاسی سازبکەن و ناسنامەیان هەبێت تا دۆست و دوژمنی خۆیان بناسن. بەم جۆرە مۆدێرنیتە نەیتوانی نەریت لە کومەڵگای کوردی لاواز بکات یان بگورێت، ئەمەش هۆکاری پشت درووستنەبوونی یەکییەتی نەتەوەیی بە شێوەیەکی ورد.

دەکرێت بۆ زیاتر تێگەیشتن لەلایەنەکانی تیۆری بابەتەکە، دیسان وردتر بۆ (گوستاف لۆبۆن) بگەرێنەوە کە دەڵێت: " مرۆڤ دوای پەیدابوونی لەسەر زەوی دوو ئەرکی گرنگی لەسەر شان بووە، یەکێک پەیداکردن و دۆزینەوەی تۆرێک لە ڕیوایەتەکان و دابونەریتەکانی بۆماوەیی و ئەوەی دیکەش ڕێکخستنی ڕیوایەتەکان و دابونەریتەکانە، بێگومان ئەمەش دوای بەکارهێنانی کاریگەرییە سوودمەندییەکانی ئەو ڕیوایەت و دابوونەرێتە بۆماوەییانە بووە، هیچ کولتوور و ڕۆشنبیریەک بەبێ هەبوونی ڕیوایەتەکان دابونەریتەکانی دێرین و هیچ پێشکەوتنێک بەبێ تووانەوە و لە نێوچوونی وردەوردەی ئەو دابونەریت و ڕیوایەتانە بوونی نییە "٢٨

ئەم ئەرگومێنتە تەواو بەرچاوڕوونی زیاتریمان دەداتی کە دابونەریت چۆن کاریگەری گەورەی هەیە لەسەر کۆی بوونیادی نەتەوەیی، لەگەڵیدا پیشانمان دەدات تەنیا بە تووانەوە و لەناوچوونی ئەو نەریتانە دەکرێت گۆڕان لەسەر ئاستی کرداری و کومەڵگە و دەوڵەت درووست ببێت.

کەواتە ئێمە دەبێت تێبگەین کە کێشەیەکی قوڵ و مێژووی گەورەمان هەیە کە هیچ بناغەیەکمان نییە و تەواو لە ئەقڵانییەت دابڕاوین و خاوەن کولتوورێکی تێکشکاوین. دەبێت تیبگەین چارەسەر لە قوڵایی مێژووی کورددایە چارەسەر لەوەیە نەریت بگورین ئەقڵانییەت بگۆڕین تا لە ڕێگەی گۆڕان لە نەریت بتوانرێت گۆڕانکاری لەسەر ئاستی ڕوحی نەتەوەیی لەسەر ئاستی کولتوور و ئەقڵی کوردیدا مەیسەر ببێت.٢٩

---

٢٨ سایکۆلۆژیای جەماوەر، ١١٧

٢٩ پرسی کورد لە دیدگای لۆبۆن سەرچاوەی پێشوو، ٥٣-٥٦.

دەرەنجام:

ئێمە لە کوتایی ئەم نووسینەماندا دەتوانین بڵێین کە کۆمەڵێک بنەڕەت هەن گرنگن بۆ هەر نەتەوەیەک دەبێت لە گرنگییان تێبگەن:

- مێـژووی ڕاسـتەقینە دەبێـتە بـنەڕەت بـۆ درووسـتکردنی هۆشـیاری مێـژوو. هۆشیاری مێژووی دەبێتە بناغەی سازکردنی شوناس و ئیرادەی سیاسی و بوونیادی کۆمەڵگە. کەواتە دەبێت تەواو وردبین لە خستنەڕووی مێژووی کورد و تواناکـان بـرەو پـێ بـدرێن تـا هۆشـیارییەکی تەواو بەهێـزی مێژوویـی لەلای تاکەکان درووست بێت، ئەمە بناغەی توێژینەوەکەمانە.
- هۆشیاری مێژوو و مێژوو لەلایەن چەندین فاکتەر و چەمکی جیاوازەوە دەچنە ژێـر کـاریگەرییەوە بە تـایبەت کە پەیوەسـتی هەیە لەنێـوان ئەم دوو چەمـکە بە تاکەکانەوە. یادگە و نەست و یادگاری و کۆمەڵە چەمکی تر تەواو هێزدارن کە مێـژوو و هۆشـیاری مێـژووی لە قاڵـب بـدەن و نەتەوە بـخەنە نـاو پرۆسـەی جیاوازەوە، بۆیە دەبێت خوێندنەوەی سۆسیۆلۆژی بەهێز هاوتایی شیکارییەکان بن.
- ئـێمە لە جیهـانی مەتریـاڵ لە بەرانـبەر هەر چەمـک و پرۆسـەیەک چەمـک و پرۆسـەی دژمـان هەیە، نمـوونە: هۆشـیاری درۆیـنە و مێـژووی درۆیـنە و ئایدۆلۆژیای درۆینە، کە هەموو ئەوانە لە پرۆسەدا دەتوانن تاک لە قاڵب بندەن و هۆشیاری نەهێڵن و ناسیۆنالیزم بروخێنن.
- لە ئاستی باڵا و زانستی دەبێت بابەتەکان خوێندنەوەیان بۆ بکرێت، تا بتوانرێت ئاڕاسـتەکانی سـتراتیژییەکی گشـتگیر سـازبکرێن بـۆ ئەوەی کـۆمەڵگە بتوانێـت هۆشیاری و هۆشیاری مێژووی ڕاستەقینە سازبکات و شار درووست ببێت و کردە سازبن و مەعریفە بەرهەم بێت، بۆ بەردەوام نوێکردنەوە و سازکردنی کردەیی تازە تا نەتەوە بەزیندوویی بمێنێتەوە و ناسیۆنالیزم بە فراوانی پێگەی خۆی بکاتەوە.

سەرچاوەكان:

١. سۆسـيۆلۆگیای مەعـریفە، ڕەشـاد میـران، چاپخـانەی ڕۆژهەلات، چـاپی دووەم، ٢٠١٧، هەولێر.

٢. سۆسیۆلۆژیای مەعریفە، دێڤید كلۆفەر-سیلاخ سترۆبێرگ، ٢٠٠٦. ک

٣. ئایین چییە، دانیال هیرڤیۆ لێژێ-ژان پۆل ویلیەم-ئیروان دیانتەل-میشـێل لـووی، وەرگێڕانـی-عـادل بـاخەوان، دەزگـای چـاپ و پەخشـێ سـەردەم، ٢٠٠٨، سلێمانی.

٤. سـایكۆلۆژیای جەمـاوەر، گوسـتاف لۆبـۆن، وەرگێڕانـی-سـەلاح سـەعدی، چاپخانەی ڕۆژهەلات، ٢٠١٧، هەولێر.

٥. ئازادی لەنێوان فەلسـەفە و یاسـادا، كامەران مەنتك، چاپخـانەی سـەردەم، چاپی دووەم، ٢٠٢١، سلێمانی.

٦. پرسی كورد لە دیدگەی لۆبۆنەوە، عبدالرزاق مهدی عبدالرزاق، ٢٠٢٣.

٧. مێژووی بـزووتنەوە نەتەوەییەكـان، نوورالـدین حـاطوم، وەرگێڕانـی-خـالید هەركی، ناوەندی ئاوێر بوو چاپ و بڵاوكردنەوە، ٢٠١٨، هەولێر.

٨. ناسیۆنالیزم گۆڕانكاری، تیۆری، ڕەخنە، ئەكرەمی میهرداد، ٢٠٠٦.

٩. فەلسـەفەی مێـژوو، داریـوش ڕەحمانیـان، وەرگێڕانـی-جەلیلـی مـوڕادی، چاپخانەی تاران، ٢٠١٦.

١٠. ڕۆشـنبیریی سیاسـی، سـەروەر حەمە ئەحـمەد، چاپخانەی هێڤی، ٢٠١٩، هەولێر.

١١. دەروازەیەكـی ڕەخنەیـی بـۆ كۆمەڵناسـی، ئەنتـۆنی گیـدنز، وەرگێڕانـی-ئـارام ئەمـین شـوانی، چاپخـانەی ڕۆژهەلات، ٢٠١٣، هەولێر.

١٢. پەرتووكی سیاسەت ڕاڤەكردنی هزرە مەزنەكان بە زمـانی سـادە، ڕێـد دا كـومبە-جـۆن فـارنون-ئەی ئێس هادسـن جێسـپێر-جۆنسۆن نیال كیشتاینی-جیمز میدوی-ئانكا پوسكا-ماركۆس، وەرگێڕانی لە فارسییەوە-ڕەسووڵ سوڵتانی، كۆمەڵگەی فەرهەنگی ئەحمەدێ خـانی، ٢٠٢٠.

١٣. فەلسەفەی هانا ئارنێت، ماوریزیۆ پاسرین دێنتریڤێس، وەرگێڕانی-ئارام مەحمود، چاپخانەی حەمدی، ٢٠١٧.
١٤. پێشەکییەک لەسەر کۆمەڵناسی سیاسی، ئەحمەد نەقیب زادە، وەرگێڕانی-مەسعوود ڕەواندووست، چاپخانەی دەزگای ئاراس، ٢٠٠٧، هەولێر.

مانی ڕەحیمی

لەمپەڕەکانی بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردی چین؟

یەکەم لەمپەڕی بەدەرم ناسیۆنالیزم لە کوردستان خودی خۆیەتی، کە هەتا ئێستا وەک ناسیۆنالیزمی مۆدێرن لە دایک نەبووە.

ناسیۆنالیزم سەرەتا وەک ئایدیا لە دایک دەبێت کە نەتەوەیەک ڕێگای بنیادنانی دەوڵەتی مۆدێرن بگرێتە بەر، کە لانی کەم پاوانی (Territory) خۆی دیاری کردبێت و هەنگاوی بنچینەیی بۆ سازکردنی لانی کەمی ئامرازەکانی سەروەریی (Sovereignty) ڕەبەق بەسەر ئەو پاوانەدا بەرپا بکات.

لانی کەمی ئەو ئامرازانە، یەکەم، سوپایەکی نیشتمانی کە پاراستنی بستبەبستی ئەو پاوانە کە بە نیشتمان پێناسە دەکری، دووەم، سیستەمی پەروەردە و خوێندن کە نەتەوە و بکەری نەتەوەیی (Agency) بەرهەم بهێنێتەوە، سێیەم، سیستەمێکی باج کە دارایی پێویست بۆ دوو ئامرازەکانی دیکە و دەستەڵات دابین بکات.

لە دونیای ئەمڕۆدا ناسیۆنالیزم تەنیا بەو سێ ئامرازە ڕازی نابێت و ناتوانی خۆی لەسەر پێ ڕابگرێت، بۆیە ئامرازەکانی بەرفراوانتر دەکات.

ناسیۆنالیزم لە کوردستان بە شێوازی مۆدێرن بۆیە لە دایک نەبووە، چون لە سەردەمی مۆدێرندا لەسەر پێداویستییەکانی ئەو لانی کەمەش کار نەکراوە. ئێمە خەڵکی ناسیۆنالیستمان هەیە، بەڵام دەبێت سەرەتا لە زەینی ئەو خەڵکەدا ناسیۆنالیزم وەک ئایدیا و پاشان وەک گوتاری لە سەرووتر لە ئایدیا ئابستراکتەکان لە دایک ببێت کە بۆ ناسیۆنالیزمی کوردستانی گوتار و بنخانی(ژێرخانی) پێویست بۆ بوون بە هەبوونێکی فاکتواڵ بەرهەم بهێنێت.

ئەمە بەو واتایە کە ئەو ئایدیایانە تەنیا لە جیهانێکی ئەبستراکتی ئایدیاڵدا نەمێنێتەوە، بەڵکوو ورد بکرێتەوە بە پڕۆژەی کردەوەیی، بۆ ڕێکخستنی پەیکەربەندی و ستراکچەرێکی نەتەوەیی، کە (ئینفراستراکچەر)ێکی نیشتمانی وەها ساز بکات کە دامەزراندنی دەوڵەتی سەربەخۆ و خاوەن سەروەریی گەرەکییەتی یان زەرورەت بێت، هەم لە نێوخۆی وڵات و هەم لە دەرەوەی.

ناسیۆنالیزمی ڕاستەقینە وەها کار دەکات و تەنیا لە چوارچێوەی هەرا خۆی ناهێڵێتەوە. جا ئەو ناسیۆنالیزمە بێگومان لە کاتی خۆی و شوێنی خۆی هەراشی

پێویستە، بەڵام نابێت ئەمە ببێت بە ناسنامەی ناسیۆنالیزمی کوردستانی، بەڵکوو دەبێت ناسیۆنالیزم بە بنیاتنانی (ئینفراستراکچێر)ی نەتەوەیی خۆی ببێت بە بنیاتنەر، ئەمەش دەبێت ناسنامەی ڕاستەقینەی ئەو بێت.

لەمپەڕی دیکەی بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردستانی زۆرن، یەکێکی دیکەیان کە پێویستە ئاماژەی پێ بکرێت، هەبوونی گوتاری داگیرکەرانە کە بەرگی ناسیۆنالیزمی کوردی دەکاتە بەر خۆی. لە کوردستان کۆمەڵگەی ڕێکخراوەیی بە حیزبەکانیشەوە دوو بەشن. بەشێک نابەختەوەرانە لە گوتاردا(Discourse) کوردستانی نین، بەڵکوو گوتاری ناسیۆنالیزمی داگیرکەرن، بەڵام قەزای کوردییان لەبەرە و مرۆڤی کوردی ناشارەزا بە سیاسەت، هەست بە گوتاری ناسیۆنالیزمی ئێرانی، عێراقی، تورکی و سووری، ئەوان ناکات.

ئەو حیزبانە کە بە حیزبی فیدراڵخواز و کۆنفیدراڵیخواز بەناوبانگن و هێندێکیشیان حیزبی چەپ و کۆمۆنیستن، دژ بە پرۆژەی دەوڵەتی نەتەوەیی سەربەخۆی کوردستانن، پرسی نەتەوەیی ئێمە بە پرسی کورد دەبینن، وەک پرسی ماف و دیموکراسی، نەک پرسی خاک و سەروەریی. ئەمە لە ماوەی ٧٠ساڵی ڕابردوودا ڕاستەوخۆ بەشدار بووە لە بەرهەمهێنانەوەی داگیرکاری وەک هێز و گوتار لە کوردستان و یەک بەدوای یەکدا قەیرانی سیاسی و نەتەوەییان ساز کردووە، کە هەژموونی داگیرکەری بەرهەم هێناوەتەوە.

ئەو حیزبانە ئادرەسی هەڵە دەدەن بە کورد. بۆ نموونە: کوردستان ئیدی پرس نامێنێت و ئەوە کوردە دەبێت بە پرس و ئەم پرسەش بە ماف و دیموکراسی لە چوارچێوەی دەستەڵاتدارییەتی و سەروەریی داگیرکەردا چارەسەر دەبێت، لە خەیاڵی ئەواندا کە کورد وەک شارۆمەندی وڵاتی ئەوان بۆی هەبێت لە ناوچەی خۆی، خۆی بەڕێوە بەرێت واتا پرسی نەتەوەیی خاک و سەروەریی کوردستان و دەوڵەتی سەربەخۆ دەکەن بە پرسی ماف و پرسی دیموکراسی، لە چوارچێوەی دەوڵەتی داگیرکەردا کە هەمیشە خۆی لە پڕۆژەی (Regime change)ڕژێم چەینجدا پیشان داوە.

ڕژێم چەینج یان گۆڕینی دەستەڵاتدار بەبێ هەڵوەشاندنەوەی دەوڵەتێک و وڵاتەکەی، لە ڕاستیدا هەر ناسیۆنالیزمە، بەڵام فۆڕمەکە دەگۆڕێت. بۆ نموونە: دەوڵەتی دیکتاتۆری عێراقیی سەددامی وەک دیکتاتۆری تاکەکەسی و تاکحیزبی، دەگۆڕێت بۆ دەوڵەتی خێڵەکی دیکتاتۆری شیعی کە هەرێمێکی کوردستانی هەیە. ئەمە دیسان هەر ناسیۆنالیزمی عێراقییە و هەر لایەنێکی کوردی کە داوای ڕژیم چەینج لە عێراقدا بکات کە خۆی خاوەنی سەروەرییەکەی نییە، ئەمە ناسیۆنالیزمی پاشکۆی عێراقییە کە کورد تێیدا بەرهەمهێنەرەوەی دەوڵەتی عێراقییە بۆ عەرەبی سەروەر. ئەمە فرِی بە ناسیۆنالیزمی کوردستانیشەوە نییە. بەپێچەوانە ئەمە دژی ناسیۆنالیزمی کوردستانییە و لە کوردستان شەڕی گوتاری لەنێوان ناسیۆنالیستی کوردستانی و ناسیۆنالیستی عێراقی پاشکۆییدا ساز دەکات.

لە ڕۆژهەڵات و پارچەکانی دیکەش هەر بە هەمان شێوەیە و بەتایبەتیی لە ڕۆژهەڵات ناسیۆنالیزمی پاشکۆیی ئێرانی کە گوتاری زاڵ بەسەر هەر سێ هێڵی (دیموکرات و کۆمەڵە و پژاک) هەوڵ دەدات ئاگۆرای سیاسی ڕۆژهەڵات داگیرکەر بکەن و ناسیۆنالیزمی کوردستانی و گوتاری سەربەخۆیی زیندەبەچاڵ بکەن. بۆیە شەڕێکی گوتاری زۆر گەورە لەنێوان ڕەوتی سەربەخۆییخوازی و ناسیۆنالیزمی پاشکۆیی ئێرانی لە کوردستان لە ئارادایە. هەم ئەو شەڕە و هەم ئەو ناسیۆنالیزمی پاشکۆییە داگیرکەران کە بەناو حیزبی کوردی لە کوردستان کار دەکەن و خۆیان بە نوێنەری خەڵکی کورد دەزانن و هەوڵ دەدەن پرسی کوردستان داگیر بکەن و هەرەسی پێ بهێنن تاکوو ناسیۆنالیزمی کوردستانی سەرهەڵنەدا و گەشە نەکات.

لەمپەڕی سێیەم، پەتای حیزبایەتییە کە وەک تاکە فۆڕمی سیاسی بوونی نەتەوەی کورد، هەتا ئێستا بە ئێمە ناسێنراوە. بێ وچان هەوڵ دەدرێت کە مرۆڤی کورد ئەگەر بیەوێت سیاسی بێت، یان بچێتە ناو حیزبێک یان حیزبێک دابمەزرێنێت، ئەویش مۆدێلە کرێملینییەکەی(واتا ڕووسییەکەی) کە لە کوردستان لەژێر چاودێری و بەشداری حیزبە خوشکەکانی سەر بە (Cominform)کۆمینفۆڕم دادەمەزرێنن و دواتر ئەم مۆدێلە وەها بوو بە باو، کە خەڵکی حیزبساز هیچ مۆدێلێکی دیکەی حیزبایەتی پێ شک نایەت.

حیزب لە دونیای مۆدێرندا ئامرازێکی دەوڵەتدارییە. ئەمە بەو واتایە کە لە کوردستان دەبوایە دەوڵەتێکی نەتەوەیی و سەربەخۆی لە فۆڕمە دیموکراتیکە پەرلەمانی یان کۆمارییەکەی بوونی هەبێت، تاکوو حیزبی سیاسی لە ڕێگەی بەشداری لە هەڵبژاردندا دەستەڵاتی سیاسی بەدەست بگرێت یان ببێت بە ئۆپۆزیسیۆنی یاسایی ئەو حیزب یان حیزبانەی کە دەستەڵاتیان بەدەستەوەیە.
لە کوردستان حکوومەتی هەرێمی هەیە، بەڵام دەوڵەت بوونی نییە. کەواتە هەبوونی حیزب لە کوردستان بە مەبەستی دەوڵەتداری نییە. لە باشووری کوردستان مەبەست لە هەبوونی حیزب بەڕێوەبردنی هەرێمە لە ڕێگای حکوومەتی هەرێمەوە، لە ڕۆژاوای کوردستان هەر بە هەمان شێوە بەڵام بە مۆدێلێکی جیاوازی بەڕێوەبەریی. ئەم مۆدێلە لە حیزبایەتی تووشی قەیرانی خۆیی دەبێت وەک کاکیستۆکراتی(گەمژەسالاریی) و کلیپتۆکراتی(جەردەسالاری) وەک نموونە: بۆ ئەم مەبەستە دەبێت حیزب پەیکەری خێڵەکی وەخۆ بگرێت و بەڕێوەبەرایەتییەکی گەندەڵ ساز بکات. وەها حیزبگەلێک ناچارن کۆمەڵگە ناسیاسی یان(depoliticize) (دیپۆلیتیزە) بکەنەوە تاکوو دەستەڵاتی خۆیان بپارێزن و دوژمن بۆ خۆیان پێناسە بکەن کە بەدڵنیا دەبێت نێوخۆیی بێت و دۆستی دەرەکی بۆ خۆیان پێناسە دەکەن و بەرەی ڕکابەرێکی وەها بەرفراوان دەکەنەوە کە بۆ (چەنەبەرهاتنی) یەکتر ناچارن پاڵ بە دوژمنێکی دیکەوە بدەن.
وەها سیستەمگەلێک ناچارن حیزبگەلێک تێدا ساز بکەن کە ڕێباز و گوتاری ناسیۆنالیزمی پاشکۆیی بێگانە و داگیرکەر بپارێزن و لەنێو جەماوەردا پەرەی پێ بدەن.
ئەمە دەرەنجامی یەک شتی زۆر گرینگە ئەویش ناوەخت یان ئاناکرۆنێستی حیزب لە کوردستانە، واتا سەرهەڵدانی حیزب بەر لە دەوڵەت. ئەمە کارەساتە گەورەکە دەخولقێنێت.
لە باکوور و ڕۆژهەڵاتی کوردستان مۆدێلی حیزب هەر چەپی (کۆمنێفۆڕم)یيە، بەڵام نەک بۆ دەوڵەتداریی، بەڵکوو وەک حیزبی شۆڕشگێڕین لە چوارچێوەی دەوڵەتی ئێرانی و تورکیدا، کە ئامانجیان نەک دامەزراندنی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستان، بەڵکوو ڕژێم چەینجە لە تاران و ئەنقەرە و دامەزراندنی دەوڵەتێکی دیموکراتیکە بۆ داگیرکەر. ئەمەش دیسان هەر فۆڕمێکی دیکە لە (anachronism) ئاناکرۆنێزمە، کە

حیزب کە لە کوردستانی بەدەوڵەت لە دایک دەبێت، دەبێت ببێت بە ئۆپۆزیسیۆنی دەوڵەتی بێگانەی داگیرکەر، چونکە لە وڵاتی خۆی دەوڵەتی لێ نییە کە دەوڵەتداری بکات یان ببێت بە ئۆپۆزیسیۆن.
وەها حیزبگەلێک ناچارن گوتاری ناسیۆنالیزمی داگیرکەران هەڵبگرن و ببن بە ئۆپۆزیسیۆنی ئێرانی و تورکی. بێگومان ئەوان ناتوانن ببن بە حیزبی سەروەرییخوازی ئێرانی و تورکی، چونکە فارس و تورک خاوەندارییەتی لە سەروەریی نەتەوەیی خۆیان دەکەن و بەم هۆیە کورد ناتوانێت حیزبی ئێرانی و تورکی سەرانسەری ساز بکات و ئیدعا بکات وەک حیزبی کوردی سەرانسەری، لە تاران و ئەنقەرە دەیانەوێت دەستەڵات بەدەستەوە بگرن و ئەو دەستەڵاتە بکەن بە دەستەڵاتێکی کوردی، چونکە فارس و تورک ئەوێ بە مڵک و میراتی خۆیان دەزانن، و حیزبی کوردی ناچار دەکەن حیزبێکی ناوچەیی یان لۆکاڵی لە چوارچێوەی ئێران و تورکییەدا بمێنێتەوە و تەنیا مافی سیاسەتی لۆکاڵی هەبێت. کە هەڵبەت ئەمەشیان پێ ڕەوا نابینن و زیاتر لە ٦ دەیە هیچ دەسکەوتێکیان لەم بوارەدا نەبووە.
ئەمانە هەموو بەرهەم ئاناکرۆنیزم یان ناوەختەبوونی حیزبە لە کوردستان کە بێوچان خەسار و شکست بەرهەم دەهێنێت. ئەو بەرهەم و خەسارە بۆ کوردستان و ناسیۆنالیزمەکەی بێ تێچوو نییە. تیچووی ئەمە کوردستان دەیدات چونکە بۆ مانەوەی خۆی دەبێت پەیوەندی سۆزداری(sentimental) لەگەڵ خەڵکی کوردستان لە ڕێگای "خوێنی شەهیدان" و "مێژووی خەبات"-ی دوورودرێژ پیرۆز دەکەن و ئاگۆرای سیاسی کوردستان داگیر دەکەن، هەل و مەودا بۆ سەرهەڵدانی ناسیۆنالیزمی کوردستانی وێران دەکەن و هەروەها شەڕی گوتاری سەربەخۆیی و ڕەوتی سەربەخۆییخوازی دەکەن، کە مانەوەی خۆیان مسۆگەر بکەن.
یەکێک لە هۆکارەکانی دیکەی شەڕی ئەوان لەگەڵ ناسیۆنالیزمی کوردستانی چوونە پڕۆژەوە لەگەڵ داگیرکەرانە. بۆ نموونە: ژووری فکریی (شەهریار ئاهیی) کاتێک لەسەر دەستەڵات لەگەڵ حیزبەکان سەودا دەکات، مەرجی ئەوان وەرگرتنی گەرەنتی کردەوەیی بۆ پاراستنی یەکپارچەیی ئێرانە، کە بە واتای شەڕ لەگەڵ سەربەخۆییخوازیی و سابۆتاژ(sabotage)ی ناسیۆنالیزمی کوردستانی و گوتاری

سەربەخۆییە. ئەمە دەیان ساڵە شەڕی گوتاری گەورە و تەنانەت جارجار شەڕی چەکداری خستووەتەوە.
ئاناکرۆنیزمی حیزبایەتی هەروەها پێش بە سەرهەڵدانی دەزگای نەتەوەیی وەک دەوڵەتی کاتی و ئارتەشی ڕزگاریی دەگرێت، چونکە ئەوان وەک دەوڵەت-حیزب کە هەم هێزی چەکداری خۆیان هەیە و هەم دەزگاگەلی سیاسی و حقوقی و کۆمەڵایەتی خۆیان هەیە.
لە دونیای ئەمڕۆدا دامەزراوەی نەتەوەیی وەک دەوڵەتی کاتی، پەرلەمانی تاراوگەیی، ئارتەشی ڕزگاری ئامرازی نەتەوەسازی و بنیادنانی دەوڵەتی سەربەخۆن، کە حیزبەکان هەموو هێزی خۆیان بەکار دەهێنن کە ئەمە سەر نەگرێت چونکە دەیانەوێت لە ئەگەری هەر ڕژێم چەینجێکدا ئەوان بە پشتبەستن بە هێزی میلیشیایی و جەماوەری سەنتیمێنتاڵی خۆیان، یان هەموو ناوچەکە یان زۆرێک بۆ خۆیان داگیر بکەن وەک باشووری نیشتمان و هاوکێشی هێز بە سوودی خۆیان بشکێننەوە.
لە دەیان ساڵی ڕابردوودا حیزبەکان هەروەها مەعریفەی نەتەوەییان بە بارمتە دەگرت و کورد ئەگەر بیویستایە ببێت بە نەتەوەیی، دەبووایە لەوان مەعریفە وەر بگرێت کە ئەوان بە گشتی مەعریفەیەکە ناونەتەوەییان پێ دەبەخشی کە لە ئاستی جەماوەریدا قەیرانی مەعریفی ساز دەکرد. ئێستا بە داهاتنی تەکنۆلۆژیای مۆدێرن ئەو مۆنۆپۆل مەعریفەیە شکاوە و تاکی کورد ڕاستەوخۆ لە سەرچاوەی سەربەخۆ و ئۆرژیناڵ دەتوانێت مەعریفە بەدەست بهێنێت.
لێکەوتەکانی پەتای حیزبایەتی زۆرن کە گرینگترینیان پێشگرتن بە دامەزراوەسازی وەک دەوڵەت و ئارتەش و ژووری فکر و ناوەندی ستراتیژی و هتدن.
لەمپەڕی دیکەش زۆرن کە پێویستە دەرفەت زۆرتر بێت بۆ پەرژانە سەر هەموویان.
بە هیوای سەرکەوتنتان

سۆران کۆسته

پێکهێنــانی دەوڵەت واتە بە ناوەنــدی کردنــی دەســتەڵات لە نــاوچەیەکی جــوگرافی دیاریکراودا

لەبەر ئەوەی دەوڵەت کەرەستەیەکی ئیدارییە بۆ سیاسـەتکردن، دەستەڵات و هێز لە پشتییەوە دەوەستێت ئەوا ناچارین کاتێک کە بیر لە دەوڵەت دەکەینەوە بیر لە چەند خاڵێکی گرنگ بکەینەوە !بە تایبەت دەوڵەتی مۆدێرن، واتە ئەو دەوڵەتەی لە سەدەی حەڤدەیەمەوە لە ئەوروپادا درووست بوو. چەند شێوازێکی تر هەیە بۆ گەشەکردنی دەوڵەت، کە ئەوانەش خۆیان لە گۆڕان و گەشەی ئیمپراتۆرییەتەکاندا دەبینینەوە وەک گەشـــەی ئیمپراتــۆرییەتی چینــی و یابــانی و ڕووســـی و تەنــانەت هەنـــدێک لە ئیمپراتۆرییەتەکانی تری ڕۆژهەڵات، کە جارێکی تر ئەوانیش لە گەشەکردنی خۆیاندا لە سـەدەکانی هەژدە و نـۆزدە بە دواوە دەکەونەوە ژێـر کـاریگەری دەوڵەتـی مـۆدێرنی ڕۆژاوایی.

ئەم دەوڵەتە مۆدێرنە پشت بە دوو پرۆسە دەبەستێت:

پرۆســـەیەکیان بوونیادنـــانی نەتەوەیە، پرۆســـەکەی تریـــان بوونیادنـــانی کـــارگێڕی نیشتمانێکە (دەوڵەت). نیشتمان بەواتای پێگەیەکی جوگرافی دیاریکراو (جوگرافیا وەک شــوێن و وەک دانیشــتووان). جــاریش هەیە هەردوو هۆکــارەکە ئــاوێتە دەبــن. ئەم چەمکانە توێژینەوەی زۆریان دەوێت بەڵام بە کورتی لێرەدا باسیان دەکەین، زۆر بە کورتی:

١-بوونیادنـانی نەتەوە: بریتییە لە پرۆسـەی پێکهێنانی ناسنامەیەکی نەتەوەیی هـاوبەش، ئەوەش بە بەکارهێنانی: زمـان، کولتوور، مێژوو، دونیـابینی دەکرێت لەژێر ڕەحمەتی هەژموونی سیاسیدا، کە بەزۆری لە چوارچێوەی بیرێکی شێوە دەوڵەتیدا لە هەناوی بیـرە سیاسییەکەدا دەخولێتەوە. ئامـانجی سـەرەکی بوونیادنانی نەتەوە یەکگرتنەوەی خەڵکە لە چوارچێوەیەکی سیاسی پێناسەکراودا کە زۆرجار دەوڵەتە یان وەک دەوڵەت وایە، کە دەڵێـــین وەک دەوڵەت وایە، مەبەســـتمانە بڵێـــین پەراوەی هەژمـــوون و دەســـتەڵاتەکانی دەوڵەت دەکـــات ئەگەر چوارچێـــوەیەکی پێناســـەکراوی جـــوگرافی

دیاریکراویشی نەبێت. وەک حوکمڕانی تورکەکان لە ئێراندا، وەک حوکمڕانی و کاریگەری جوو لە ئەمریکادا، وەک حوکمڕانی تورکە مەغۆلەکان لە تورکیای نوێ و تەنانەت لە سەردەمی خەلافەتی عوسمانیدا، وەک حوکمڕانی عەرەبی ئیسلامی لە سووریا و لە میسردا...تاد.

٢-بوونیادنانی دەوڵەت: دوو ڕێگە هەیە بۆ تێگەیشتن لە پرسی بوونیادنانی دەوڵەتدا، چونکە زۆربەی توێژینەوەکان کە کراون لەو دوو بوارەدا کراون. ئەوانیش دیدگای زانستی ئەنترۆپۆلۆجییە، هەروەها دیدگای زانستی کۆمەڵناسییە کە جارێکی تر هەردوو دیدگاکە لە زانستی سیاسیدا بە جۆرێک لە جۆرەکان کاریگەری خۆیان نواندووەتەوە. سەرەتا با لە دەوڵەت بگەین بە دیدی یەکەمیان: ئەنترۆپۆلۆجیستەکان باوەڕیان وایە: پێشکەوتن و گەشەی ئابووری و سرووشتی و ماددی کۆمەڵگەکان دەوڵەتیان بەرهەمهێناوە و لە شێوگەکانی حوکمڕانی باند و خێڵ و ئەمارەتەوە تا دەگاتە دەوڵەت پێکهاتەکانیان بە پێی پێویستی گەشەیان کردووە. هەریەکێکیش لەمانە خەسڵەت و سرووشتی خۆیان هەبووە. پاشان کە دێتە سەر دەوڵەت لە بیری ئەنترۆپۆلۆجیستەکاندا دەوڵەتیش بە پێی قۆناغەکان جیاواز بوون، بۆ نموونە: دەوڵەتی کشتوکاڵی جیاوازە لە دەوڵەتی سەردەمی تەکنۆلۆجیای زانستی نوێ...تاد.
دەوڵەت بە ڕای ئەوان بنەماکەی بۆ ئاڵۆزی کۆمەڵگە و شانبەشانی گەشەی دانیشتووان و هۆیەکانی کەڵەکەکردنی بەرهەم دەگۆڕێت. بەڵام دید و بۆچوونی کۆمەڵناسەکان جیاوازە ئەوان زیاتر گرنگی بە زاراوەیەکی دیاریکراو لە زانستە کۆمەڵایەتییەکان و زانستە مرۆییەکاندا دەدەن، ئەویش ئاماژەیە بۆ پرۆسەی سیاسی و مێژوویی درووستکردن و چەسپاندنی دامەزراوەیی و سەقامگیری و گەشەسەندنی بەردەوامی دەوڵەت. ئەوان باوەڕیان وایە لە سەرەتای سەرهەڵدانی دەوڵەتەوە هەتا سەردەمی مۆدێرن، لە پرۆسەکانی بوونیادنانی دەوڵەتدا چەندین ڕێبازی تیۆری هەیە بۆ وەڵامدانەوەی پرسیارە ئاڵۆزەکانی کە پەیوەندییان بە ڕۆڵی هۆکارە بەشداربووە جۆراوجۆرەکانەوە هەیە. وەک؛ (جیۆپۆلەتیکی، ئابووری، کۆمەڵایەتی، کولتووری، نەتەوەیی، ئایینی، ناوخۆیی و دەرەکی...تاد) هەیە.

دواتر تیۆرییە سیاسییەکان بە سوودوەرگرتنی بەردەوام لەم دوو ئاڕاستەیە قسە و باس لە گەشەی دەوڵەتی مۆدێرن دەکەن هەر لە سەرەتای سەدەی بیستەمەوە هەتا ئێستاش کە بە ڕێبازێکی تایبەتیی دەزانن بۆ بوونیادنانی ئاشتی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی. ئەم دیدە لە تیۆری سیاسیدا لەژێر پرسیاری قورس و گەورەدایە، چونکە خودی دەوڵەتی نیشتمانی و دەوڵەتی نەتەوەیی دوو چەمکن هەمیشە لەژێر پرسیاردا دەمێننەوە. ئەوەی بە چاو دەبینرێت و لە توێژینەوەکاندا دەچنرێتەوە ئەویە کە دوڵەتی مۆدێرن نەک ئاشتی درووست نەکردووە بەڵکوو زۆرجار هۆکاری نائارامی و ناسەقامگیری بووە. کە لە خۆیدا چاودێرانی بواری مێژوو و سیاسەت لە سەرانسەری بۆچوونی سیاسی و ئەکادیمیدا هاتوون بۆ ئەوەی ڕێبازی بوونیادنانی دەوڵەت وەک ستراتیژییەکی پەسەندکراو بۆ بوونیادنانی ئاشتی لە کۆمەڵێک ململانێی باڵای دوور لە جەنگدا ببینن. هەر ئەمەشە مشتومڕی گشتی لە ئەدەبیاتی ئەکادیمی سەبارەت بە بوونیادنانی دەوڵەتدا دەیسەلمێنێت کە ئاساییشی گشتی جیاکردنەوەی شوناسی دەوڵەت ناتوانرێت بەرهەم بهێنرێت، بەڵام کام ئاساییشە، ئەو ئاساییشەی دەتوانێت دادپەروەری نێودەوڵەتی درووستبکات، یان ئەو ئاساییشەی لەنێوان دەوڵەتە سەردەست و بندەستەکاند لە هاوکێشەی هێزدا درووستدەکرێت.

ئەگەرچی لام خۆش نییە بە تیۆرییەکی دیاریکراوەوە ببەسترێمەوە بەڵام هاریس مایلۆناس لە تیۆرییەکەیدا دەڵێت: دەوڵەت بۆ ئەوەی لە مەودای درێژخایەندا سەقامگیر و بەردەوام بێت، ڕەوایی دەستەڵاتەکەی بە حوکمی جەماوەرەوە پەیوەست دەبێت. ئەم دێڕە لەم تیۆرییەدا پێمان دەڵێت: ئێمەی کوردستانی بۆ خاوەنی دەوڵەتی مۆدێرنی ئەم سەردەمە نین.

ئێمە لە کوردستاندا بە پێی هەردوو تێڕوانینەکە: چ ئەنترۆپۆلۆجی بێت یان سۆسیۆلۆجی، لە دۆخی دەڵەمەییدا ژیاوین لە دوای هاتنی ئیسلام بۆ ناوچەکەمان. ئەم دۆخی دەڵەمەییە وای کردووە نە لەڕووی ئنترۆپۆلۆجییەوە گەشەیەکی سرووشتی بکەین، نە لەڕووی سۆسیۆلۆجییەوە. هەموو ژیانمان لە چوارچێوەیەکی دیاریکراودا لەژێر داگیرکاریدا گەشەی کردووە. بۆیە گەشەکردنەکەی ئێمە وەک کۆمەڵگە گەشەکردنێکی ناسرووشتی بووە و هەمیشە ئەو مەرجە سەرەتاییەمان کۆنەکردووەتەوە لە خۆماندا کە پێویستە چ بۆ بوونیادنانی دەوڵەت چ بۆ بوونیادنانی

نەتەوە. هەر بۆیە بەپێی هەندێک پێوانەی سرووشتی نەتەوەین، بەڵام بە پێی هەندێک پێوانەی مۆدێرن هێشتا نەتەوە نین. بە پێی هەندێک هەوڵ و تەقەلای مێژوویی خۆمان پاراستووە، بەڵام لە ئاستی کەمترین دەستکەوتدا وەستاوین و دونیابینی فراوانمان بۆ دەوڵەتداری نەبووە.

پرسیارێکی گرنگ لێرەدا ئەوەیە، ئایا دەمانەوێت دەوڵەتی نەتەوەیی درووست بکەین، یان لە جوگرافییای نشینگەیی خۆماندا دەمانەوێت ببینە خاوەنی دەوڵەت یان بڕیاردەری دەوڵەتەکانی ناوچەکەی خۆمان بین. هەردوو ئەم جۆرە لە بیرکردنەوە شایستەن و دژبەیەک نین، بەڵام ئێمە کەمترین هەستکردنمان بۆ ئەم پرسە هەیە و هەر بەهۆیەوە هەمیشە لەژێر هەڕەشەی لەناوچووندا ماوینەتەوە. ئەگەرچی ماتەوزەی (پۆتێنشیاڵی) ئەوەمان هەمیشە هەبووە کە داکۆکی لە خۆمان بکەین و بمێنینەوە، بەڵام لە بیرمان نەچێت لە پڕۆسەی درێژخایەنی مێژوویدا پانتایی بوونمان کەمیکردووە، هەروەها گەشەی پێداویستییەکانی بە دەوڵەتبوونیشمان زیادی کردووە. ئەم دوو پڕۆسەیەش دوو پڕۆسەی دژبەیەکن، ئەنجامی ئەو هەموو چاڵە درووست بوون کە لە مێژووی ژێر داگیرکاریدا (داگیرکاری دەرەکی و داگیرکاری ناوخۆییدا) بەسەرمان هاتووە. درککردن بەو چاڵانە بەشێکە لە چارەسەری درێژخایەنی کێشەکە.

با بگەڕێینەوە بۆ پرسی سەرەکی کە بوونیادنانی دەوڵەتە !بوونیادنەرانی نەتەوە/نیشتمان ئەو ئەندامانەی دەوڵەتێکن کە دەستپێشخەری دەکەن بۆ پەرەپێدانی کۆمەڵگەی نیشتمانی لە ڕێگەی بەرنامەکانی حوکمڕانییەکی دیاریکراوەوە، لەوانەش بۆ نموونە: سیستمی پەروەردە و تەندرووستی و پارێزگاری و ئاساییش و کار و خێزان و کۆمەڵگە و...تا دوایە! بوونیادنانی نیشتمان/ نەتەوە دەتوانێت بەکارهێنانی پڕوپاگەندە یان پەرەپێدانی ژێرخانی گەورە لەخۆبگرێت بۆ پەرەپێدانی هاوسەنگی کۆمەڵایەتی و گەشەی ئابووری و ژیانکردن لە چوارچێوەیەکی دایریکراودا. لەم بارەیەوە چوار هۆکار کاریگەرییان هەیە لە مەودای درێژخایەندا: {١-گەشەسەندنی پێشوەختەی ڕێکخراوەکانی کۆمەڵگە، ٢-سەرهەڵدانی دامەزراوەی وەها کە توانای دابینکردنی کاڵای گشتییان هەبێت بۆ ئەو خەڵکەی لە پانتاییەکەدا دەژین، ٣-سەرهەڵدانی (زانین، زانیاری، هەواڵ...) (کەواتە تێگەیشتنێک) کە بە ئینگلیزی پێی دەڵێن (نۆشن) بۆ درووستکردنی تێگەیشتنێکی هاوبەش، هەروەها ٤-هەبوونی ڕێگە و دەربازێک کە

بتوانن بەهۆیەوە پارێزگاری لە هاوبەشی خۆیان پێ بکەن لە سنوورێکی دایریکراودا.}
لە کوردستاندا هیچ کات ئەمە ئامادده نەبووە !ڕێکخراوەکانی کۆمەڵگە هێشتا لە دۆخی باند و خێڵ و هۆز نەهاتوونە دەرەوە. بۆ نموونە: بڕوانە سەر مەودای حوکمڕانی پارتی و یەکێتی !ئایا چەند خەڵکی گەرمیان و شارەزوور هەن لە زاخۆ و باتوفە و بامەڕنی و هەولێر کارمەند، خاوەن کارگە، دووکاندار...تاد بن و حیزبی بوون ڕاوی نەنابن؟ ئەی هاوسەرگیری لەنێوان دانیشتووانێکی ناوچەی پێنجوین و دوزخورماتوو یان ئەفرین و موسدا چەند ڕوویداوە؟...تاد. ئەمانە پرسیاری گرنگن لە تێگەیشتن لە دەوڵەتی مۆدێرندا. ئەی ئایا ئەو دامەزراوە ئابووری و نیشتمانیانە کامانەن کە سەرمایەدار و خاوەن کاری کوردستانی توانیویانە بەرهەمیان بهێنن بۆ ئەوەی ژیان و کالای خەڵک دابین بکات لە جوگرافیاکەدا. ئەمانە بەشێکی بەهۆی ستەمکاری داگیرکەرانەوە ڕوویداوە، بەشێکی بەهۆی نەبوونی شۆڕشەوە.
پرسیاری سێیەم کە لە هەمووی گرنگترە ئەویش تێگەیشتنی گشتییە، کە ئەمە لە جوگرافیای سیاسی کوردستاندا زۆر کەم و دەگمەنە و چاڵەکانی ڕێگەی سەرکەوتن زۆر بە باشی ئەوە ڕوون دەکەنەوە، هۆکارە ناوخۆییەکانی چین و هۆکارە دەرەکییەکان چۆن کاری خۆیان دەکەن. لەو لاوە خاڵی چوارەم و گرنگترین دێت کە پارێزگاری نیشتمانییە، هیچ هێزێکی نیشتمانیمان نییە جگە لە پەکەکە کە توانیبێتی لەسەر ئاستی گشتی نیشتمان دامەزرابێت تا ئێستەش هێزەکان بە ناوی کەسەکانەوە دەناسرێنەوە. لە سەرەتای شۆڕشی یەکێتی و کۆمەڵەدا (لە هەردوو دیوەکەی نیشتمان ڕۆژهەلات و باشوور) هەوڵ هەبوو بۆ دامەزراندنی هێزی ناوچەکان بەلام دواتر گەڕانەوە سەر دۆخی خێڵەکی بوون. زۆر هۆکاری تر هەن جێیان نابێتەوە لە نووسینێکی ئاوا کورتدا.
تیۆری زۆرن بۆ لێکدانەوەی دەوڵەت دەکرێت بە هەزاران لاپەڕەیان لەسەر بنووسین، بەداخەوە دەرفەت هەر ئەوەندە ڕێگە دەدات لە ئێستەدا لەسەری بنووسین، نموونەی ئەو تیۆرانە بڕوانە:
تیۆرییە کێبڕکێکارەکانی پێکهێنانی دەوڵەت
شارستانییەتی هایدرۆلیکی
تیۆری زۆرەملێ و حوکمڕانی شەڕ

تیۆری ئەقڵانییەتی بیرۆکراسی لە کارگێڕیدا
تیۆری ڕەوایی حوکمڕانی
زۆری تر هەن من ئێستە هەر ئەوانەم لە بیرن. هیوامە ئێوە سەرکەوتوو بن لە باسەکەتاندا. مەرج نییە من هەموو شتێک باس بکەم، بەشێکی بۆ خەڵکی تر جێ دەهێڵم.

ئارام ڕەفعەت

لەمپەڕەکانی بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردی چین؟

یەکێــک لە گەورەتــرین لەمپەڕەکــانی بەردەم ناســیۆنالیزمی کــوردی ئەوەیە ناســیۆنالیزمێکی نــادەوڵەتییە. ئەم نــادەوڵەتی بــوونە دوولایەنەیە. نــادەوڵەتی بــوون بەواتـای ئەوەیە هەم ناسیۆنالیزمی کوردی بەشێک نییە لە پڕۆژەی دەوڵەت و هەم دەوڵەتــیش بەشــێکی ئەســڵی نیــیە لە پــڕۆژەی ناســیۆنالیزمی کــوردی. بەدیوێکــدا ناســـیۆنالیزمی دەوڵەتـــی، لەوانەش ناســـیۆنالیزمی چـــوار دەوڵەتە داگیـــرکەرەکەی کوردســـتان، واتە تـــورک و عەرەب و عەجەم بەشـــێکن لە پـــڕۆژەی دەوڵەت و لە پشتیووانی دەوڵەتی بەهرەمەندن و کرۆکی پڕۆژەی دەوڵەتسازی و نیشیمان سازی هەر چوار دەوڵەتەکە پێکدەهێنن و ستاتۆی ئایدیۆلۆژیای فەرمی ئەو دەوڵەتانە پێک دەهێنن. بە واتایەکی تر، ناسیۆنالیزمی ئەو نەتەوە داگیرکەرانە، هەم سیما و خەسڵەت و ناســنامە بە چـوار دەوڵەتەکە دەدەن و هەم بەشــێکن لە پـڕۆژەی دەوڵەتســازی و نەتەوەســازی و داگیرکــاری ئەو چــوار دەوڵەتە. بە دیــوەکەی تــردا، هەر کامێــک لە ناســیۆنالیزمی چــوار نەتەوە داگیــرکەرەکە، هێــز و شــەرعییەت و پشــتیووانی لەو دەوڵەتانە وەردەگرن. لێرەدا دەوڵەت و ناسیۆنالیزم دەبنە لازم و مەلزومی یەکتری و لە یەکتـری جیانـاکرێنەوە و پاسـەوانی یەکتـری دەکەن، هێـز بە یەکتـری دەبەخشـن و شــەرعییەت لە یەکتــری وەردەگــرن. بــۆ نمــوونە: دەوڵەتــی تورکەکــان شــەرعییەت لە ناسـیۆنالیزمی تـورکی وەردەگرێـت و ناسـیۆنالیزمی تـورکیش شـەرعییەت بەبـوونی دەوڵەتـی تورکەکـان دەدات و هەمـان شـتیش بـۆ ناسـیۆنالیزمی عەرەب و عەجەمەکـان ڕاسـتە. لێرەدا ناسـیۆنالیزمی نەتەوە داگیرکەرەکـان هاوتـا و ئـاوێنەی دەوڵەتەکانیـانن. شــەرعییەت و ســتاتۆی فەرمــی و هێــز و توانــای ناســیۆنالیزم هەرکــام لەم نەتەوە داگیـرکەرانە هاوتـا ڕەنگدانەوەی شـەرعییەت و سـتاتۆ و هێـزی دەوڵەتەکانیـانن. ئەم حاڵەتە لە ناسیۆنالیزمی کوردیدا غائیبە و ناسیۆنالیزمێکی دەوڵەتی نییە. ناسـیۆنالیزمی کـوردی نە پـڕۆژەی دەوڵەتـێکە و نە پڕۆژەشـە بـۆ دامەزرانـدنی دەوڵەتێـک. لە غیـابی دەوڵەتـی کوردسـتانییەوە، هەم لە ئاسـتە شـەرعییەتییەکەیەوە دەوڵەتـی داگیـرکەر و ناسیۆنالیزمی نەتەوەی داگیرکەر بڕیار لەسەر بوونی مەیدانی و گەشـەکردن و سـتاتۆ و پـێگە و شــەرعییەت و هێـزی ناسـیۆنالیزمی کـوردی دەدات و دیـاری دەکـات. بە

واتـایەکی تـر، ناسـیۆنالیزمی کـوردی لە بنەڕەتـدا مەحکـومی دەوڵەتـی داگیـرکەر و ناســیۆنالیزمی نەتەوە داگیرکەرەکــانە. ئەم مەحکــومییەتە ناســیۆنالیزمی کــوردی خەســاندووە و نەزۆک و ئیفلیجــی کــردووە. ناســیۆنالیزمی کــوردی لەبنەڕەتــدا ناسـیۆنالیزمێکی خەسـیوی و نەزۆکە، ناسـیۆنالیزمێکی بـێ ڕۆح و بـێ جەسـتەیە و ناسـیۆنالیزمێکی و بـێ فکـر و دەماغیشـە. بـزووتنەوەی خۆییبـوونی لێـدەبچێت، ئەم حوکمە بۆ سەرجەم هێز و گرووپ و جووڵانەوانە ڕاستە کە لە سەد ساڵی ڕابردوودا لەسـەر ناسـیۆنالیزمی کـوردی هەژمـارکراون و دەکـرێن. خەسـیوی و نەزۆکیـیەی ناسـیۆنالیزمی کـوردی تـا ئەو ڕادەیەیە کە تەنـانە لەسـەر ئاسـتی تیـۆریش تـا ئێسـتا نەیتوانیـووە ببێتە دەوڵەتـی بەدیـل بـۆ دەوڵەتـی داگیرکـاری. خەسـیوی و نەزۆکـی بە ڕادەیەکە، نەیتوانیوە لانی کەم لەسـەر ئاستی ئەدەبیات و گوتاریش بێت نەیتوانیووە پێوەندی نێوان کوردستان و چوار داگیرکەرەکە وەک پەیوەندی خـاکێکی داگیرکراو و داگیرکەر سیاغە بکات. بە پێچەوانەوە، تاکبەتـاکی سـەرجەم حیزب و جووڵانەوەکانی سـەد سـاڵی ڕابـردووی هەر چـوار پـارچەی کوردسـتان بە شـێوازێک لە شـێوازەکان شەرعییەتییان بە عێراقی بوون و تورکیـایی بـوون و ئێرانیبـوون و سـووریایی بـوونی کودستان داوە. بەهەمان ئاقاردا، ناسیۆنالیزمی کوردی لە هیچ پارچەیەکی کوردستان نەیتوانیـوە دەوڵەتـی کوردسـتانی وەک بەدیلـی دەوڵەتـی داگیـرکەر بکـاتە سـەرەتا و کۆتایی هەر خواستێکی ئەم جووڵانەوە بەناو ناسیۆنالیستییە کوردییە· بێ ڕۆحی و بێ جەستەیی ناسیۆنالیزمی کوردیش لە نەبوونی دەوڵەت لە هەنـاوی ئەم ناسـیۆنالیزمەدا بەرجەستە دەبێت. ئاخر دەوڵەت ڕۆحی ناسیۆنالیزمە. مەرج نییە ناسیۆنالیزم دەوڵەتـی هەبێت بۆ ئەوەی ڕۆحی هەبێت، چونکە زۆرێک لە جووڵانەوە ناسیۆنالیزمەکان پێش بـوونی دەوڵەت هەبـوون و زۆرینەی دەوڵەتەکـان زادەی ئەو قۆنـاغەی ناسـیۆنالیزمن. بەڵام مەرجە دەوڵەت یــان بــوونی دەوڵەت ڕۆح و جەوهەری ناســیۆنالیزم بێــت. بە واتایەکی تر، لە غیابی دەوڵەتدا، خودی ئەو دەوڵەتەی کە نەدەبوایە غائیب بێت، دەبێت هەم پێناسە و ناسنامەی هەر حیزبێکی کوردستانی بێت و کوردستانی بوون و هەم ڕۆح و جەوهەری ئەو جووڵانەوەیەش بێت. سەرجەم حیزبەکانی دوای خۆییبوون لەم دۆخی بێ ناسنامەیی و بێ ڕۆحییەدا دەژین. بێ فکری و بێ دەمـاغی ناسـیۆنالیزمی کوردسـتانی تـا ئەو ئاسـتەیە کە تـا ئێسـتا نەیتوانیـووە نە تیـۆری و نە تیۆریزانێـک

بەرهەم بهێنێت. ڕەنگە ناسیۆنالیزمی کوردی تاک ناسیۆنالیزم بێت کە خاوەنی تیۆری و تیـۆریزان (مـونزیر)ی تـایبەت بەخـۆی نەبێـت. ئەم دۆخە نـابووتییە، حـاڵەتێکی درووست کردووە کە دەکرێت بە حاڵەتە کوردییەکەی بناسێنین. ئەو حاڵەتە کوردییەی کە بەناو ناسیۆنالیزمێکی بەرهەم هێناوە کە پاشکۆ و بەرماوەی فکری ناسیۆنالیزمی نەتەوەی داگیرکەرە. دۆخێک کە وای کردووە کە ناسیۆنالیزم لە باشووری کوردستان ئاڵودەبێـت بە ڕۆحـی عێراقچێتـی، و لە بـاکوور بە تـورکچێتی و لە ڕۆژهەڵات بە ئێرانچێتی/فارسگەرایی و لە سووریاش بە سووریاچێتی. هەڵبەت ئەم ئاڵودەبوونە لە هەر حیزب و لە هەر پارچەیەکدا ئاست و فۆڕمی جۆراوجۆر لەخۆ دەگرێت، بەڵام دواجار هیچ گرووپ و هێز و ڕێکخراوەیەک نادۆزینەوە کە فکر و بەدەنەی بە جۆرێک لەجۆرەکـان ئـاڵوودە نەبووبێـت بە قەبـووڵکردنی سـنوور و یەکێتـی خـاکی دەوڵەتە داگیرکەرەکان. ئەم وێناکردنەی سەرەوە بێ ئومێدی و ڕەشبینی نییە، ئەوە کێشانی هێڵـێکە لەنێـوان دوو دوونیـابینی، دوونیـابینی دەوڵەتـی و دونیـابینی نادەوڵەتی/ژێردەسـتییەیی. هەنگـاوی یەکەم لەم دابـڕانەوە دەسـت پـێ دەکـات، لە دەسـتپێکردن لە سـفرەوە، لە دەسـتپێکردن لە بوونیادنـانی پایەکـانی ناسـیۆنالیزمی دەوڵەتـی. ناسـیۆنالیزمێک کە هەم ڕۆحـی دەوڵەت و هەم دەوڵەت ڕۆحـی بێـت. ناسیۆنالیزمی نادەوڵەتی دەکرێت هەر شتێکی تر بێت بەڵام ناکرێت ناسیۆنالیست بێت. ئەوەش لەمپەڕە سەرەکییەکانی بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردین.

مەیسەم موڕادی

خوێندکاری زانستی نێودەوڵەتی لە زانکۆی ئالبۆرگ، وڵاتی دانمارک

سەرەتا سڵاو و ڕێز بۆ ناوەندی توێژینەوەی دەنگی نەتەوە، سوپاس بۆ ئەم ناوەنده بۆ ئەرکدارکردنی خۆی بۆ توێژینەوە لەسەر بابەتە گرنگە نەتەوەییەکان و دیاریکردنی خاڵی لاواز و بەهێزی گوتاری ناسیۆنالیزمی کوردستانی.

سەبارەت بە لەمپەڕەکانی بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردستانی، دەکرێت لە زۆر بوار و ڕەهەندی ناوخۆیی و دەرەکی کوردستان ئاماژە بە زۆر خاڵ بکرێت. لەم ئاڕاستەیەدا، لەسەر ویست و داخوازی ناوەندی توێژینەوەی دەنگی نەتەوە، من ئاماژە بە یەکێک لەو لەمپەڕانە دەکەم کە زیاتر دەگەڕێتەوە بۆ جۆرە هەڵسوکەوتی یەکێک لەو دەوڵەتانەی داگیرکەری کوردستان.

دیارە کە کاتێک باس لەسەر ناسیۆنالیزمی کوردستانی دەکەین، باس لە جۆرە تێڕوانینێک دەکەین کە دەتوانێت بەشێوەیەکی گشتی واتە کۆلێکتیڤ، بەشێکی زۆری کورد لە هەر چوار پارچەی کوردستان لەسەر ئەساسی خواستی دەوڵەت/نەتەوەیی کوردستان پێکەوە گرێ دەدات. لەبەر ئەوەی کە بنچینەی ناسیۆنالیزم، لەسەر ئەساسی دەوڵەت/نەتەوەیە.

ئێستا کە باس لە ناسیۆنالیزمی کوردستانی دەکەین، مەبەست تێڕوانینێکە کە باوەڕی بە دەوڵەتێک بۆ نەتەوەی کورد هەیە. بەڵام لە ئاڕاستەیەدا هەمووکات چ لە ناوخۆ و چ لە دەروەی کوردستان لەمپەڕگەلێکی زۆر لە پێش ناسیۆنالیزمی کوردستانی درووستکراوە بە مەبەستی ئەوەی کە ڕێگیری لە بەرەوەپێشچوون و گەشەسەندی بیر و ئامانجی دەوڵەتی کوردستانی بکرێت. بابەتێک کە دەتوانم بەوردی لەسەری باس بکەم، کە لەناو دەوڵەتی ئێرانیدا بەشێوەیەکی ورد، کاری لەسەر کراوە بۆ پێشگرتن بە ناسیۆنالیزمی کوردستانی، پێشگرتن بە یەکترگرێدانی هزریی پارچەکانی کوردستانە بە یەکترەوە. بۆ نموونە: دەوڵەتی ئێرانی بۆ ئەوەی کە پێش بەوە بگرێت ناسیۆنالیزمی کوردستانی لە بەشێکی کوردستان، واتە باشووری ئاودێوەی ڕۆژهەڵات نەکرێت، (مەبەست لێرەدا ئەوەیە کە لە باشووری کوردستان زۆرێک ڕێکخراوە هەیە کە دەتوانن بەشێوەی ئازاد کار لەسەر بابەتی نەتەوەیی بکەن) یان بە

پـێچەوانەکەیەوە، بیەوێـت پـێش بە خۆپێناسـەکردنی ڕۆژهەڵاتـی کوردسـتان لەگەڵ باشـوور یـان بەشـەکانی دیـکەی کوردسـتان بگرێـت، بەشـێوەیەکی زۆر نادیـار و ئەسـپایی، خەریکـی لەمـپەڕ درووسـتکردن و تەنـانەت لێـدانی لە ناسـیۆنالیزمی کوردسـتانییە، کە لەم ئاڕاسـتەیەدا هەوڵـی ئەوە دەدات کە کێشـەی تـاک، گرووپێکـی تـایبەت و بگـرە حیزبگەلێکی باشـووری و ڕۆژهەڵاتـی کوردسـتان، بکـات بە کێشـەی نەتەوەیـی کـورد و لەم ئاڕاسـتەیەدا بیەوێت بۆشـایی زۆر لەنێـوان ئەم دوو بەشـەی کوردستان درووست بکات. بۆ نموونە: ماوەیەک پێش، چەند کۆلبەرێکی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، لەلایەن "حەرەس حدود" پاسەوانی سنووری نێوان باشوور و ڕۆژهەڵاتی کوردسـتان هێرشـیان کرایە سـەر و بەداخەوە لە کۆتاییدا تـاکێکی کـوردی ڕۆژهەڵات گیـانی لەدەسـت دا. بیـرۆکەی دانـانی "حەرەس حـدود" لەلایەن دەوڵەتـی ئێـرانەوە بە حکـوومەتی عێـراق درا و لە کۆتاییـدا ئەو کەسـانەی کە بە ڕەگەزیـش کـوردن، وەک پاسـەوانی سـنووری باشـوور و ڕۆژهەڵاتـی کوردسـتان دیـاریی کـران. هەرچەنـد کە دەوڵەتی ئێرانی بۆ خۆی ئەندازیاری دانانی ئەم پاسەوانانە بوو، بەڵام لە ڕێگەی تۆڕە کۆمەڵایەتییەکانەوە هەوڵی سەرەکی خۆی خستە گەڕ بۆ ئەوەی بە خەڵکی ڕۆژهەڵاتـی کوردسـتان بڵێـت کە "ئەوە کـوردێکی عێراقـی بـوو کە لە ئێـوەی کوشـت" واتە ناڕاسـتەوخۆ دەیویسـت بڵێت کە "ئێـوەی کـوردی ئێـران، لەگەڵ ئەوانەی کە کـوردی عێراق، یەکێک نیین و جیاوازن". ئەم کردەوەی ئێران ڕاستەوخۆ بە مەبەستی لێدان لەو گرێدانی باشوور و ڕۆژهەڵاتی کوردستانەیە بە یەکترەوە. واتە لێدان لە هەستێک کە کـورد لە ڕۆژهەڵات خـۆی لەگەڵ کوردێـک لە باشـوور وەک یەک نەتەوە پێناسـە دەکات. لێرەدایە کە لەمپەڕ بۆ خۆپێناسەکردنی کورد درووست دەکات و ئەم لەمپەڕە ڕاستەوخۆ لەسـەر ڕێگەی ناسیۆنالیزمی کوردستانی دادەنرێت. هاوکات کە دەوڵەتـی ئێرانـی لەم ڕێـگەیەوە هەوڵـی ئەم دوورخسـتنەوەیەکی نەتەوەیـی و درووسـتکردنی بۆشـایی لەنێـوان ئەم دوو پـارچەی کوردسـتانە دەدات، بیـرۆکەی "ئێرانـی گەورەی کولتووری" لەنێوان ئەم دوو بەشـەی کوردستان گەشـە پێدەدات. بەشێکی زۆری ئەم تێڕوانینەی ئێران، دەکرێت لە بیرۆکەی "ئێرانشەهری" کەسێک بە نـاوی "سـەید جەواد تەباتەبایی" ببینرێتەوە. هەر لەم ئاڕاستەیەدا، بیرۆکەی ئێرانـی گەورەی کولتووری تـا ئاستێک بە پشتبەسـتن بە بۆچوونەکـانی تەباتەبـایی، نەک لەسـەر ئەساسـی بیـرۆکەی

سیاسـی ئێسـتای ئێـران، بەڵکـوو لەسـەر ئەساسـی بیـرۆکەی ئێرانـی کولتـووریی، دەسـتەڵاتدارانی ئێسـتای ئێـران، هاوکـات لەگەڵ ئەو کەسـانەی کە خۆیـان بە ئێرانـی دەزانن و ئێستا وەک ئۆپۆزیسیۆنی ئەو دەستەڵاتە خۆیان پێناسە دەکەن، هاوتەریب پێکەوە هەوڵی ئەوە دەدەن کە سنووری کولتووری ئێران، زیاتر لە جوگرافیای ئێرانی ئێستا پێناسە بکەن. کۆڵەکەی سەرەکی ئەم پێناسەکردنەوەی ئێرانییەکان، دەگەڕێتەوە بـۆ گەشـەپێدان و پەرەپێـدانی زمـانی فارسـی لە دەرەوەی سـنوورەکانی ئێـران. واتە بەشـێکی زۆری ئێرانییەکـان پێیـان وایە "ئەو وڵاتـانەی کە لەژێـر دەسـتەڵاتی ئیمپراتۆرییەتی ئێراندا بوون، دەبێت دووبارە هەژموونی کولتووری ئێرانی بەسەریاندا زاڵ بێت ."ڕۆژهەڵاتـی کوردسـتان بەپێی ئەوەی کە بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ لەژێر داگیرکاری ئێراندایە، ڕاستەوخۆ لە بوارەکانی سیاسی و کولتووری دەکرێتە ئامـانجی دەستەڵاتی ئێرانی و هەوڵی لەناوبردنی ناسیۆنالیزمی کوردستانییەکەی دەدرێت. بەڵام باشـووری کوردسـتان بەشـێوەیەکی دیـکە، واتە لە ڕێـگەی سـەپاندنی هەژمـوونی کولتووری ئێرانییەوە دەکرێتە ئامانج. واتە ئێرانییەکان بە پۆزیزسیۆن و ئۆپۆزیسیۆنی ئێسـتای دەسـەڵاتەکەیانەوە، هـاوڕان لەسـەر ئەوەی کە گشـەی کولتـووری ئێرانـی لە دەرەوەی سنوورەکانی ئێستای ئێران بدرێت. ئەم گەشەی کولتووری ئێرانییە زیاتر کە ڕێگەی زمانی فارسییەوە دەدرێت. مەبەست لەم گەشـەی زمـانی فارسـییە لە دەرەوەی سنووری ئێران، بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە بیرۆکەی سیاسی ئێرانی پەرەبسێنێت. واتە لە ڕێگەی گەشەی کولتووری ئێرانی لە ڕێگەی زمـانی فارسـییەوە، بیرۆکەیێک درووست دەکرێت کە دەیەوێت خۆی لەگەڵ ئێراندا پێناسە بکات. لە کۆی گشـتیدا، ئەم بیرۆکەیە بۆ "مـانەوەی ئێـران" بەکار دێت. لە ڕاسـتیدا ئەم بیـرۆکەیە لە ڕۆژهەڵاتـی کوردسـتان توانیوییەتی تا ئاستێکی کەم گەشە بکات و بێتە هۆی ئەوەی کە کەسانێک پێیان وابێت کە باشـووری کوردسـتانیش بەشـێک بـووە لە ئێـران و دەبێـت ڕۆژێـک بێـتەوە ژێـر دەسـتەڵاتی سیاسـی ئێران. ئەمە ڕاسـتەوخۆ لە باشـوور و ڕۆژهەڵاتـی کوردسـتان بە مەبەسـتی لێـدان لە ناسـیۆناڵیزمی کوردسـتان بەرهەم هـاتووە. واتە ئێرانیزەیشـنی ڕاستەوخۆی ڕۆژهەڵات و ناڕاستەوخۆی باشووری کوردستان، بۆ ئەو مەبەستەی کە ناسیۆنالیزمی کوردستانی نەتوانێت لەنێوان ئەم دوو بەشەی کوردستان گەشە بکات و تەنـانەت ئەم دوو بەشـەی کوردسـتان خۆیـان وەک نەتەوەی کـورد پێناسـە نەکەن،

بەڵکوو وەک نەتەوەیەک لە چوارچێوەی هەموو ئێراندا بن. زۆر جار کاتێک کەسە خوێندەوارەکانی ئێران باس لە باشووری کوردستان دەکەن، ڕاستەوخۆ شارگەلێک وەک سلێمانی، هەڵەبجە، کەلار و هتد وەک خاکێکی دابڕاو لە ئێران پێناسە دەکەن و دەڵێن کە " دەبێت پێوەندی کولتووری" لەنێوان ئەو شارانەوە و ئێراندا بەهێزتر بێت، کە ئەمە بە مەبەستی بتەوتر کردنی کۆڵەکەی ناسیۆنالیزمی ئێرانی-فارسی-شیعەیە و هاوکات پووکانەوەی ناسیۆنالیزمی کوردستانی.

ئەوەی کە ئێران لە ڕێگەی پەرەپێدانی کولتووری ئێرانی لە ڕێگەی تۆڕەکۆمەڵایەتییەکان و دروستکردنی فیلم، مۆسیقا و سەرنجراکێشکردنی زمانی فارسی، بۆ هێشتنەوەی بیرۆکەی "ئێرانی بوون" لە باشوور و هاوکات بۆ درێژەپێدانی داگیرکاری ڕاستەوخۆی ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەیکات، بۆ سڕینەوەی ناسیۆنالیزمی کوردستانییە و دواجار سڕینەوەی بیرۆکەی کوردستانی بوون. واتە گەشەپێدانێکی ناڕاستەوخۆی ئێرانیزەیشن لەو دوو بەشەی کوردستان.

هەکوو(تاوەکوو) بخوازم بەخێرایی بپرژێمە سەر بەرسڤی پرسیارەکەتان و قەراخی لێ نەکێشمەوە، دەکرێت بویشم کە یەکێک لە پرسکرێکە هەرە سەرەکییەکانی بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردستان، لە پرسیارەکەی ئێوەدا بەدی دەکرێت: "لەمپەڕەکانی بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردی چین؟".

لە ئی(ئەو) پرسیارەدا، باس لە کوردە نەک کوردستان. واتا ناسیۆنالیزم و تێگەی کورد هەیاکوو نهاژی هەر خەڵک-تەوەرە نەک خاک-تەوەر، بە پێچەوانەی ناسیۆنالیزمی نەتەوە سەرکەوتووەکان کە بەناوی خاکەوە پێناسە دەکرێت و دەناسرێتەوە نەک خەڵک، وەک ناسیۆنالیزمی ئاڵمانی، ناسیۆنالیزمی ئەمریکایی و ناسیۆنالیزمی ڕووسی و..هیتد.

ڕاستە ئامانجی هەر چەشنە هەوڵێک، ڕزگاریی خەڵک و بەختەوەرییانە و تەنانەت لە ئی(ئەو) ڕاستایەدا، گەلێک فەیلەسووف-تەنانەت هەندێک لایان پاسەنە (وایە) کە پێغەمبەرەکانیش-، هەوڵیان داگە مرۆڤ بگەیێنن بە شاری خەونەکان واتا یوتوپیا، لێ خەڵک لە بان چی دەژی؟ خەڵک پێناسە و شوناسی خۆی لە کوێندەر وەردەگرێ، ئەگەر خاک نەبێ؟ ئاخۆ مرۆڤێکی کورد لە کوردستان، هەر هەمان پێناسە دیری کە لە هەندەران هەسی؟ یانخۆ لە هەندەرانیش هەر بە خاکەکەی پێناسە دەکرێت و بۆ ئەوێندەر دەگەڕێندرێتەوە؟

بەرسڤ ئاشکرایە: بۆ خاکەکەی. ئەوە نییە زۆرینەی وڵاتەیلی جیهان، تەنانەت کاتێک پێناسە و شارۆمەندیی وڵاتی خۆیانت پێ دەدەن، مافی ئەمەت پێ نادەن کە هاونیشتمانی بوونی خۆت لەتەک خاکەکەت (ئەو وڵاتەی لێیەوە هاتگی) بسڕێتەوە.

لێرەدا دوو چەمکی ترەگ خۆیا دەبن: هاونیشتمانی بوون و شارۆمەندی. مرۆڤێکی کورد، لە کوردستان هاونیشتمانییە، لێ لە هەندەران دەبێتە شارۆمەند، کە پێناسەیان ڕوونە و باسی خاک و خوێن لە ئارادایە.

لە ئالییەکی(ڕووییەکی) ترەگ، ئەگەر تواشا بکەین، نە لە ئێران و نە لە عێراق، حاشا لە هەبوونی کورد ناکرییێت، لێ حاشا لە کوردستانی بوونەکەی دەکرییێت. ئەوە پێمان ئێژێ کە گرنگ کوردستانە و پێناسەکە دەشێ لە خاکەوە بێت کەچی لەناو ئێمە،

پێناسـه هەر لە خەڵـکەوە دێت و فرەفـرە بـوێر و ژێـر بـووبین، پێناسـەکەمان داگە بە زوان واتـا نەتەوەیەک کە بە زوانێـک قسـە دەکـات کە ئەگەر چـاو لـێ بکەیـن، لەم سـاڵانەی دواییـدا، هەم لە ئـالیی هەنـدێک حیـزب و پـارتی کـوردییەوە، هەم لە ئـالیی داگیـرکەرانەوە و هەمـژی لە ئـالیی خۆبەدەسـتەوەدەرانی کـورد کە لە ڕۆژهەڵاتـی کوردسـتان بە ئیسـلاح تەڵەبـی حکـوومەتی دەناسـرێن، هەوڵـی بەرچـاو دریـاگە کە دابەشکارییەکی ترەگمان تێدا بکەن کە بنەماکەی زوانە: هەورامی کورد نییەن، ئێزیدی کورد نییەن و...هتد.
لێرەوە دەردەکەوێ کە کێشـەی ئێمە، کێشـەی تـێگە و شـعوور یـان باشـترە بویشـم، هـزرە. کورد ئەگەر پێناسەیەکیشی لە خۆی کردبێ، پێناسـەکەی—لە هەندێک قۆنـاخ و لای هەندێک کەسایەتی نەبێ–هەڵە و شاش بووگە. بنەمای خەباتی کورد هەڵە بووگە.
بەرژەوەنـدیی خەڵـک و خـاک، دەکرێـت فرەییێـک ڕا لەیەک جیـاواز و تەنـانەت لە دژی یەکترەگی بێت. پەی نموونە: لە باشووری کوردستان داوای مووچە لە عێراق دەکرێت، ئەمە لە بەرژەوەنـدیی خەڵـک دایە وەک خەڵکـی کـورد یـان گەلـی کـورد یـان نەتەوەی کورد چ ناوێکی لێ دەنێن مەیلی خۆتانە، ئەز وسـای نـابینم کە کـورد هێشـتا بـووبێ بە نەتەوە، لەگەڵ ئەوەدا کە کۆی پێوەرەکانی هەس–لێ ئەوە لە دژی بەرژەوەندیی خاکە. خاکێک لە پێناو تێر کرانی زگی خەڵکێک، ژێردەستە دەکرێتەوە.
لە کـۆی ئەم باسـە بەم ئەنجـامە دەگەیـن کە: دەبێـت پێناسـەیەکی نـوێ لە خۆمـان بکەینەوە. کە پێناسـە نـاڕوون بـوو، ڕێگـا و ئامرازەکـانیش هەڵە دەبـن و گەلێک جـار دکارن لە دژی خۆشمان بن کە هەتا هەنوکە هەر وسا بووگە.
ئەگەر بتـوایم ئەوەی کە پێـی ئێـژن "ناسـیۆنالیزمی کـورد" و مـن پێـی ئویشـم "ناسـیۆنالیزمی کوردسـتان" قۆناخبەنـدی بکەیـن، بەڕای نووسـەر، چـوار قۆنـاخ لە خـۆ دەگرێـت کە ئەم قۆناخبەنـدییە، هاریکاریمـان دەکـات هەیـاکوو خاسـتر لە خـودی ناسیۆنالیزمەکە تێبگەین، ناسیۆنالیزمێک کە هەتا نهاژی بێ، لە شێعر و ئەدەبیات بەو لاوە، هیچ کات تیۆرمەند نەکریاگە.

قۆنـاخی یەکەم: قۆنـاخی شـوانکارەیی: لە ئـی(ئەو) قۆنـاغەدا، کـورد پەزدارە و خەریکـی کوێسـتان و گەرمیـان کـردن و چەرینـی پەز و بزنە. سـنوور پەی کـورد هـیچ واتـایەک

نەیری. کورد هەندێک ڕا سەر لە سەعوودیەش دەرتێڕێ هەیاکو پەزەکانی بلەوەڕێنێ. لە ئی قۆناخەدا، هەندێک کەسی دەگمەن، هەستیان بە ناسیۆنالیزم و نەتەوە کردگە و هەوڵیان بۆ داگە، وەکوو سەیدا ئەحمەدی خانی کە ماچۆ:

گەر دێ هەبوا مە ئیتیفاقەک
ڤێگرا بکرا مە ئینقیادەک
روم و عەرەب و عەجەم تەمامی
هەمیا ژ مە ڕا دکر غولامی
تەکمیل دکر مە دین و دەوڵەت
تەحلیل دکر مە عیلم و حیکمەت

لە ئی(ئەو) قۆناخەدا، سەیدا ئەحمەدێ خانی کە بە باوکی ناسیۆنالیزمی کوردستان دەناسرێت، هەبووگە لێ زۆرینەی کورد شوانکارە بووگە و سنوور هیچ واتایەکی پەی ئەوان نەبووە.

قۆناخی دووەم: بەر جە شەڕی یەکەمی جیهانی هەیاکوو هەرەسهێنانی کۆماری کوردستان: لە ئی قۆناغەدا، بە گۆڕانکاریەیلی جیهانی و ناوچەیی و تێکشکانی دوو ئیمپراتووریی عوسمانی و سەفەوی و سەرهەڵدانی دەوڵەتەیلی دەستکردی تورکی و فارسی و سووری و عێراقی عەرەبی، هەندێک زانا و بیرمەند و پێشڕەوی کورد کەوتنە خۆ، ئەوان دەیانزانی کورد بوون چییە و مافی کوردستان و خەڵکەکەی چەس، لەوما شۆڕشیان بۆ کرد کە شۆڕشی ئارارات و دێرسیم و شێخ سەعیدی پیران و شێخ مەحموود و شێخ عوبەیدوڵڵا و عەبدوسەلام بەرزانی و شۆڕشی سمکۆی مەزن، باوکی ناسیۆنالیزمی هاوچەرخی کوردستان-و کۆمەڵەی هیوا و کۆمەڵەی ژ.ک و دواتر دامەزرانی کۆمار بە ڕێبەریی پێشەوا قازی محەمەد و حیزبی دیموکراتی کوردستان، سەریانهەڵدا کە کۆی ئەمانە بێ هیچ گومانێک، درێژەدەری یەکترەگین و لە ناسینی مافەکانی کوردستان سەریان هەڵداوە و پەی دەستەوەر کردنی سەربەخۆیی کوردستان بووگن کە ئەمە باسێکی جیاوازە و هەویرێکە کە گەلێک ئاو دەبات. لێ لە ئی قۆناغەشدا، هەمدیسا خەڵکی ئاسایی کورد، نەگەیشتوون بەم ئاستە

له تێگەیشـتن و شوناسـخوازی و ئەگەر وەدوای سـەرکردەکانیش دەکەون، هۆکـاری ئـاییني یـان خێڵەکـی دیـری کە هەر ئەوەش وا دەکـات کە شۆڕشـەکان تێکـدەچن، خەڵکەکە هەمدیسا ژیانی ئاسایی خۆیان دەست پێ دەکەنەوە هەتاکوو خولێکی ترەگ.

قۆنـاخی سێیەم: له دوای هەرەسـهێنانی کۆمـار: لێرەوە دوو گۆڕانکـاریی فـره گرنـگ و ڕەش ڕوو دەدەن:

یەک: کوردستان بەسەر چەند وڵاتی ترەگدا دابەش دەبێت و ئینجا بەرژەوەندیی پارت و لایەنگەلی کوردیی ئەم پارچەگەلەش له یەکتری دادەبڕێت و تەنانەت فرەییێک جار له دژی یەکتری دەبێت کە ئانە(ئەوەش) هەیاکوو ئارۆش بەردەوامه. هەرچەند دوکتور قاسـملوو واتەنـی به چەنـد ڕێکـار دەکـرا بەر به ئـی خەسـاره بگیردرێـت لـێ نەیانخواستووە:
-دەکرا ئەوەنده لەتەک داگیرکەری پارچەی تر نەچنه بەرەوه کە نەتوانن پاشەکشەی لـێ بـکەن کە ئەمەیـان له باشـوور بەڕوونـی خۆیـایه و دەسـتەمۆبوونێک بەر چەم دەکەوێ کە پێدەچێ تێکەڵ وە خوێنیان بووبێ و داماڵینی ئەستەم.
-دەکـرا و دەکرێـت مـامەڵه و هاوکـاریی و هاوپەیمـانییەکە لەسـەر خـوێن و حیسـابی پارچەکەی ترەوه نەکرییێت کە ئەمه هەمدیسا له باشـوور گەلێک خۆیـایه و حیزبگەلـی ڕۆژهەڵاتی لانی کەم له ئی خاڵەیان، سەریان بەرزە.

دوو: لایەنگەلی کوردستانیی و لایەنگەلی کورد، ئەم دوویه له یەک جیاوازن. لایەنگەلی کوردستانی باس له خاک و خوێن دەکەن و لایەنگەلی کوردی تەنیا زمانیـان کوردییه و له ڕاسـتیدا کـورد پەی بەرژەوەنـدیی خۆیـان بەکـار دەهێـنن و فرەتـر مەیلیـان پەی داگیـرکەر هەس کە نهـا کـۆی پـارته کـوردییه سـەرەکییەکان بەپـانەوه ئەم تایبەتمەنـدییەیان هەس، دەگەن بەو ئەنجـامه کە کـورد له کوردسـتانی سەربەخۆخوازییەوە شکستی خواردگە و ئیتر دەوڵەتەیلی ناوەندیش بەهێزن و چەک و چـۆڵی کـورد و ئەمـان بەرانـبەر نییه و کەواته خاسـتره لەتەک دەوڵەتـی ناوەنـدی بسـازێن و خۆیـان به شـارۆمەند هـیچ، به هاونیشـتمانیی سـەرەکیی ئەم وڵاته پێناسـه

دەکەن و هەموو هەوڵیان ئەوە دەبێت و هەیە کە لە پێتەختی داگیرکەر ببنە خاوەن پۆست و پلە. ئەگەر لە باشوور نموونە: بهێنینەوە، چونکوو نیمچە حکوومەتێکی هەس، نموونە: زۆرن لێ پاسەوانی سنوور، نموونەی بەرچاون. ڕۆڵەی کوردستان، بە زمانی کوردی و لەبان خاکی کوردستان، بە ئاڵای عێراقەوە، سنووری دەسکرد بۆ عێراقی دەستکرد دەپارێزێت و مووچەی پێ وەردەگرێ، ئەم لاوە کوردە، دەکرێت هەمان ئەو لاوە کوردە بێ یان لە بنەماڵەی ئەم شەهید و پێشمەرگە کۆنانە بێ کە سەردەمێک لە دژی ئەم حکوومەتە ناوەندییە بووگن کەچی نها ئامرازی دەستی ئەون و بە خەباتیشی دەناسن و گەلێکش لە بەعسییەکەی جاران خەستوخۆڵتر بەرگری لە سنووری دەسکرد دەکەن.
ئەم ڕەوتە تا هات زێدەتر و زێدەتر تەشەنای کرد، هەیاکوو دەگاتە یاگەیەک کە مام جەلال تاڵەبانی، لە تورکییە ئێژێ: "**کوردستانی گەورە خەونی شاعیرانە**"، ئەم ڕستەیە گەلێک پێناسە و لێدوان هەڵدەگرێ، هەم لە دۆخەکەیدا کە گوتوویەتی و هەم لە لێکەوتەکانی. لێ لەیرا دەبێتە درێژەدادڕی و خۆی لێ دەبوێرین.
لە کۆتاییشدا، هەر دییەنەوە سەر ئەم شێعرەی سەیدا ئەحمەدێ خانی-باوکی ناسیۆنالیزمی کوردستان کە ماچۆ:
درێژەی ئەم ڕەوتە، دەرفەتێکی پەی دوژمنی داگیرکەر ڕەخساند. جۆرێک لە کوردایەتیی نوێ هاتە ئاراوە. کوردایەتییەک کە بە شێوەی وتن باسی کورد بوو لێ ئامانجەکەی دەستەمۆکردنی کورد و بەرهەمهێنانی کوردی ئێرانی، کوردی عێراقی، کوردی سووری و کوردی تورکی بوو. ئەم ڕەوتە بە چەند شێوە چووە بەرەوە و هەیا نهاژێ کاری خۆی دەکات:

یەک: ئیسلاح تەڵەبەکانی ناخۆ لە ڕۆژهەلات و تورکییە و سووریە و جاشە مۆدێرنەکانی ئێستای باشووری کوردستان کە لێدوانەکانی ئەم دواییانەیان گەیشتە شوێنێک کە کوردایەتیان بە "زەلکاو" پێناسە کرد.

دوو: ئەم ئیسلاح تەڵەبانە هەر بە ناوخۆوە نەوێستان و هەندێکیان هەناردەی ناو پارتە کوردییەکان کران کە ئەمە لە هەر چوار پارچە بەرچاوە. ئەمان ئەدەبیاتی حیزبەکان و

پارتەکانیان گۆڕی. ئەم چەند چەمکە کە خەریک بوو ناسیۆنالیزمی کوردستانی لەسەر بەرهەم دەهێندرا سڕیانەوە. ئەدەبیاتی خۆڕاگری و بەرگرییان سووک و نزم کرد. هەوڵ دان پەی ژێردەستەبوونیان بە هەنجەتی ڕیالیزمی سیاسی-کە پێناسەی ئەمان چەواشەکارییەکی ئاشکەرا لە پێناسەکردنی ڕیالیزمی سیاسی-کوردیان لۆ ئانکارا و تاران و دیمەشق و بەغدا هەناردەوە. ئەم گۆڕانکاریەیلە هێندە بە خشکە کرا کە تەنانەت هەستی پێ نەکرا و هەر کوردە دەیکاوێتەوە. وەک: چارەسەریی پرسی کورد لە کوردستانە، کرا بە چارەسەریی پرسی کورد لە تاران، دیمەشق، بەغدا و ئانکارایە.

سێ: داگیرکەرانی کوردستان، بەوەش نەوەستان، ئینجا یان پارتی کوردییان بەرەو ئەم ئاڕاستە برد یان پارتیان بۆ کوردستان ساز کرد کە هەڵگری ئەم ئاڕاستەیەیە. وەکوو (پ ک ک) کە بە ئاشکەرا باس لە برایەتییا گەلان، پاراستنی سەروەریی وڵاتان، قێزەون بوونی ناسیۆنالیزم تەنیا بۆ کورد و سوێند خواردن پەی پاراستنی سنووری وڵاتانی داگیرکەر دەکات. ئەگەر هەندێک چەمک و پیرۆزی هەبوون کە دەکرا و دەکرێت ناسیۆنالیزمی کوردستانیان لەسەر پێناسە بکرێت و کرابایە، ئەوان سڕییانەوە و بە قێزەونیان ناساندن، وەک: ئاڵا و پێشمەرگە.

قۆناغی چوارەم: قۆناغی گەشەی هێزی نەتەوەیی لە خەڵکدا: ئەم قۆناخە، ڕێک وەپێچەوانەی قۆناخی یەکەم و دوویەم، قۆناغێکە کە تێیدا خەڵک وشیاریی نەتەوەیی چووگەسە بان بەتایبەتیی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان و ڕۆژاوای کوردستان. لە باکووریش بەڕوونی ئەم سەرهەڵدانە دەبینرێت و ئاشکەرایە، کەچی پارتە کوردییەکان نەک کوردستانییەکان ڕێک بەپێچەوانە دەچنە پێش. ئەم قۆناخە، کەلێن و بۆشاییەکی لە ناوبەری کوردستان و پارتەکاندا ساز کردووە. ئەم بۆشاییە دەکرێت هەم سەرەتای دارمان بێ و هەم سەرەتای سەرهەڵدانەوەیەکی ڕاساوانە. ناکرێت پێش بینینی بکەین و دەشێ چەمەڕای(چاوەڕوانی) زەمەن بین.

لێ ئەم قۆناخە بە قۆناخێکی هەرە گرنگ پێناسە دەکرێت. پەی نموونە: ئاماژە وە بەم درووشمە لە سەردەمی "ڕاپەڕینی ژینا" لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەکەین: "کوردستان، کوردستان، گۆڕستانی فاشیستان". لێرەدا، کورد، سنووری ناوبەری خۆی و ئەوی

تری دەستنیشان دەکات. ئێرە کوردستانە و تۆی داگیرکەر فاشیستی. هەر بۆیەش بوو کە نەتەوەی داگیـرکەر، بەلەز(بەپەلە) کەوتە خـۆی و درووشـمێکی لە یـاگەی(جێگەی) دانـا: "**کوردســتان، چــاو و چــرای ئێــران**". یـان لە بـاکووری کوردســتان، ڕەوتــی سـەرهەڵدانەوەی زوانـی کـوردی لە تـۆڕە جڤاکییەکـان بە ئاسـتێک بەرزە کە لە دەنگـی نوێنەرگەلی کوردستانیی ناو پەرلەمانی تورکیش زێدەتر دەنگدانەوەی هەس. هەڵبەت خـاڵی بەرچـاوی ئەم خـاڵە، تـۆڕە جڤاکییەکـانن کە بەڕوونیـی و ئاشـکەرا، کارتێکەریـان هەس و ئاڕاستەی هـزری نەتەوەیـی کـورد دەکەن. لێ ئەوەی کە یـاگەی تێڕامـانە، ئەم بۆشاییەیە کە ئامژە وەپێی کریا.

هەڵـبەت، لەم نووسـریاوەدا هەوڵ درا بـاس لە نهـای کـورد و کوردسـتان بکرییـت و کۆسپگەلی بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردستان بخـرێنە ڕوو، لێ ئەگەر بگەڕێینەوە سـەر دیرۆک، ئەوا هەندێک هۆکار و بەرکراریترەگ هەن کە دەکرێت بویشین:

- جوگرافیا و هەڵکەوتەی کوردستان.
- ژینـگەی کوردسـتان و شـاخاوی لێـک دابڕاویـی کوردسـتان کە وەهـای کـردگە کـورد لە یەکتـری دابـبڕێت و هـەر دەڤەرێـک پەی خـۆی سـەروەخۆ بێـت و لە ئەنجامدا ناسینی یەکتری ئەستەم یان ناپێویست ببێت.
- داگیرکەرانــی کوردســتان کە ئەمە لە ســەردەمی شــەڕی یەکەمــی جیهــانییەوە ئاشـکەرا و ڕوونە و ئەگەر بپەرژێیـنە سـەر نامەکـانی شـێخ سـەعید و شـێخ عوبەیدوڵڵا و سمکۆ و پەیوەندیی کۆماری کوردستان و سۆڤیەت، باشترمان بۆ دەردەکەڤێ.
- نەخوێندەواریی و شوانکارەبوونی کورد
- خوێندنی کورد لە سیستەمی پەروەردەی داگیرکەردا و بەرهەمهێنانی کورد بە سیســتەمی پەروەردەی داگیــرکەر. کە ئەمە هەتــا هەنــووکەژی، تەنــانەت لە خوێنــدەوارەیلی کــورد کە لە هەنــدەران دەژیــن، بەرچــاوە و خوێنــدنەوە و خوێندنیان هەر بە زوانی داگیرکەرە. ئەم ڕەوتە کاتێک زێدەتر یـاگەی تـرس و دڵەڕاوکێــیە کە وەرگێــڕان لە زمــانی تــورکی و فارســییەوە، لە باشــووری کوردســتان، بە شــێوەیەکی لافــاوی ســەرهەڵدەدات و ئێرانــی فەرهەنگــی و تـورکییەی فەرهەنگی بە لێشـاو هەنـاردەی هـزری کـورد دەکرێت. دەزگاکـانی

ڕاگەیاندن و بازرگان-تەوەر بوونیان و هاوردەکردنی فیلمی ئێرانی و تورکیش، لەوێندەر بووەستێ.

-

لە کۆتاییدا هەر دێینەوە سەر ئەم شێعرەی سەیدا ئەحمەدێ خانی-باوکی ناسیۆنالیزمی کوردستان کە ماچۆ:

گەر دێ هەبوا مە ئیتیفاقەک
ڤێگرا بکرا مە ئینقیادەک
روم و عەرەب و عەجەم تەمام
هەمیا ژ مە ڕا دکر غولامی

هەڵوێست فەهمی

باسکردن لە ناسیۆنالیزمی کوردی و ڕێگر و گرفتەکانی بەردەمی یەکێکە لەو بابەتە گرنگانەی کە حەقی خۆی پێنەدراوە لەناو ناوەندە ئەکادیمییەکان و سەنتەرەکانی لێکۆڵینەوەدا لە کاتێکدا تەنیا بە لێکۆڵینەوە لەم پرسە دەتوانین وەڵامی ئەو پرسیارە بدەینەوە کە بۆچی دۆزی کورد بەم حاڵەی ئێستا گەیشتووە کە وەک گرێ کوێرەیەک دەبینرێت هەندێک جار تێرمی (Kurdish Dilemma) بۆ بەکاردەهێنرێت، بۆ تێگەیشتن لەم پرسە پێویستە لێکۆڵینەوەی ورد لەسەر بزووتنەوەی نەتەوەیی بکرێت لە کوردستاندا چونکە دەوڵەتەکانی ئەمڕۆ سەرجەمیان دەوڵەت نەتەوەن و لەسەر بنەمای نەتەوەیی دروستکراون، شکستی کورد لە گەیشتن بە دەوڵەت شکستی ناسیۆنالیزمی کوردییە چونکە ئەو بەرپرسیارە لە گەیاندنی کورد بەم ئامانجە و پێویستە لە کاتی لێکۆڵینەوە لەم بابەتە ڕەچاوی فاکتەرە ناوخۆیی و دەرەکییەکان بکەین، بپرسین بۆچی ناسیۆنالیزمی کوردی لە چوارچێوەی هەست و سۆزی تاکی کورد دەرنەچووە و نەبووەتە جووڵانەوەیەکی ڕێکخراو و کاری لەسەر نەتەوەسازی و دروستکردنی دەوڵەتی نەتەوەیی نەکردووە، گومان لە وەدا نییە تاکی کورد هەموو کاتێک هەستی کردووە بە جیاوازبوونی لە نەتەوەکانی دەوروبەری و هەر ئەم جیاوازیەش خۆی لە خۆیدا سەرەتایەکە بۆ سەرهەڵدانی بیری نەتەوایەتی بەڵام هەتا ناوەڕاستی سەدەی نۆزدەیەم دەوڵەتی عوسمانی کە زۆرینەی خاکی کوردستان بەشێک بووە لەم دەوڵەتە هەڵگری شوناسی پان ئیسلامیزم بووە کە توانیویەتی سەرجەم جیاوازیە کولتوورییەکان لەناو شوناسی ئیسلامیدا بتوێنێتەوە و تاکی کوردیش بە پێی ئەوەی مسوڵمان بووە کێشەی نەبووە لەگەڵ لەم شوناسە، هەتا ئەو کاتەی کە تورکە نەتەوەییەکان لەژێر چەتری ڕێکخراوی (الإتحاد و الترقي) و پاشتریش حیزبی (ترکیا الفتاة)دا دەستەڵاتیان گرتە دەست و کورد و نەتەوەکانی تریش تێگەیشتن کە ئەم شوناسە نوێیە تەعبیر لەوان ناکات و پێویستە کار لەسەر شوناسی نەتەوەیی و جیاوازی کولتووری خۆیان بکەن، بە پێچەوانەی بزووتنەوەی نەتەوەیی میللەتانی ترەوە زەمینەی گونجاو بۆ بزووتنەوەی نەتەوەیی کورد نەبووە و ناسیۆنالیزمی کوردی هێواش گەشەی کردووە، بۆ ئەم خاوی گەشەکردنەش چەندین هۆکار هەن کە دیارترینیان ئەم خاڵانەی خوارەوەن:

١-جوگرافیا کاریگەرییەکی دووجەمسەرەی گەورەی هەبووە لەسەر ناسیۆنالیزمی کوردی کە من لێرەدا باس لەسەر کاریگەرییە نەرێنییەکەی جوگرافیای کوردستان دەکەم لەسەر بزووتنەوەی نەتەوەیی کوردی کە لە دوو خاڵدا کورتی دەکەمەوە:

یەکەم: شوێنکەوتەی جوگرافی کوردستان کە ڕێگربووە هەستی نەتەوەیی لەناو تاکەکانی کوردا گەشەبکات چونکە کوردستان کەوتووەتە ناوەندی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستەوە کە خاڵی بەیەکگەیشتن و یەکلاکردنەوەی نێوان هەردوو شارستانییەتی ڕۆژهەڵاتی و ڕۆژاوایی بووە کە ئەمەش وای کردووە هەموو کات جێی سەرەنجی وڵاتان بێت و هەوڵبدرێت لە ڕێگەی بەکارهێنانی هەردوو هێزی نەرم و ڕەقەوە کوردستان داگیربکرێت و بە بەرنامە کاربکرێت لەسەر لاوازکردنی ناسیۆنالیزمی کوردی لەمەشدا ناهۆشیاریی گەلی کورد و بەرزی ڕێژەی نەخوێندەواری و سیخوڕ و گەمژەیی بەسوود کارەکەیان بۆ نەیارانی گەلی کورد ئاسان کردووە.

دووەم: تۆپۆگرافیای خاکی کوردستان گرفتێکی تر بووە لە بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردیدا، کوردستان ناوچەیەکی شاخاوییە و زنجیرە شاخە بەرز و سەختەکانی بەربەست بووە لە بەیەکگەیشتنی دانیشتووانی ناوچە جیاوازەکان و جۆرێک لە دابڕان لەنێوان ناوچە جیاوازەکانی کوردستان بەدی دەکرێت کە بووەتە هۆی درووست بوونی چەند کۆمەڵگەیەکی بچووکی داخراو لە شێوەی هۆز و عەشیرەت، ئەمەش وای کردووە ئینتیمای بەرتەسکی هۆز و عەشرەت جێگەی ئینتیمای نەتەوەیی فراوان بگرێتەوە.

٢-کولتوور ڕۆڵێکی زۆر گەورە دەبینێت لە درووست بوونی ناسیۆنالیزمدا، زیادەڕۆیی نییە ئەگەر بڵێین ناسیۆنالیزم هیچی تر نییە جگە لە زەق کردنەوەی کولتوور و ڕۆحی ناسیۆنالیزم کولتوورە، من لێرەدا جەخت لەسەر کولتووری پیشەیی دەکەم کە بریتییە لەو کولتوورەی کە تاکەکانی کۆمەڵگە پەیڕەوی دەکەن بۆ دەستکەوتنی کار بۆ بژێوی ژیانیان)واتە پەیوەندی نێوان مرۆڤ و ژینگە ماددیەکەیەتی)، کۆمەڵگەی کوردی کە کۆمەڵگەیەکی کشتوکاڵی بووە و زۆربەی تاکەکانی جوتیار یان ئاژەڵدار بوون و لە

گوندەکاندا ژیاون، ئەمەش وای کردووە کە چەندین کۆمەڵگەی ناوچەیی داخراوی بچووک دروووست ببێت کە خاوەنی کولتوور و شێوەزاری تایبەت بە خۆیان بن کە ئەمەش دەبێتە هۆی لاوازبوونی ناسیۆنالیزم، بۆ نموونە: لای ئەرنست گێلنەر نووسەری پەرتووکی (نەتەوەکان و ناسیۆنالیزم) نەتەوە دروووست نابێت تا کولتوورێک زاڵ نەبێت بەسەر کولتوورەکانی تردا و لای کوردیش هەتا ئێستا چەندین دابەشکاری کولتووری دەبینین وەک کولتووری خێڵ و عەشرەت و شیخایەتی و چینایەتی... هتد کە گرفتی گەورەن لە بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردیدا هەروەها ئەم کولتوورە پیشەییەی کورد وای کردووە هێزی کورد پەرت و بڵاوبێت و کاریگەریی نێگەتیڤی هەبووە لەسەر ناسیۆنالیزمی کوردی.

٣-یەکێکی تر لە هۆکارەکانی گەشەنەکردنی ناسیۆنالیزمی کوردی درەنگ کەوتن یان ڕوونەدانی شۆڕشی پیشەسازیە لە کوردستان و دروووست نەبوونی شارە پیشەسازیە گەورەکانە کەتیایدا شوناسە کولتووریە بچوکەکانی خێڵ و عەشرەت کاڵ دەبنەوە و نامێنن و شوناسێکی گەورەتر دروووست دەبێت کە شوناسی نەتەوەیە بۆ نموونە: کاتێک کارگەیەک دروووست دەبێت و چەندین کرێکار لە خێل و ناوچەی جیاوازەوە دێن بۆ کارکردن لەم کارگەیەدا بەهۆی بەرییەک کەوتن و بەرژەوەندی هاوبەشی نێوانیانەوە کە بەردەوامی کارگەکەیە وەک سەرچاوەی بژێوی ژیانیان کرێکارەکان واز لە جیاوازیە کولتووریە ناوچەییەکانیان دەهێنن و بەم نەمانی جیاوازی کولتووریە شوناسێکی نوێ لەدایک دەبێت کە شوناسی نەتەوەییە.

٤-لاوازی ئاستی هۆشیاریی، یەکێکی ترە لە گرفتەکانی بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردی بەهۆی ئەم لاوازیەوە هەر بیروباوەڕ و ئایدۆلۆجیایەکی نوێ هاتبێتە ناو کوردەوە کەوتووەتە بەرەی دژ بە ناسیۆنالیزمی کوردییەوە کە ناکرێت ئەمە کاری سوودفە بێت، بۆ نموونە: دین زۆر کات وا لێک دراوەتەوە کە دژ بە هەستی نەتەوایەتییە وەک لە نموونەی مەلای خەتێدا دیارە کاتێک زانایەکی کورد فەتوا دەدات دژ بە دەستەڵاتێکی کوردی و دەبێتە هۆی ڕووخانی، ئەگەرچی بەسەرهاتی مەلای خەتێ ڕاجیایی مێژوونووسانی لەسەرە و تا ئێستاش یەکلانەبووەتەوە کە ئەم بەسەرهاتە

ڕاستە، ئەم جۆرە تێگەیشتنە تەنیا ئیسلامییەکانی نەگرتووەتەوە بەڵکوو پەلی کێشاوە بـۆ علمانییەکـانیش وەک لە سـەرەتای سـەدەی بیسـتدا شـیوعییەکانی باشـووری کوردسـتان باوەڕیـان وابـوو کە کـورد نەتەوە نیـیە چـونکە مەرجەکـانی سـتالینی بـۆ نەتەوە تیـادا نیـیە، یـاخود لە ئێسـتادا بەشـێک لە کـورد لەژێـر نـاوی برایەتـی گەلان دژایەتی ناسیۆنالیزم دەکەن یان بەشێکی تر بەهۆی شکستی سیاسـەتە ئابوورییەکانی حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە ڕوو لە بەغدا دەکەن بۆ دەستکەوتنی مووچەکانیـان کە بێئاگا لەوەی بەغدا بە بەلاش بودجە نانێرێت و لە ڕێگەی پارەوە سیادەی عێراقی دەگەڕێنێـتەوە بـۆ باشـووری کوردسـتان کە ئەمەش لە بەرژەوەنـدی بـزووتنەوەی نەتەوەیی کوردیدانییە.

لە کۆتاییـدا سـەرەڕای هەمـوو گرفتەکـانی بەردەم ناسـیۆنالیزمی کـوردی بەڵام بەڕای بەنـدە پاشـەڕۆژێکی گەشـتر لە ڕابـردوو چـاوەڕێی بـزووتنەوەی نەتەوەیـی کـوردی دەکـات، هۆشـیاربوونەوەی تـاکی کـورد و بەکارهێنـانی تەکنەلۆجیـا و هۆکارەکـانی پەیوەندی و تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان ئەو دابڕانەی نێوان ناوچە جیاوازەکانی کوردستان ناهێڵێـت و جیـاوازیە کولتوورییەکـان کـاڵ دەکـاتەوە و شوناسـی نەتەوەیـی دەبێـتە شوناسـی زاڵ لە کوردسـتانی گەورەدا و پشـت بە خـوا ئەم سـەدەیە سـەدەی ناسیۆنالیزمی کوردی دەبێت.

هەڵۆ بەرزنجی

گەورەترین شکست و زەبرخواردنێک کورد لە مێژوودا تێیدا دۆڕا، لەناوچوونی دەستەڵاتی میدییەکانە ...ئەم گلان و تێکشکانە ڕۆژگارێکی یەکجار زۆری خایاند و بواری هەڵسانەوە و ڕابوونی کوردی تەواو سەخت کرد. دەرفەتی هەڵمژینی ئازادی لێ گیرا و نەیتوانی لەناو مێژوو و فەرهەنگ خۆیدا گەشەی سرووشتی بکات. بەسەرهاتی تۆمار بکات و وەکوو نەبووە خاوەنی دامودەزگا و ماڵ و حاڵیشی بووە پێخۆستی بەرپێی داگیرکەران. بەم پێیە پرۆسەی کزبوون و لاوازبوونی مێژوویی و فەرهەنگی سەری هەڵدا و گەورەترین مەترسی هێنایە پێش کوردبوون و ناسنامەکەی و تاکی کوردی خستە بەردەم ترس و هەڕەشەی بەخۆ نامۆبوون. ئامادەنەبوونی ئەم دوو بنەمایە لای کورد، فاکتی-مێژوو و فەرهەنگ-هەستی نەتەوایەتییەکەی هەندێک خاو و سست کرد، بە دەربڕینێکی تر بەهۆی دابڕان لە سەرچاوەکانی زانین و زانیاری دەربارەی ڕابوودووی خۆ لە مێژوو و فەرهەنگ و کەلەپوور و ئایین و شوێنەواری دزرا و شێوێنراو و بەشێکی ونکراو، کورد نەیتوانی ببێتە خاوەنی سەرچاوە و هاوبەشییەکی چەسپاو و یەکگرتوو. سیمبۆلە نەتەوەییەکانی، هەستی.. نەتەوەیی و ئالا و سروود و پاڵەوانی مێژوویی و سەروەرییەکان، نادیار کران و شێوێنران، ئەم هەموو سەرمایە ماکی و مینۆکییانە تەواویان تالان کران و بوونە بەشە میراتی ماڵی داگیرکەران و لە تاریکی و نادیاریدا مانەوە. کورد هێزی پێویستی نەما بیانکاتە پاڵنەر و ئامرازێکی بەهێز و کاریگەر و وزەبەخش بۆ مسۆگەرکردنی ئاییندەیەکی ڕووناکی خۆی و بیانخاتە خزمەتی شەقڵ بەستن و مۆرک بەخشین بە دۆز و ناسنامەکەی.. لە هەموو شت ترسناکتر ئەوە بوو کورد لەبری یەک دوژمن سەرەتا ڕووبەڕووی دوو دوژمن و دواتر چوار دوژمن و داگیرکەری درندەی دواکەوتووی نامرۆڤایەتی بووەوە.. ئەم بەشبەشبوونەی کوردبوون لە وزە و توانا و ئامانجەکانی کوردی کەم کردەوە و دەلاقەیەکی ترسناکی بۆ دوژمنانی سازدا، سوودی گەورەی لێ وەربگرن و هەرجارە بە جۆرێک بکەن بە گڕ بەشێکی تر دا... یاخود دەلاقەی جیاوازییەکان فراوانتر بکەن.. دواتر شەپۆلێ لە شەڕ و گۆڕانکارییی، دەستەڵاتی گەورە و زەبەلاحی تری لە ناوچەکەدا قوت کردەوە و بەهاتنی ئیسلامیش وەک فاکتێکی ئایینی بێگانەی دەرەکی بەهێز و کاریگەر و یەکجار بەرفراوان،

کاریگەریتی لەسەر هەر جومگە و قولانجێکی ژیانی کۆمەلایەتی و دەروونی کورد کرد و سەرلەبەری کوردستان و ناوچەکە گۆڕانێکی نوێی تێدا درووست بوو. عەرەب هەژموونی دەستەلاتی خۆی و ئەو کوولتورەی هەیبوو بە سەرپۆشی ئاینی ئیسلام پێچایەوە و هات دەستوبرد بەسەر ئەو شوێنانەی داگیری کرد !پێرەوی کرد... و لە پانتایی درووشم و ئامانج و بەرژەوەندییەکانی ئیسلامیشدا جێگە و مانای دۆزی نەتەوەیی کورد شتێک بوو لە شێوەی مەحاڵ..!

کورد لە پێناوی مانەوەدا لەنێوان بەرداشی ئەو دەستەلاتانەدا ڕووبەڕووی شەڕێکی سەخت بوویەوە. ئەمەش بەشە بڕشتێکی گەورەتری لە تواناکەی بڕی، تا بتوانێت لە تێکشکانی یەکەمی ڕاست بێتەوە... ئەم داگیرکارییەی عەرەب لەژێر ئالای ئیسلامدا، بەشێکی گەورەی لە ژیانی کوردەواری گۆڕی و بردییە قۆناخێکی زۆر سەخترەوە... ئەم فاکتە مێژوویی و جوگرافی سیاسییانە کە کورد تێیدا گەوزاوی نێو خوێن و جەستە و ڕۆحی خۆیەتی، باندۆڕی نەرێنی بە سەر هەست و نەستییەوە درووست کرد!.. بووە کۆسپ و ڕێگرێکی گەورەی نوێی بەردەم فراژبوونی کۆمەلایەتی بە هەڵوەشاندنەوەی خێڵ و هۆزەکان ئینترگراسیۆنی کورد بە ئاڕاستەی ناوەدا و دیاریکردنی سنوور و بەرژەوەندی بە ڕووی ئەوانی تری بێگانەدا.!

.. ئەم دۆخە زۆر درێژەی کێشا تا سەرەتای سەدەی ٢٠، کە بە دارمانی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی دادەنرێت و کوردستان جارێکی تر بەر چەقۆی کەرتکردن کەوت و کرایە چوار پارچەوە و هەر بەشێکی بە زۆر گرێدرا بە چەند دەوڵەتێکی تازە دەستکردی قوتکراوەی دەستچێنی کۆلۆنیالیزم و ئیمپریالیزمی جیهانی.

هێزە نێودەوڵەتییەکانی براوەی جەنگ لەو سیستەمە جیهانییەی نەخشەیان بۆ کێشا، سیاسەتیان هەر ئەوە نەبوو ڕێگەیان لە بەدەوڵەتبوونی کورد گرت، بەڵکوو هەتا ئێستا سەرسەختانە پاسەوانی لە سنووری سیاسی و قەوارەی ئەو دەوڵەتەتانە دەکەن کە درووستکراوی دەست و مەرامەکانی خۆیانن.

لەم قۆناغ بەدواوە بیری کوردایەتی.. مێملێکی تری نوێی بۆ قوت کرایەوە ئەویش بیری مارکسی کۆمۆنیزمە.. ئەم بیرە زۆر بەخێرایی لەنێو کورددا تەشەنەی سەند و ڕۆشنبیران و گەنجان لە دەوری.. کۆبوونەوە... زۆرێک لە هەڵگرانی ئەم بیرە !ئێستاشی لەگەڵدا بێت بە پێوەرێکی دووفاقی بیر دەکەنەوە و کار دەکەن. لەژێر ناوی

خەبــاتی نێــونەتەوەیی و دژە ئیمپریــالیزمی جیهــانی، داکۆکییــان لە چەســپاندن و تــۆخکردنەوەی ســنووری دەســتکردی دەوڵەتە داگیرکەرەکــانی کوردســتان دەکەن و ئامانجیــانە کرێکــاری کــورد و نەتەوە سەردەســتەکان یەک بــخەن بــۆ گەیشــتن بە سیستەمێکی سۆسیالیستی و خەونی دیکتاتۆریەتی پرۆلیتاریا... لە پێناوی ئەم ئامانجە نەزۆک و ناکوردانەدا، بە هەموو شێوەیەک کەوتنە دژایەتی مافی نەتەوەیی و ئازادیی و ســەربەخۆیی کوردســتان.. ئیدی ناسیۆنالیزمی کوردی لە بەردەم دوانەی ئایین و مارکسیزمدا لەناو ماڵی خۆیدا لە ڕووی باوەڕ و فیکرەوە تووشی لێکدابڕان بوو. بە دوای ئەوەشدا هەمان دەرد تووشی داوا و ئامانجە نەتەوەیی و سیاسییەکانی بوو... ناســیۆنالیزم بەوە پێناســە کــراوە کە "**هێــزی پەیوەســتکردن و پــێکەوە گرێــدانە**" لە هەناوی جڤاتدا. گوتارێکە بۆ ئامانجی بەدەوڵەتبوون کار دەکات و کرۆکەکەی بریتییە لە کۆکردنەوە و یەکخستنی هەمووان.. کەچی ئەو هەلومەرجەی کوردی تێ خزێندرا، ئەو ئامانجانەی گردەبڕانە دوورەدەست کرد.

کورد بە درێژایی مێژووی ٢٦٠٠ ساڵەی بندەستی خۆی لە پێناوی ژیانێکی ئازاد و ســەربەخۆدا جــووڵانەوە و شۆڕشــی بەرپــا کــردووە و قوربــانی بێشــوماری داوە.. زنجیرەیەک ڕابوون و تێکشکانی بەسەریدا هاتووە، ئیدی دەرفەتی گونجاوی بۆ نەڕەخسا بە هۆش و گۆشی خۆیەوە هەڵسێتەوە و سەرلەنوێ بوونیادی خۆی بنێتەوە و لە زەمینەیەکی لەبار و تەندرووستی گەشەکردن و بەرەوپێشچووندا ئامادە بێت ...! بەم پێیە گیانی نەتەوەیی لەلایەکەوە توانای پێویستی نەما باڵادەستی بنوێنێت بەسەر گیانی خێڵ و ناوچە و حیزب و خۆپەرستیدا... چونکە هەموو دیاردە و ئیمتیازەکانی خێڵچێتی و ناوچەگەریی جگە لەوەی نیشانەی دواکەوتووییە و دژ و پێچەوانەی بە نەتەوەبوونن، هاوکات دەرفەتی سازداوە لەلایەن بێگانە بە ئاسانی بقۆزرێتەوە و بە شــێوازی جیاواز دەلاقەکەی لێک دوورکەوتنەوە و جیاوازییە هەرێمییەکانی کورد گەورەتر و زەقتر بکەن و دندە بدرێن و بە سوودی خۆیان کەڵکی لێ وەربگرن... تا کوردیان گەیاندە وێستگەیەک بەو هەموو دابەشکارییەوە هۆشیاریی پێویستی بە بوونی خۆی و مێژوو و ناسنامەی تەواو لاواز و گوماناوی بێت! مانەوە لەم دۆخەدا و نەبوونی ستراتیژی ئاساییشی نەتەوەیی، ئەو زیانەی لێ کەوتەوە کە ئێستا ئیفلیجی نێو ژیانی کردوین. تازە ناوەناوە لێرەولەوێ لە سەرەتای تێهێنانەوە و هەڵچنینەوەی

کۆشکی داڕووخاوی کوردبووندایین ...ئەم پاشخانە وەک پانۆڕامایەک لە بوون و ژیان و مێژووی کورد، بۆ ئەوەیە ببێتە کلیلی کردنەوەی دەرگای کۆشکی داڕماوی، بۆ ناسین و تێگەیشتنی درووستی ئەم دۆزە ئاڵۆز و پێچەڵپێچەیە لە هەموو ڕەهەندەکانەوە.. هەروەها سەلماندنەوەی ئەو هەقیقەتەشە، کە کورد خاوەنی دۆزێکی بێهاوتای تایبەت بە خۆیەتی و دەبێت لە دەرەوەی هەموو تیۆریی و لێکدانەوەیەکی سیاسی و کۆمەڵایەتی تری باو بخوێندرێتەوە ..لەبەر ئەوەی هەموو هۆکارە مێژوویی و سیاسی و فەرهەنگی و کۆمەڵایەتی و سایکۆلۆژی و ئارکۆلۆژی و زمانەوانی و نەتەوەییەکان کاریگەریی نەرێنییان لەسەر کردووە و بووەتە ڕیزپەڕ لە یاسا و دەق و ڕاڤە سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئایدۆلۆژی و زمانەوانییەکان و بۆ خۆی و بە تایبەتمەندییەکانییەوە تاقانەی مێژووی مرۆڤایەتییە.. ئەم ناسیۆنالیزمە کوردییە/کوردایەتی بە ئیفلیجی لە بازنەیەکی دەرەوەی مێژوودا بە سێ ناسیۆنالیزمی دڕندە و دواکەوتوو و چوار دەوڵەتی داگیرکەری زەبەلاحی بەهێز و هێزە نێودەوڵەتییەکانی ئەندازیاری نەخشەی ڕۆژهەڵاتی ناوین، گەمارۆ دراوە و سەرکوت دەکرێت. وەک ئاماژەمان پێ دا ئەرکی ناسیۆنالیزم لە جەوهەردا یەکوتاری و دامەزراندنی دەوڵەتە، کەچی تورک و فارس و عەرەب دەوڵەتیان بۆ درووستکرا و بە پێچەوانەی دنیاوە ئەوانیش ناسیۆنالیزمەکەی خۆیان بە ناشیرینترین شێوە تەرخانی تواندنەوەی کورد و گەلانی تر کردووە. ئەم هۆ و هۆکار و ڕاستییانە سەلماندوویانە کەوا یەک دڵ تەندرووستتر و چالاکتر کار دەکات لە دڵێکی چوارپارچە.

سەرباری هەموو سەختی و لەمپەڕەکان... بیری نەتەوایەتی و کوردایەتی کردن یاخود ناسیۆنالیزمی کوردی بە باوەڕەوە ئەو واقیعە ناسرووشتییەی بەسەریدا سەپاوە و سنوورە دەستکردەکانی نێو نیشتمانەکەی و دەوڵەتە بیژۆ قووتکراوەکانی کلکی کۆلۆنیالیزم و ئیمپریالیزم و سەرمایەداری جیهانی ڕەت دەکاتەوە و ڕەوایەتییان ناداتێ و بە ناسرووشتی تێیان دەڕوانێ و بە هیی خۆی نازانێت.. بەم پێیە ناسیۆنالیزمی کورد شکستی بە گەورەترین پرۆژی مۆدێرنەی دەوڵەتە داگیرکەران هێناوە و یەک سەدەیە بە ئاگر و ئاسن و جۆرەها بەرنامەی تواندنەوە و قڕکردن نەیان توانیوە گەلی تورکیا و گەلی ئێران و گەلی عێراق و گەلی سووریا پێک بهێنن و کورد لە بووەتەی خۆیاندا بتوێننەوە! ڕاستە ناسیۆنالیزمی کوردی هێشتا نەیتوانیوە

تەواوی ئامانجەکـانی دەسـتەبەر بکـات، بەڵام سـەربەرزانە و پەرجووئاسـا بە پشـت و هێزی نەتەوەی کورد و هاوخەباتی لەگەڵ گەلانی بندەستی بەلوچ و کاتالۆنی و باسک و ئیرلەندی و دەیانی تردا، و هێزە پێشکەوتوو و مرۆڤدۆسـتەکان هێشـتا لە مەیدانـدایە و خۆڕاگرانە بەپێوە وەستاوە و ئاڵابەدەستە و خەبات دەکات و قوربانی دەبەخشێت و بـــاوەڕی بە دەوڵەتبـــوون و گەیشـــتنە ئـــازادی و ســـەربەخۆیی نەلەقیـــوە.. وەک حەتمییەتێکی مێژوویی.. ئامانجەکانیشی درەنگ یان زوو هەر دەهێنێتە دی..!

هیوا سەلام (**دکتۆرا لە زمان و کولتووری کوردیدا**)

ناسیۆنالیزمی کوردیی لە کوێوە بۆ کوێ؟

ئەگەر سەیرێکی پێناسە باوەکانی ناسیۆنالیزم بکەین کە بریتییە لە ئایدۆلۆژیی تاکێک کە وابەستەی دەکات بە نەتەوە و دەوڵەتەکەیەوە، دووچاری پرسیارگەلێکی بێکۆتا دەبین. چونکە هەر لە بنەڕەتدا ئەم تێگەییشتنە، کە تێگەییشتنی سەردەستەکانە بۆ ناسیۆنالیزم، گرووپێکی ئیتنیکی وەکوو کورد دەخاتە دەرەوەی نەتەوەوە. ئەوەش بە هۆکاری ئەوەی کە نەتەوە وەکوو قۆناغێکی باڵا سەیر دەکات و تایبەتیی دەکات بەو ئیتنیکانەی کە دەستەڵاتدارن و دەوڵەتیان پێک هێناوە و خەریکی تواندنەوەی ئەوانی دیکەن لەناو خۆیاندا. ئەمەش هەر لە فەڕەنسی و ئینگلیزەکانەوە هەتا تورک و فارس و چینییەکان لە خۆ دەگرێت و ئەوان جێی خۆیانی تێدا دەگرن و هەموو ئەم کوتاڵەش بە باڵای ئەوان دوراوە. ئەم جۆرە تێگەییشتنە لە ناسیۆنالیزم کە بە چڕی لە سەدەی هەژدەمەوە پەرەی سەندووە و لە سەدەی نۆزدەدا فۆڕمێکی پتەوی بۆ خۆی بینا کردووە، جێی دەیان و سەدان ئیتنیکی لەق کرد و لەناوی بردن. بە شێوەیەکی بێڕەحمانە ئەوانی دیکەی لە بووەتەی نەتەوە سەردەستەکاندا تواندەوە و تێیدا لاوازەکان بوون بە مێژوو. بەڵام چەند نموونەیەکی سەرنجڕاکێش لە سەدەی بیستدا دەرکەوتن کە لە بەرانبەر ناسیۆنالیزمی سەردەستدا بەرخۆدانیان هەڵبژارد و تەسلیمی بارودۆخەکە نەبوون. ئەوان بە کۆمەڵێک فاکتەری مێژوویی، کۆمەڵایەتی، سیاسی و ئابووری بەرگرییان کرد و هەر یەکە و لە ئاستێکدا خۆیان بە فۆڕمێکی هاوشێوەی نەتەوە بەیان کرد. ئەم فۆڕمە نوێیانەی نەتەوە کە هەندێک لە سیماکانی نەتەوەیان تێدایە و بێبەشن لە هەندێکی دیکە، توانای مانەوە و خۆگونجاندنیان لەگەڵ بارودۆخەکە هەبوو. هەرچەندە ئەم توانایە لە گرووپێکەوە بۆ گرووپێکی دیکە جیاوازە. لێرەدا، سکۆتلەندییەکان، کوردەکان، کەتەلانییەکان، فەلەستینییەکان، ئیگوورەکان، کیوبەکییەکان، بەلووجەکان و چەندانی دیکە هەن. تایبەتمەندیی هەر یەکێک لەمانە جیاوازە و بارودۆخیشیان جیاوازە. بەڵام بوونی ناسیۆنالیزمی گرووپە لاوازەکان، کە تایبەتمەندیی تێگەییشتنی باو بۆ ناسیۆنالیزم لە خۆ ناگرن، توێژەرانیان ناچار کرد کە لە چوارچێوەی نەتەوەدا بەشێک بە ناوی نەتەوە بێدەوڵەتەکان پەرە پێ بدەن و باسی بکەن.

لێرەدا کە سەرنجی ئێمە لەسەر ناسیۆنالیزمی کوردییە و بۆ زۆرێکمان ڕوونە کە پێکهاتەی نەتەوەی کورد پێکهاتەیەکی تەواو ئاڵۆزە، هەوڵ دەدەین هەندێک لە کێشەکانی بەردەم کوردەکان بخەینە بەر باس. بۆ ئەمەش دەبێت ئێمە سەرەتا بزانین کە ئایا ناسیۆنالیزمی کوردی لە کوێوە دەست پێ دەکات؟ کورد چییە و مەبەستمان لە نەتەوەی کورد چییە؟ کێ کوردە و کێ کورد نییە؟ کوردستان کوێیە یان کوێ نییە؟ ئەم پرسیارانە کە لە ڕووخساردا سادە دەردەکەون، بەڵام لە ڕاستیدا تەواو ئاڵۆزن و لەوانەیە وەڵامی یەکلاکەرەوەمان پێ نەبێت و لە خوارەوە هەوڵ دەدەین سەرەقەڵەمێک دەربارەیان بنووسین.

ناسیۆنالیزمی کوردی کە سەرەتاکانی لە ئەدەبیاتی کوردی دەرکەوتووە و دەتوانین لە شیعرەکانی ئەحمەدێ خانی بنەماکانی دۆزینەوە، ئەوەمان نیشان دەدات کە دواکەوتوویی کۆمەڵگەی کوردی و فرە کوێخایی ڕێگری سەرەکیی بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردییە. هەر بۆیە ئەحمەدێ خانی ئەمە بە هۆکار دەزانێت کە کۆمەڵگەی کوردی بوونەتە ئەسیر و خزمەتکاری تورک و عەرەب و عەجەم و چارەسەرکردنیشی لە یەکگرتووییدا دەبینێتەوە. ئەحمەدێ خانی دەفەرموویێت:

ئەز مامە دە حێکمەتا خودێ دا
کورمانج د دەوڵەتا دنێ دا
ئایا ب چ وەجهی مانە مەحرووم؟
بیلجوملە ژ بۆ چ بوونە مەحکووم؟
گەر دێ هەبووایە مە پادشاهەک
لایق بدیایە خودێ، کولاحەک
تاعین ببوویا ژ بۆ وی تەختەک
زاهیر، ڤەدبوو ژ بۆ مە بەختەک
حاصل ببووا ژ بۆ وی تاجەک
هەلبەت دبوو ژ مە ژی، ڕەواجەک
غەمخواری دەکر ل مە هەتیمان
تینانە دەرێ ژ دەستی لەعیمان
غالب نەدبوو ل سەر مە ئەڤ ڕووم

نەدەبوونە خرابەیێ دەستێ بووم
هەرچی بڕی شووریٚ دەستی، هیممەت
زەبت کرد ژ خوەڕا ب مێرانی، دەوڵەت
گەر دێ هەبوویا مە ئیتیفاقەک
ڤێکرا بکرا مە ئینقیادەک
ڕووم، عەرەب و عەجەم تەمامی
هەمیا ژ مە ڕا دکر غولامی
تەکمیل دکر مە دین و دەوڵەت
تەحصیل دکر مە عیلم و حیکمەت.

دوای ئەحمەدێ خانی، تەوژمی ناسیۆنالیزمی کوردی بەهۆی دەستەڵاتە کوردییەکانی لە نموونەی بۆتان، بابان، سۆران و ئەردەڵان پەرە دەستێنێت و هێواشـهێواش کورد هەوڵ دەدەن زمانی خۆیان بپارێزن. بەڵام لەوێدا کێشەیەکی گەورەتر دەردەکەوێت کە یەکنەبوونی زمانی کوردییە و درکنەکردنە بە گرنگیی زمان. هەر بۆیە هەر کەسە و لە لای خۆیەوە بەو شێوە کوردییە دەست پێ دەکات کە خۆی قسەی پێ دەکات، نەک بە شێوەیەکی یەکگرتوو. ئەمەش وەکوو بازنەیەک وایە کە بێگومان هۆکارەکەی نەبوونی هۆشیاریی نەتەوەیی و ئاگاداربوون بووە لە یەکدی. بۆیە نە کورمانجەکان بەردەوامییان بە ئەدەبیاتی گۆرانی دا و نە کوردانی بابان و ئەردەڵان و سۆران بەردەوامییان بە کورمانجی دا. لای نالی، خۆشویستنی کوردستان و زمانی کوردی لە چەند هەڵبەستێکدا زۆر ڕوونە کە باسی ڕووخانی میرنشینی بابان دەکات یان باسی گرنگیی زمانی کوردی بۆ نەیارانی زمانی کوردی دەکات و فەرموویەتی:

تەبعی شەککەرباری من، کوردی ئەگەر ئینشا دەکا،
ئیمتیحانی خۆیە مەقسوودی، لە عەمدەن وا دەکا
یا لە مەیدانی فەساحەتدا بە میسلی شەهسەوار
بێتەئەممول بەو هەموو نەوعە زوبانی ڕادەکا
کەس بە ئەلفازم نەڵێ خۆ کوردییە خۆکردییە

هەرکەسێ نادان نەبێت خۆی تالیبی مەعنا دەکا
بێتە حوجرەم، پارچەپارچەی موسوەدەم بکڕێ بە ڕۆح،
هەرکەسێ کووتاڵ و پارچەی بێبەدەڵ سەودا دەکا
شیعری خەڵقی کەی دەگاتە شیعری من بۆ نازکی
کەی لە دیققەتدا پەتک دەعوا لەگەڵ هەودا دەکا

لە کۆتاییەکانی سەدەی نۆزدە و سەرەتاکانی سەدەی بیستەم کە ناسیۆنالیزم لەسەر ئاستی جیهان دەبێتە واقیعێک و نەتەوەکان هەموو لە هەوڵی درووستکردنی دەوڵەتی نەتەوەیی دان، ئەم بارودۆخە بۆ ڕۆشنبیرانی کورد ڕوونە، بەڵام بە داخەوە وا پێ دەچێت کە کۆمەڵگەی کوردی لەو کاتەدا زۆر لەوە دواکەوتووتر بووبێت کە درک بەوە بکات. ئەم دواکەوتووییەش کە پاڵپشت بووە بە دوبەرەکی، ڕۆژی کوردانی لە سەدەی بیستدا ڕەش کرد و پەرش و بڵاو بوون. حاجی قادری کۆیی ئەو ڕۆژگارە شوومە بە زمانی کوردی و بە خۆ بەکەم دیتنەوە گرێ دەدات و پێی وایە کە کورد و دەستەڵاتدارە کوردییەکان خۆیان بە کەم تەماشا کردووە و گرنگیان بە زمان و کولتوورەکەیان نەداوە. تووڕەیی حاجی بەرانبەر بە کوردان زیاتر پەرە دەستێنێت کاتێک دەبینێت کە زمانیان دەگۆڕن و تەسلیمی واقیعی تورکی، فارسی و عەرەبی دەبن، بۆیە بە زمانێکی ئەدەبیی باڵا و پڕ لە تووڕەییەوە دەنووسێت:

ئەگەر کوردێک قسەی بابی نەزانی
موحقەق داکی حیزە و بابی زانی
وەرە با بۆت بکەم باسی نیهانی
تەفەنون خۆشە، گەر چاکی بزانی
سەڵاحەدین و نوورەدینی کوردی
عەزیزانی جەزیر و موش و وانی
موهەلهەل، ئەردەشێر و دەیسەمی شێر
قوباد و باز و میری ئەردەڵانی
ئەمانە پاکیان کوردن، نیهایەت

لەبەر بێ دەفتەری ون بوون و فانی
پەرتووک و دەفتەر و تەئریخ و کاغەز
بە کوردی گەر بنووسرایە زمانی
مەلا و شێخ و میر و پادشامان
هەتا مەحشەر دەما ناو و نیشانی

بـۆ ئەوەی زۆر لەوە زیـاتر درێـژی نەکەیـنەوە، ئەدەبیـاتی کـوردی و نمـوونە: شیعرییەکان هەموو شتێکمان پێ دەڵێن کە بۆچی کورد نەیتوانی هەلەکان بقۆزێتەوە. لە نووسـینی هەمـوو ئەو ڕۆشـنبیرانە دەگەیـنەوە هەمـان ئەو خـاڵەی کە مـام جەلال گوتبووی "ناسیۆنالیزمی کوردی خەیاڵی شاعیرانەیە". سـەرباری ئەوەی کە ئەو وتنە زۆر تاڵە، بەڵام ڕاستییەکی حاشاهەڵنەگری تێدا هەیە. تەنـانەت لەم سـەدەیەش کوردان زۆرینەیان لەوە تێناگەن کە داهاتوویـان بەستراوەتەوە بە هەبوونی کیانێکی سیاسی. هـیچ نەتەوەیەک لەسـەر زەوی ناتوانێـت بەردەوام بێـت و بمێنێـتەوە، ئەگەر کیـانێکی خۆبەڕێوەبەری نەبێت. ئەوەش هەمـان ئەو ڕاسـتییەیە کە داروین دەربـارەی هەمـوو زیندەوەران دۆزییەوە و پێی وابوو بەهێزەکان دەمێننەوە و لاوازەکان لەناو دەچن.
ئێسـتا کە توانیمـان وەڵامـی پرسـیاری یەکەم دەربـارەی سـەرەتای دەسـتپێکردنی ناسـیۆنالیزمی کـوردی و خـۆ جیـاکردنەوە لە وانـی دیـکە و خواسـتی درووسـتکردنی کیانی کوردی لە ئەدەبیاتی کوردی بدۆزینەوە، پرسیاری دووەم سـەر هەڵ دەدات، کە ئایا کورد چییە؟ کێ کوردە و کێ کورد نییە؟ بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە وەڵامێکی تەقلیدی و نەریتی هەیە و وەڵامێکی مۆدێرن هەیە. وەڵامە نەریتییەکە ئەوەیە کە هەر کەسـێک لە خـوێنی کوردێـک بێـتە بەرهەم، کـوردە. ئەمەش هەر هەمـان ئەو جـۆری ناسـیۆنالیزمەیە کە لە دوای شۆڕشـی فەرەنسـییەوە پەرەی سـەند و بە جیهانـدا بـڵاو بـووەوە. بەڵام لە ڕاسـتیدا و لە هەزارەی سـێیەمدا ئەم جـۆرە تێـڕوانینە بـۆ نەتەوە شکستی بەرچاوی هێنا. ئەمە جگە لەوەی کە دەوڵەتانی وەکوو وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکـا و ئوسـترالیا و ئەفریقـای باشـوور دەرکەوتـن کە بـریتین لە جۆرێکی نوێ لە دەوڵەتداری و گرێدراوی یەک ڕەچەڵەک نین. هەر بە سرووشتیش، تێڕوانینـی کوردان جیـاوازە لەو تێـڕوانینە تەقلیـدییەی ناسـیۆنالیزم کە خـۆی تێدا بـاڵا دەکـات و هەوڵـی

لەناوبردنی ئەوانی دیکە دەدات. بۆیە ناچارین ئەم قۆناغە جێ بهێڵین کە ئێمەی تێدا جێ نابێتەوە و لەگەڵ دنیابینی ئێمە نایەتەوە و تەنانەت کردەیەکی نامرۆڤانەشە و لە دنیای نوێدا قێزەونە. چونکە لە کۆتاییدا نەتەوەسازی بەم کورتبینییەوە شکست دەهێنێت، هەر وەکوو نەتەوەسازیی ئەڵمانەکانی پێش جەنگی دووەمی جیهانی شکستی هێنا.

جۆری دووەم کە بە پاتریۆتیزمیش ناوی دێت، بریتییە لە هەستی مرۆڤ بۆ گرووپ و وڵاتەکەی. من ئەم خاک و گرووپەم خۆش دەوێت لەبەر ئەوەی باوەڕم بەم خۆشویستنە هەیە نەک لەبەر ئەوەی کە لە دایک و باوکێکی ئەم گرووپەوە هاتوومەتە دنیا. ئەم تێڕوانینە زیاتر لەگەڵ بارودۆخی کورد دێتەوە، چونکە نەتەوەیەکی وەکوو کورد هەر لە بنەڕەتدا خاوەنی ئابوورییەکی هاوبەش، زمانێکی هاوبەش و کولتوورێکی هاوبەش و ئایینێکی هاوبەش نین. جوانترین خاڵی ناسیۆنالیزمی کوردی و پڕکێشەترین خاڵیش لە هەمان کاتدا ئەو فرە ڕەنگییەی کوردانە. زۆر لە کوردان شانازی بە کوردبوونەوە دەکەن، بەڵام نازانن کوردبوون چییە. لەوانەیە جەژنی نەورۆز تاکە بۆنە بێت کە کوردان تێیدا هاوبەشن، هەرچەندە خودی نەورۆز لەلایەن چەندان نەتەوەی دیکەشەوە یاد دەکرێتەوە. ئەگەر نا، نە ڕووداوە مێژووییەکان، نە ئابووری، نە شێوازی ژیان، نە کولتوور کوردێکی ئیلامی و کوردێکی وانی بەیەکەوە گرێ نادات. ئەدی کەواتە چی بەیەکەوەیان گرێ دەدات؟ هەستی کوردبوون بە یەکەوەیان گرێ دەدات کە هەستێکی ڕۆچووە بەناو چیاکانی زاگرۆسدا و ئاڵۆزە و پێویستی بە توێژینەوە. من پێم وایە هەر خودی شکستی ناسیۆنالیزمی کوردی ئەوەیە کە هەتا ئەمڕۆ نەیتوانیوە چوارچێوەیەک بۆ ئەم تێگەیشتنە ئاڵۆزەی کوردبوون بدۆزێتەوە و سیستەمبەندی بۆ بکات. چوارچێوەیەک کە هیچ کوردێک تێیدا هەست بە مەترسی نەکات و لە هەمان کاتیشدا خۆی تێدا ببینێتەوە. کوردان دەبێت ئەو گرێکوێرەیە بکەنەوە و نهێنیی ئەو هەستە بدۆزنەوە کە وا دەکات هەورامییەک و عەفرینییەک متمانە بە یەکتری بکەن لە کاتێکدا لە زمانی یەکتری تێناگەن و نە دین و نە وڵات و نە ئابوورییان وەکوو یەکە، بەڵام خۆیان لە یەکتر نزیکتر دەبینن وەکوو لە 'هاووڵاتییانی' غەیرەکوردی ئەو وڵاتانەی کە تێیدا دەژین. بۆیە ئەگەر بە کورتی وەڵامی پرسیاری ئەوە بدەمەوە کە کورد کێیە، دەتوانم بە سادەیی بڵێم کە کورد ئەو

کەســـەیە کە خـــۆی پێـــی وایە کـــوردە. ئەگەر کوردێـــک کە بەڕەچەڵەک کـــوردە و لە کوردبوونی هەڵگەڕاوەتەوە، ئەوە کاری دەزگا کوردییەکانە کە هۆکارەکانی پشت ئەو هەڵگەڕانەوانە بدۆزنەوە و بە شێوەیەکی زانستی و ورد کاری لەسەر بکەن بۆ ئەوەی کێشـــەکە بـــدۆزنەوە. ئەگەر هەر وەڕســـبوونی کەســـییە و نـــامۆبوونە لە گـــرووپە ئیتنیکییەکەی، ئەمە ئازادییەکی تەواو کەسییە کە تاکە مەرجی لەوانەیە ئەوە بێت کە دژی کورد کار نەکات.

خاڵی کۆتایی باسەکەمان، کە بریتییە لە باسی ئەوەی کوردستان کوێیە یان کوێ نییە، دیسان پرسیارێکی ئێجگار ئاڵۆزە. گۆڕانی دیمۆگرافیی جیهان گۆڕانێکی بەردەوامە و هیچ کەس ناتوانێت ڕێی لێ بگرێت، بە ئێمەشەوە. ئەگەر سەردەمانێک بەشێک لە قەفقاس کوردنشین بووە و ڕێبەرێکی مەزنی وەکوو سەلاحەدینی ئەیوبی خەڵکی ئەوێیە، لە ئەمڕۆدا ئەو ناوچانە چی دیکە کوردنشین نین و خۆخەریککردن بە خولیای ناواقیعییەوە نامانگەیەنێتە هیچ کوێ. بۆیە دەتوانین بڵێین کە کوردستان هەر شوێنێکە کە کـــورد تێیـــدا زۆریـــنەن و بێگومـــان ئەمەش پانتـــاییەکی گەورە دەگـــرێتەوە کە لە باکوورەوە لەسەر سنووری ئەرمینیاوە دەست پێ دەکات و باشووری تەواو ناڕوون و تەڵخە. هۆکاری ئەوەی کە باشووری کوردستانی گەورە ناڕوون و تەڵخە، کە لە ڕووی جوگرافییەوە دەکەوێتە خاکی ئەمڕۆی دەوڵەتی ئێرانەوە، کارکردنی دەوڵەتی فارسیی ئێرانە لەسەر لوڕەکان. ئەوان بە سیستەماتیک توانیویانە قەناعەت بۆ لوڕەکان درووست بکەن کە گرووپێکی ناکوردن. کاری سەخت و ئاڵۆزی نەتەوەی کورد لە داهاتوودا دەبێت بانگێشتکردن و هێنانەوە ناوەوەی لوڕەکان بێت بۆ ناو کوردبوون. بێگومان ئەمەش دەبێت بە شێوەیەکی زانستی و عەقڵانی کاری لەسەر بکرێت کە بەرژەوەندیی هەردوو گرووپی پێوە گرێدراو بێت. ئەم بەرژەوەندییەش نابێت هیچ ئازادییەکی لوڕەکان و هەموو گرووپە هاوشێوەکانی وەکوو ئێزیدییەکان و تەنانەت زازایەکانیش کۆت و بەند بکات. ئەوان چۆن دەیانەوێت بژین و چ جۆرە شێوازێکی ژیان پەرە پێ بدەن، ئازادیی ناوخۆیی خۆیانە و دەبێت فەراهەم بکریت. تەنانەت ئەگەر ناشیانەوێت کورد بن، دیسان هەموو توندوتیژییەک لە بەرانبەریان دەبێت حەرام بکرێت. ئەگەر ئەوان هۆکارێکیان هەیە کە دەیانەوێت لەم بازنەی خەیاڵی ئێمە بچنە دەرەوە، ئێمە دەبێت هەزار هۆکاریان پێ بدەین کە بەرژەوەندییان لەگەڵ ئێمە بێت.

لانـی کەم قەناعەتیـان بـۆ درووسـت بکەیـن کە بەرژەوەنـدییان لەگەڵ ئـێمە دێـتەوە و ئەگەر لە یەک چوارچێوەشدا نەبین، با لە دوو چوارچێوەی هەماهەنگ و هاوکاردا بین. ئەمەش لە پێناوی مانەوەی بارودۆخی ئەرێنی لەنێوانماندا و درووسـتنەبوونی ئەو ڕقە کەڵەکەبووەی ئێمە و ئەوانی دیکە، کە هەوڵیان دا بە زۆر ئێمە لە خۆیاندا بتوێننەوە و پەندی "دوژمنـی بـاب و کـالان، نـابنە دۆسـتێ لاوان"مـان بەرانـبەر ئافرانـدن. هەروەهـا خاکی کوردستان تەواوی ڕۆژهەڵاتی ڕووباری فوڕات لەناو خـاکی دەوڵەتـی تورکیـا و سـووریا دەگـرێتەوە لە ڕۆژاواوە هەتـا دەگـاتە ناوچەکـانی هەمەدان لە ڕۆژهەڵاتـی کوردستان و خاکی ئەمڕۆییی دەوڵەتی ئێران. ئەمە جگە لە چەندین شـار و ئـاوەدانی کە دەکەونە ئەودیوی فوڕاتەوە و لە داهاتوودا هێزی کوردان یەکلاییان دەکاتەوە.

لە کۆتاییی ئەم باس و خواسە شتێک هەیە کە گرنگە ئاماژەی پێ بدەم و پەیوەندیدارە بەو جـۆرە کوردبـوونەی کە لە باشـووری کوردسـتان هەیە و لای مرۆڤـی هۆشـیار تەواو ڕەتکراوەیە. وەکوو مامۆستا هێمنی موکریانی فەرموویەتی:

کە شیوەنی ئێمە شیوەنی ئینسانییە

بانگی ئازادی و گڕووی یەکسانییە

کوردبوون و ناسیۆنالیزمی کوردی ئەگەر پەیژەیەک بێت بۆ حـوکمی خێڵەکی و کۆت و بەنـدکردنی ئازادییەکانی ژن و خۆدەوڵەمەنـدکردن، بێگومـان دەبێت لای زۆرینەمـان ڕەتکـراوە بێت. مرۆڤگەلێک ئەگەر بە خـوێنیش کـورد بـن، مـادام دەسـتیان نـاوەتە نـاو دەستی دوژمنانی کـورد و ئامـادە نـین سـوپایەکی نیشـتمانی بـۆ کوردسـتان درووسـت بـکەن و پەرە بە نیشـتمانەکەیان بـدەن و خێزانەکانیـان بە شـێوەیەکی نایەکسـان بە بەراورد بە کـۆمەڵگەی کـوردی دەژیـن، هیـی ئەوە نـین کە خواسـتێکی وا مەزن بە تەنافیانەوە هەڵ بواسرێت. کۆی کوردبوون لەم دێڕە شیعرە ناوازەی مامۆسـتا هێمنـدا جێـی دەبێـتەوە. لە هەر شـوێنێک کوردبـوون و ناسـیۆنالیزمی کـوردی هـاوتەریبی ئینسانییەت نەبێت و ئازادی و یەکسانی نەهێنێت، کـارکردنێکی بێسـوود و نـاقۆڵایە بـۆ درووستکردنی سیستەمێکی فاشیستی دیکە لە جیهاندا.

دەشێ وەڵامبێت و دەشێ پرسیاربێت، دەشێ نەخشەڕێگابێت و دەشگونجێت تەنیا ڕوانینێکبێت،...وەک چۆن هەڵەش نابێت کە بڵێم ڕەنگە دەروازەیەکبێت بۆ خۆناسین.. دیزمون توتو باوەڕداری ئایینی کرستیان دەڵێت: (پەلکەزێڕینە بۆیە سەرنج بەرە، چونکە زۆرینەی ڕەنگەکانی لەناوخۆیدا کۆکردووەتەوە، گەر بەتەنیا یەک ڕەنگ بوایە، ئەوا هیچکات جێگەی سەرنج نەبوو.) ئەم قسەیەی گەر بهێنینە ناو چەقی بازنەی سیاسی و کولتووری و نەتەوەیی کورد، دەشێت بەم جۆرە بڵێین: فرە نەتەوەیی، فرە ئایینی، فرە شێوەزاری و فرە ئایدیای جیاواز، نەک بەشێک نین لە ناشیرنی و دواکەوتووی و پەرتەوازەیی، بەڵکوو گەر عەقڵانە ئیدارە بدرێت و سیستەمێک بینابکرێت، هەر ئەم جیاوازییانە دەبنە بنەمایەک بۆ تەواوکردنی تابلۆکە و ڕەنگدارکردنی نەک لێکهەڵوەشاندنەوە، نەک ئەم دێڕەش کە دەوترێت هەرییەکێک لەم جیاوازییانە بەشی خۆی دەبات و شەڕی بەشەکەی تردەکات یان هەوڵی قوتدانی دەدا... گەر لە دیدی (چارلز داروین) ئەم دێڕەی ناو تیۆرییەکەی دەرکەین کە دەڵێت: (مانەوە بۆ بەهێزەکانە) بیهێنینە ناو بازنەی ئیدارەدانی سیاسەتی جیهانی، ئەوا زۆر بەوردی دەتوانین نەخشەی سیاسەتی جیهانی و ململانێ توندەکان لە ڕابردوو تا دەگاتە ئەم قۆناغەی ئێستا شیکەینەوە کە شەڕ هەر لە قۆناغی سەرەتایەوە شەری هەژموون بووە لە پێناو مانەوە، تەنانەت ئەم دیدەی زانستی مرۆڤناسی(ئەنسرۆپۆلۆژی) کە باس لە قۆناغی سەرەتایی ژیاری مرۆڤ دەکات کە چۆن پیاو نەیویستووە لە هەمان باوەڕی ئەشکەوتدا بمێنێتەوە، هەم ویستویەتی منداڵەکانی دەستنیشانبکات و هەم ڕادەی ئەوەی لەڕاو پەیدای دەکات سنووررداری بکات بەو بەشەی خۆی مەبەستییەتی... کەواتا فکری خاوەندارییەتی لەپەنای ئەو فکرەیە کە دەتوانین بڵێین فکری ئیشکردن لە پێناو هەندێک یان بەشێک یان ناوبنرێ فکری بەشەکی، ئەم بیرۆکەیە دەشێ لە خێزانێکەوە دەستپێبکات، دواتر کە فکر لە جوغزێکدا ناوەستێت، دێتە ناو گوندێکەوە و دواتر شار و پاشان وڵات و دواتر جیهان. بەڵام ناکرێت چاوی هەموو ئینسانییەت لە من بکرێت و ئەوانی تریش کەڵبەکان لەجەستەی من گیرکەن، یان ئەم بارە گەورەیە بە کۆڵی یەک نەتەوە هەڵناگیرێ... تاکە ڕێگە بۆ ئەوەی من دەست لە مافی خۆم هەڵگرم ئەوەیە تۆش چوارچێوەی خۆت

هەڵوەشێنیتەوە و ئەم سەکۆی ژیانە بێ ناوبێت و ئینسانییانە بەڕێوە بچێت، گەر ئەمە شتێکی وارید نییە، ئینساندۆستی من تا ئەو شوێنەیە لەگەڵتا کە بە پۆینت لەگەڵ گرۆی بەشەری جیاوازیم نەبێت، خاوەن کیان بێت، کیانم دەوێت، خاوەن زمانبێت، زمانم دەوێت، خاوەن هەرشتێک بێت دەمەوێ و لەویشم ناوێت، بەڵکوو خۆم بەدەستی دەهێنم...

بنەماکانی مافی مرۆڤ باوەڕم پێی دەبێت و دەبم بە پەپولە بە مەرجێک تۆی خاوەن نەتەوەی تر زەردەواڵە نەبیت، دەبمە ئاسک بە مەرجێک تۆی نەتەوەی هاوسێ گورگ نەبیت، دەبمە بولبول بە مەرجێک تۆی نەتەوەکانی تر لە بیری سازکردنی قەفەزدانەبیت، چیتر شۆڕشی کۆمەنیستیت وەک ڕابردوو ناکرێت بەس من باجەکەی بدەم و پەیامی ئینسانی و یەکسانی بەمن بڵێیتەوە و خۆشی خاوەن ئەتۆم بیت، نابێت دیفاعی ئایینیت بەس من بتوێنێتەوە لە ئاییندا و تۆش زەق و تۆختر کاتەوە، ناکرێت شەڕی سەرمایەداریت لەسەر حیسابی بەخزمەتکاریکردنی من بێ...من پێناسەیەکی نوێ دەکەم، هەڵبژاردنەکانی تۆ نابنە هەڵبژاردنم.. ئەمەی لێرەدا مەبەستمە فۆکسێکی تری بخەمە سەر ئەوەیە، ئایا گەر پەپولە بیت، گەرەنتی مانەوەت تاچەن هەیە زەردەواڵە نەتخوا یان پەڕوباڵت نەقرتێنێت، "بەیەکەوە ژیانی نەتەوەی " واتا چەند من پابەندم تۆش ئەوەندە پێوەی پابەندی؟ !گەر نەبویت، ئەوا لەو دۆخەدا، تۆ ناچاری ئەم دیدە باڵا ئەخلاقییە پەپولەییە کەمێک واقعی تربکەیت و چڕنوکێک پەیدابکەی تا تۆش وەک ئەو شەڕی مانەوە بکەی، بژیت بەبێ ئەوەی هێرشی بکەیتە سەر، بەڵام کەهێرشکرا، تەنیا نوزەت نەیەت و سکاڵای حاڵی خۆت بەریتە ئاسمان، دەشێت ببیتە ئەم جاڵجاڵۆکەیەی کە هێرشکارەکەی سەرخۆی لە تۆڕەکەی خۆیدا لەناوببان ...گەلی کورد وەک ڕەسەنترین نەتەوەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی ڕامنەبووی سەربەخۆی بە کولتوور و فەرهەنگ ڕەسەن، هێندەی چیاکان کۆنە و هێندەی چیاکانیش ڕەگی و بنی لەناو ئەم زەویەدا گیرە کە میوانەکان شەڕی دەرکردن و ڕەگ قرتاندنی دەکەن، بەڵام پرسیارەکە ئەوەیە، ئایا ڕەگێک بەم قوڵییە چۆن دەتوانرێت نەیارەکەی دەستی پێ بگات و بیبڕێت یان هەڵی کەنێت، ڕەنگە لەمەدا جوتیارێک ئەو پەندەمان بۆ شیکاتەوە کە دەڵێت: (دار گەر کردمی لە خۆی نەبێت، تەمەنی هەزار ساڵە.) کەواتە لێرەدا ئەمە هەر پەندێک نییە، ستراتیژجییە بۆ جوتیار کە ڕێگە نەدات دار کرماوی بێت تا

بەرهەمی هەبێت و بمێنێتەوە، هەم ستراتیجە بۆ کەسێکی دژەدار کە ویستی ڕەگێک ببڕێت و وشکی بکات یان دارەکە لە داربوون بخات، وا بکات کرماوی بێت و بەم کرمانە دارەکە گەندەڵ بکات، دوای زەمەنێک خۆی وشک بێت و ئەو کاتە بۆ ئەو ' تەنیا پاڵنانێکی بەسە ...کورد لە کۆنەوە دارێکی بەهێزی ناو ئەم سەر زەمینەبووە، لەتلەتکراوە و کوژراوە و خاک و خەڵک و خوێنی فەرهودکراوە، بەڵام کورد تەسلیم بووە، هەمووکات هەوڵدراوە لە ڕێگەی کرمەکانەوە ئەم داری نەتەوە ڕەسەنە وشکبکەن یان زەردو لاوازو بێ بەرهەمی بکەن ...لەپێش مادەکان و دوای ئەوانیش تا سەردەمی خەلافەتەکانی ناو مێژوو و میراتگرانی ئێستاشیان، کورد باجی ئەو پێناسەیە دەدات کە بۆی کراوە، ئەو بیرکردنەوەی سەبارەت بەخۆی هەیە کە بۆی درووستکراوە، ئەو قەناعەتەی هەیە کە تێیدا چێنراوە، بەڵام ئایا ئەم پرسیارە دەبێت چەندێک ڕوابێت بکرێت کە ئێمە کێبووین؟ هاوکات لەو پرسیارەوە هەوڵبدەین بەدوای شوناسی ڕاستەقینەی خۆماندا بگەڕێین و ئیتر پێناسەی خۆمان خۆمان بیکەین و پێناسەی نەتەوەکانی تر لەسەر خۆمان بدەینەوە بە خۆیان و بڵێین: لێرەوە کۆتایی هات بەوەی چاومان لە ڕوحمی ئێوە و نووسەرەکانتان بێت کە چۆن باسمان دەکەن، وەک هەندێک سەرچاوەی نەزانانە و پڕ لە ڕقی خۆتان کە کردوتانینە جنۆکە، بەڵام ئەمە پێناسەی ئێوەیە، گەر کردوتانین بە تورکی چیا، ئەوە پێناسەی ئێوەیە، پێناسەی خۆمان لێرە بەدوا دەکەین، قاتی خۆمان خۆمان دەی دورین و بالای خۆمان خۆمان پێوانەی دەکەین و لەناو سەرچاوەکانی ئێوە بۆ خۆمان ناگەڕێین، من مەبەستمە وەڵامی هیچ پرسیارێک نەدەمەوە لە پێشتردا کرابێت و سەرچاوەکەی لە دەرەوەی خۆمانبێت، چونکە وا بیر دەکەمەوە ئەساسی پرسیارەکە بۆ ئەوەبووە وەڵامەکە ئاڕاستەی ئەو شوێنەکەن کە پرسیارەکەی لێ کراوە، بۆیە بەبێ ئەوەی پرسیارێک درووستبکرێت کە هەڵقولاوی ناو بیرکردنەوە و هزری خۆت وەک تاک و نەتەوەکەت وەک نەتەوەیەکی سەربەخۆی ناکاریگەر بەوانی تر، وەڵامدانەوە بە باش نابینم، چونکە دەبێتە ئاو و دەچێتە ئاشی ئەوان... بۆیە قبوڵیکەن ئەم نووسینەی من نە بۆ هیچ پرسیارێکە و نە دەشییەوێت بە دوای میحوەری یەک پرسیاردا بسووڕێتەوە، بەڵکوو تەنیا نەفەسێکە کە لە هەناوی ڕەسەنییەتێکەوە دێت کە دەڵێت: (ئێمە لە مێژووەوە ژێردەستە نەبووین، بەڵکوو لە سەرەتاکانی ژیارەوە هەوڵ دەدرێت ژێردەستەبین،

قولایی ئەم ململانێ سەختەی هەمیشە لەگەڵماندا هەبووە، هیی ئەوەیە کە ئێمە ڕامکراو نەبووین، شەڕی ئێمەش کە بەردەوام لەگەڵ سوڵتەکانی چوارچێوەی کوردی هەبووە لە کۆندا وەک میرنشین و لە ئێستاشدا وەک حیزب و حوکومەت، لەو گۆشەنیگایەوەیە کە ئەوان ئەو کرمەن یان ئەو خەڵکە ڕامکراو دەستەمۆیەن کە لە گۆڕەپانەکەدان.
خەڵک نا، بەڵکوو دەوڵەتانی ناوچەکە و لە کۆنیشدا خەلافەتەکان کردویانن بە قیادە و قودوە تاوەکوو کوردیان لێوە پێناسە بکەن و ببنە فاکتەریش تا دارەکە وشکبکەن و بەهۆی نابوتیان بە نوێنەری ڕاستەقینەی کوردیان بزانین. کە ڕاستییەکەش ئەمەیە لە بنەڕەتەوە ئەو کرمەن کە لە داری کوردبوونمانیاندا، نەک نابێت گوێڕایەڵیان بین و بە نوێنەری کوردیان بزانین، بەڵکوو دەبوو پێش ئەوەی هەر جوڵەیەک بکەین بە ئاڕاستەی دوژمنی دەرەکی، ئەم کرمانەی جەستەی کورد لە خۆمان دەرکەین تاوەکوو سەرلەنوێ بشنێینەوە، سەوزبین و لە سەرزەمینی کوردیدا سروودی ئازادی و سەربەخۆی بچڕین، بێینە مەیدان و بە جیهان بڵێین، لێرە بەدوا لە هەناوی خۆمانەوە ئەم سەربەخۆییەی کە لە مێژوودا نەماندۆڕاندووە، دەیگەیەنینە ترۆپک، لەمپەڕەکانی بەردەم بالایمان دەشکێنین خۆ پێناسەکردنمان، بە بەلاوەنانی کۆی ئەم پێناسە ساختانە دەست پێ دەکات و دواتر دەستەلاتی کرێگرتە کە بەکۆمەڵێک خەڵکی هاوزمانی خۆمان درووستتانکردووە دەیشکێنین، ئەم کرمانە لە جەستەمان ناهێڵین، ئەم بەروبوومەمان لەم ڕووەکە بەرهەمکوژانە دەپارێزین و بژاری دەکەین، بینای دامەزراوەی کۆمەلایەتیمان تۆکمەتر دەکەین و ستایلی ژیانی کوردی بەشێوازێکی کوردیانەی تۆکمەتر ڕێکدەخەن، چیتر چاولەدەست و چاولەمست نابین، ئینسانییەتمان تا دوا سنوورەکان ئەڕوات، بەڵام ئەو کاتەی وەک کورد هێرشمان بۆ دەکەن، وەک کورد دیفاع دەکەین.. لە دوا دێڕدا دەمەوێت دوا دێڕ نەڵێم، بەڵکوو وەرددانەوەیەک بە هەندێک وێستگەدا بکەم ...لە کۆی ململانێکانی عوسمانی و سەفەوی، کورد نوێنەری وەک خاوەن دۆز نەبووە، بەڵکوو وەک هۆز و خێڵ و عەشیرەت هەی بووە، بوونەکەشی هێندەی گرێدراوی لایەنی ئایینداری و پێگەی دەستەلات و ئابووری خێڵ بووە، بۆ بابەتی تر نەبووە، میرێک یان میرنشینێک لەژێر هەیمەنەی ئایینی و مەزهەبی خوێنی کوردی کردۆتە خەلاتی یەکێک لەم خەلافەتانە، ڕەنگە ڕاشکاو بڵێم چاڵدێران هێندەی چاڵی فکری بووە هێندەی پانتاییەکی زەمینی نەبوو... ساڵی ١٩١٦سایکس

بیکۆ، مەرحەمەتێکی تری ئەوروپییەکان بوو کە زەنگێکی تری باشبوو بۆ وریابوونەوە کە ئەوانیش لە هەگبەیاندانییە تۆ بگەیەننە کەنار، گەر خۆت نەتەوێت، بۆیە بەشبەشکرایت و پرسیاری تۆ لەو کاتەدا چونکە لە هەناوی کوردییەتدا هەڵنەقوڵابوو، بریتی بوو لەوەی دەبێت بکەوینە بەر بەشی شیعە یان سوننە!
ساڵی ١٩٢٠ کە پەیمانی سیڤەر وەک نەخشەڕێیەک و پەیمانێکی تر دێتە سەر مێز، کورد نوێنەرایەتییەکی لاوازی هەیە، ئەمەش گرێدراوی ئەوەیە کە خێڵەکان هێشتا نەگەیشتبوونە ئەو ئاستەی کە نوێنەرایەتی کەسێک یان دۆزێک، بەرپرسیارییەتییە و دەبێت هۆشمەندەکە هەڵی بگرێت نەک خێڵەکییەکە، بۆیە لەو کاتەدا بەشێک لە هۆزەکان بوونە هۆکارێک کە نوێنەرایەتی کوردێک لە ئەنجوومەنەکە لاواز بکەن، ئەمە سەرباری ئەوەی بەپێی ئەم ڕێککەوتنامەیەش کە کورد لە زاکیرەیدا چێنراوە باشبووە، بەڵام بەهەمان ڕێککەوتن بەشێکی زۆری خاکی باکووری ئێستای نیشتمان دەچۆ ژێر دەستی ئەرمەنەکان... ساڵی ١٩٢٣ کە پەیمانی لۆزان لەدایکبوونی کۆماری تورکیای بەدوادادێت، کورد لەو کاتەشدا هێشتا لەم بازاڕ و سەودای مامەڵەیەدا بەشوێن دۆزی خۆیدا نەدەگەڕا، بەڵکوو بەدوای کەسێکەوە بوو خاوەنداری بکات کە دواجار ڕازیکرا دەستی بەسەردابهێنرێت نەک خۆی خاوەن سەر و دەستی خۆی بێت... بەدرێژایی ئەم قۆناغە مێژووییانە کە ١٩٢٥ ویلایەتی موسڵ دەخرێتە سەر بەشەکانی تر و عێراق لە بیستەکاندا دروستدەکرێت، دیسان کورد لەلایەن نوێنەرە حیزبیەکان کرا بە قوربانی و خەڵکی لە دەرەوەی هاوکێشەکە بوو.. ئەم عەقڵییەتە درێژەی هەبوو لە سەردەمە جیاوازەکانی عێراق تا ڕووخانی دەوڵەتەکە لە ٢٠٠٣، بەڵام کورد وەک قۆناغی مێژوو، نوێنەری دۆزەکەی نەبووە، بەڵکوو نوێنەری حیزبی هەبوو، حیزبیش لەنێوان بەرژەوەندی خۆی و نەتەوەکەی، دەستبەرداری دۆزی نەتەوە بوو، چونکە هەر لەبنەڕەتەوە ئەو ئیشی هەڵگرتنی دۆزەکە نەبووە، گەر بیانزانیبا لەم ئاستەدایە، ئێران چەکی پێ نەدەدا لە دژی عێراق، عێراق چەکی نەدەدا بە کورد دژی ئێران، سووریا نەی دەدا بە کورد دژی عێراقی دراوسێی، بۆ تورکیاش کە دەمارگیری زیاد لە حەدی بەرانبەر کورد هەبووە، یارمەتیی هیچ بەرەیەکی نەدا تا شەری ناوخۆی نێوان یەکێتی هاوپەیمانی ئێران و پارتی هاوپەیمانی تورکیا ....ئێستاش کە ساڵی ٢٠٢٤ی زایینییە ئەم نەتەوە ڕەسەنە، بەهۆی ئەم نوێنەرایەتییە حیزبیەی کە دروستکراون و بەسەر

کورددا فەڕزکراون، دۆزی نەتەوەیەکی وەک کوردیان لە ٦٠٠ بۆ ٧٠٠ملیاری مانگانەدا کورتکردووەتەوە، ئەم پۆینتەی ئێستا تێیداین، دەبێت گەورەترین شۆک بخولقێنێ کە خەونی نەتەوەیەک لە کوێ ئەم نوێنەرایەتییە ساختە لە کوێ؟!

مەسعود بابایی

بە بڕوای من لەمپەڕەکانی بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردی دەتوانم لە چەند خاڵێکدا کورت بکەمەوە:

١-خێڵەکیبوون: ئەم جۆرە خێڵەکیبوونە هەرچەند میراتی ڕابردووە، بەڵام فۆڕمێکی جیاوازی وەرگرتووە؛ زمانێکی ڕووناکبیرانەی هەیە، کە دەرکەوتەکەی لە ناوچەگەری و زار و شێوەزارچییەتیدا خۆی دەنوێنێت.

٢-گرێی ڕەسەنایەتی: هەموو پێکهاتەکانی کورد بانگەشەی ڕەسەنایەتی دەکەن؛ ئەمە گرێی دڕدۆنگیی شاراوەی دروست کردووە کە لە باری دەروونییەوە جۆرێک لە "سێندرۆمی دابەشبوونی ئامیبایی" لە کەسایەتیی مرۆڤی کورددا خولقاندووە کە بەئاسانی ناتوانین شەنوکەوی بکەین، تەنیا دەبێت لە ڕێگەی توێژینەوە لە نۆرمە ڕەفتارییەکان دەستنیشانی بکەین.

٣-قەیرانی گوتار: ئەمە بەهۆی نەبوونی زمانێکی یەکگرتوو یان ستاندارد کە کێشەی تێگەیشتنی ناوەتەوە. زمانی کوردی بەر دیواری قەڵەمڕەوە نێوخۆییەکان دەکەوێت، بەپێچەوانەی مۆسیقا کە بەنێو جوگرافیای کوردستاندا بەئاسانی هاتوچۆ دەکات، زمانی کوردی ناتوانێت ئەو هاتوچۆیە بکات؛ چونکە هەستەکان شەبەنگێکی ناسکن کە دەتوانن لە ڕێگەی چاو و گوێوە بگوازرێنەوە، بەڵام زمان پێویستیی بە ڕێکخستنە تا تێگەیشتنی هاوبەش بخولقێنێت.

٤-گیروگرفتی ئایدیۆلۆژیای سیاسی: بەشێک لە ڕووناکبیران و دەستەبژێرانی کورد خۆیان لەمپەڕی گەشەی ناسیۆنالیزمی کورد بوون. لە سەدەی بیستەمدا دوو ئایدیۆلۆژیا و لە بەرەبەری کۆتایی سەدەی بیستەم ئایدیۆلۆژیاکی دیکە زیانی زۆریان لە هزری ناسیۆنالیستی دا. کاریگەریی چەپ و مارکسیزم لنینیزم و کۆمۆنیزم بە بانگەشەی کۆسمۆپۆلیتانیزم کە درووشمەکانی حکوومەتی جیهانیی کۆمۆنیزم و "برایەتیی گەلان"ی هەڵگرتبوو، بەشێکی زۆری گۆڕەپانی هزری و سیاسیی کوردی داگیر کرد. هەموو هێزە سیاسییەکانی کورد دەبوو قاچێکیان لەنێو "کوردایەتی"دا بێت و قاچێکیشیان لەنێو گوتاری چەپ کە زۆربەری کۆمەڵگە بەباشی تێی نەدەگەیشت، لە هەمان کاتدا هەمووان وایان ڕادەنواند کە گوایە لێی تێدەگەن!

٥-بــزووتنەوە ئیســلامییەکان لەم قۆنــاخەدا کێشــەیەکی دیــکەن کە بەشــێوەیەک لە شێوەکان پاتەوپاتی کۆسمۆپۆلیتانیزمە ئەمجارەیان بە ناوی "برایەتیی جیهانی ئیسلام" کە زەینی ساویلکەی کوردی بە خۆیەوە خەریک دەکرد. لەپاڵ ئەوەشدا بیروباوەڕی پاســیڤ و کــارتێکراوەکیی ئانارشیســتی و دژیەتیــی دەوڵەت-نەتەوە وەک بــاوێکی ڕووناکبیری لایەنێکی دیکەی کۆسپ و لەمپەڕەکانە.

بەگشتی بنبەستی ناسیۆنالیزمی کورد بە بێ تێکشکاندنی لەمپەڕە زەینییەکان مەحاڵە. هەروەها خوڵکەخزمانێ (مجامله) لەگەڵ دۆخی چەقبەستوو فەرهەنگی و کۆمەڵایەتیی کورد لەمپەڕ و کێشەیەکی دیکەیە. بە بڕوای من بە بێ سیاسەتێکی فەرهەنگی ناتوانین بە هەماهەنگیی سیاسی بگەین. تەنیا بە داڕشتنی سیاسەتێکی فەرهەنگیی تۆکمە و دیسپلینێکی هزری و سیاسیی نوێ دەتوانین ناسیۆنالیزمی کوردی ببووژێنینەوە.

گۆران سەباح

سڵاو، بفەرموون ئەوە بۆچوونی منە، ڕێز.

دەبێت بزانین ناسیۆنالیزم چییە، ناسیۆنالیزم واتە پشتگیری بۆ بەرژەوەندیی و سەربەخۆییی سیاسیی نەتەوەیەک. ئەمانە ڕێگرن لەبەر دەمی ناسیۆنالیزمی کوردی:

١-**حیزبایەتی**: ئەقڵییەتی حیزبی لەنێو حیزبە کوردییەکاندا هەڵەیەکی کوشندە، ڤایرۆسێکە بەخێرایی و بەتووندی لە بەرژەوەندیی کورد دەدات. کارکردنی حیزبەیلی کوردستان سەقەتە. کار دەکەن بۆ مانەوە و پتەوکردنی جێی حیزب، نەک بۆ دەوڵەتداری. کار دەکەن بۆ پڕکردنی گیرفانی بەرپرسان. تاکە ئەرک و ئیشی حیزب پێگەیاندنی کادیری لێهاتووە بۆ پۆستی حکوومی. بەدەر لەوە، حیزب هیچ نییە. زاڵبوونی حیزبایەتی کاریگەری لە هەموو کەرتێکی نەتەوەی کورد کردووە. حیزب لە هەموو شوێنێک هەیە و ناهێڵێت هیچ شتێکی باش بۆ بەرژەوەندیی نەتەوە بکرێت، دەهێڵێت هەموو شتێک بکرێتە قوربانی مانەوەی حیزب، بە خاک و نەتەوەیشەوە. با گرەوێک لەگەڵ حیزبەکانی کوردستان بکەین: ئایا ڕازین کوردستان بکرێتە دەوڵەت بە مەرجێک ئەم حیزبانە هەڵبووەشێنەوە؟ بێ شک نایکەن و قایل نابن. کەواتە حیزبەیلی کوردی لەمپەڕی هەرە گەورەن بۆ ناسیۆنالیزمی کوردی.

٢-**بیرکردنەوەی خێڵەکی**: تا ئێستا تاکی کورد لە خێڵ و هۆزگەرایی دەرباز نەبووە. کرۆکی بیرکردنەوەی خێڵەکی بریتییە لە خزمەتکردنی یەک یان چەند بنەماڵەیەک، ئەوی تر دەبێت هەمووی لە خزمەتی گەورەی ئەو بنەماڵانەدا بن. پەیڕەوی بنەماڵە ئەوەیە: هەموو شتێک بۆ ئێمە، ئێمەیش کەمێک بە ئێوە دەدەین تا بژین. واتە گەورەی بنەماڵە پێی وایە تۆ دەژیێنێت. لەمپەڕی هەرە گەورەی بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردی خێڵ و هۆزەکانی کوردستان و بیرکردنەوەیانن. تا خێڵ بڵند و پیرۆز بێت، تا بیرکردنەوەی خێڵەکی زاڵ بێت، کورد قەت نابێتە دەوڵەت، چونکە دەوڵەت خزمەتی خێڵ ناکات. کۆماری کوردستان لەبەرچی شکا؟ لەبەر خیانەتی خێڵەکان. لە سیستەمی خێڵگەراییدا، یەک کەس بڕیار دەدات، ئەویش بۆ بەرژەوەندیی خۆی. دەوڵەت واتە تێپەڕاندنی خێڵگەرایی. حیزبەیلی کوردی لە هەناوی خێڵەوە هاتوون، هەر بە ئەقڵییەتی

خێڵەکیش حوکم دەکەن. لەبەر ئەم دوو هۆکارە، واتە حیزب و خێڵ، شتێک نییە بە ناوی ناسیۆنالیزمی کوردی. کەواتە ئێمە باسی شتێک دەکەین بوونی نییە، چۆن بتوانین باسی لەمپەڕەکانی بکەین؟

ڕەوەند کوێستانی

یەکەم، ئایین:

لە کۆمەڵگەی کوردی ئێمەدا ئایین دەستی گرتووە بەسەر زۆرێک لەلایەنەکاندا.
کەسی ئاییندار سەرەتا ئایینەکەی لە پێش هەموو شتێکدا دەبینێتەوە.
بۆ وێنە: ئاییندارێک ئامادەیە لەسەر قسەیەک کە بەرانبەر ئەسەحابە یان ئایینەکەی بگوترێ، بۆی بکرێ دەتکوژێ.
لێ بەڵێ لە هەمانکاتدا ئەگەر بێت و ژ بەر چاوی هەمان کەسدا بێڕێزی یان جنێو بەنیشتمان، خاک، کەسایەتییە نەمر و کوردپەروەرەکانمان هتد... بدرێ هیچ کاردانەوەیەکی نییە و نابێت.
چما ؟
چونکە ئایین پێش هەموو شتێکە لەلای ئەو.
ئیسلامییە سیاسییەکانیش لێرەدا پشکی شێریان بەردەکەوێت، لە بۆ بەرژەوەندی خۆیان هەموو کارێکیان کردووە و وایان لە جەوانەکان کردگە کە ئایین لە پێش هەموو شتێکەوەیە.
لە کاتێکدا هەر ئەو بە ناو مەلایانە کۆمەڵێک کار و قسە دەکەن کە بە هیچ شێوەیەک لە کۆمەڵگەی کوردی و جیهانی بیرساییدا جێگای پەسەند نییە.

دووەم، پەروەردە بەگشتی:

لقی(أ) پەروەردەی داڵک و تاتە:
دایک و باوک دوو کەسن یان کەسایەتین کە کاریگەری زۆر ڕاستەوخۆیان لەسەر منداڵەکانیان هەیە.
١-بەداخەوە کە لە کۆمەڵگەی ئێمەدا داڵک و باوکەکان نشیتمانی و نەتەوەیی(ناسیۆنالیستی) پەروەردە نەکراون و بۆیەش ناتوانن ئەو هەستە بگوازنەوە بۆ نەوەکانیان.

٢-لەو کۆمەڵگەیەی ئێمەدا کە بە هۆکاری ئەوەی کە سەدا نەوەتی زیاتر موسوڵمانن، بۆیە هەر لە منداڵییەوە وا لە منداڵەکانیان دەگەیەنن کە ژیان هیچ نییە و ئێمە هەردەمرین و تەنیا ئەو دونیا گرینگە.
منداڵ وای لێدێت کە ژیان بە هیچ ببینێت چجای بگات بەوەی کە سۆزی بۆ نیشتمان و خاک هەبێت.
نموونە: منداڵێک لە پۆلی چواری سەرەتایی دەبێت.
دەڵێت: من ناچمەوە قوتابخانە، دوای ماوەیەک ژ پێداگری ئەو منداڵە دایک و باوکەکەی لە قوتابخانە دەری دەهێنن.
ئێستا ئەو منداڵە نکارێ تەنانەت ناڤێ خۆشی بە چاکی بنووسێت بەڵام خەریکی فێربوونی قورئانە و قورئان لەبەر دەکات.
لە داهاتوودا ئەگەر ئێمە بێین و دەربارەی خۆشەویستی نیشتمان و خاک قسەی لە بۆ بکەین یاخود کەسێک قسە بە نیشتمان و خاکەکەی بڵێت، پێتان وایە کاردانەوەی هەبێت؟
بە ئەگەری زۆرەوە نەخێر.
چونکە سەرەتا ئایین، ئینجا شتەکانی تر ئەویش ئەگەر بەشی ئەوەندە خۆشەویستی لە دڵدا درووست بووبێت بەرانبەری.
لقی(ب) قوتابخانە:
لە هەموو کۆمەڵگەیەکدا قوتابخانەکانی بەشێوەیەکی پتەو گەلاڵەرێژ دەکرێت سەرەتا خاک و نیشتمان لەپێش هەموو شتێکەوە دادەنێن و مێژووی نەتەوەکەیان بەشانازیەوە بۆ خوێندکارەکان دەگێڕنەوە و کاریگەرییەکی یەکجار سەرەکییان هەیە لەسەر نەوەی داهاتوو، کە بەر لە هەموو شتێک نەتەوەیی بن. ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ جیاکردنەوەی ئایین لە دەوڵەت، ئایین لە شوێنی خۆی و دەوڵەت و یاساش کاری خۆی بکات. بەڵام ئەوە لە کۆمەڵگەی ئێمە هێشتا ڕێک نەخراوە. بگرە پەنجە بردن بۆ ئایین زۆر مەترسیدارترە وەک لە خاک و نیشتمان.
نموونە: کاتێک لە قوتابخانەکان کە سرووودی نیشتمانی ئەی ڕەقیب دەڵێنەوە، کاتێک دەگات بەو دێڕەی کە دەڵێت: دینمان، ئایینمان هەر نیشتمان، خوێندکارەکان دەی گۆڕن و دەڵێن؛ دینمان ئایینمان هەر ئیسلام یان بەهیچ شێوەیەک ئەو دێڕە ناڵێنەوە.

ئەوە کارەساتە و دەبینین هەر ئەوەی کە لە کاتی منداڵیدا کردوویانە لە گەورەییدا ڕەنگدانەوەی هەیە.
کاتێک کە ئەو خوێندکارە شەهادەکەی وەردەگرێ پیان دەڵێن؛ سوێند بێت بە خاکی پیرۆزی کوردستان کەچی خوێندکارەکان دەڵێن؛ سوێند بێت بە خوای گەورە یان بە ئایینی ئیسلام. هاوپێچ سوێند خواردن بە خاک و نیشتمان کفر نییە.
بۆ؟
چونکە، کەسێک کە خاک و نیشتمانی نەبێت، ناتوانێت بەرگری لە بیر و باوەڕەکانی بکات.

سێیەم، سیاسەتی چەوت:
بەداخەوە کە لە لای ئێمە کەسانێ زۆر هەن کە لەژێر کاریگەری(هەژموونی) حیزبیدان و سیاسەتە چەوتەکەی ئەوان، بووەتە هۆی ئەوەی کەسانێکی زۆر ڕقیان لە خاک و نیشتمان ببێتەوە.
هاوپێچ نیشتمان بە هیچ شێوەیەک گرێدراوی سیاسەتی چەوتی ئەوان و حیزبایەتی ئەوان نییە.
بۆیە دووبارە دەیڵێمەوە بە داخەوە میللەتان و نەتەوە تێگەیشتوو و پێگەیشتووەکان، بازرگانی ڕووناکبیریان هەیە، ئێمەی ژێردەستە، ڕووناکبیری بازرگان.
بیرسا = مەنتق(عەرەبی)
چما = لۆ، بۆ
لێ بەڵێ = بەڵام
تاتە = باوک
داڵک = دایک

هەتاو کوردی

لەمپەڕەکانی بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردی

مێـژووی ناسـیۆنالیزم گرێـدراوی بە بـوونی مـرۆڤ لەسـەر نیشـتمانێک، هەر نەوەیەک بە تێپەر بوونی کات زیاتر هەست و خۆشەویستی خۆی بۆ نیشتمانەکەی دەربڕیوە و مادام لە گەشەسەندندا بووە، هەرچی مرۆڤ خۆی ناساندوە ناسنامەی خۆی و شوناسـی خـۆی لەنـاو جەمـاوەی کـۆمەڵگەکەی بینیـوەتەوە کۆمەڵگەکـان بەو دەرەنجامە گەیشتوون کە ژیان لە چوارچێوەی بەکۆمەڵ واتای هەیە و دەتوانن لەژێر چەترێک پێکەوە کار کردن ژیانیان لە مەترسییەکان مسۆگەر بێت، مرۆڤ ناتوانێت لە دەرەوەی کـۆمەڵگە و نەتەوەکەی خـۆی پێناسـەیەکی بـۆ خـۆی بـدۆزیتەوە چـون لە هەموو سەردەمەکان تووشی داڕمان بووتەوە.

لەو کـاتە کە مـرۆڤ واتـای خۆشەویسـتی و دڵسـۆزی و کـار کردنـی بـۆ نیشـتمان و نەتەوەی بێت ئەو هەسـتەیان ناونـا ناسـیۆنالیزم، ناسـیۆنالیزم واتە شناسـنامەی ملـی نەتەوەیەکە کە پێـک هـاتووە لە خـاک، سـەمبۆل، کولتـوور و سیاسـی و نزامـی کە هەموویان فاکتری کۆمەڵگەیەکە.

مێـژووی سـەرهەڵدانی واتـاداری ناسـونالیزم بـۆ سـەدی نـۆزدەهم دەگەڕێـتەوە ناسـیۆنالیزمێکی "لاو" لە هەمـوو کۆمەڵگەکـان سـەری هەڵـدا و شـەڕی نەتەوەکـان بـۆ یەکلایکـردنەوەی سـەروەری سیاسـی خۆیـان هەنگاویـان نـا تـا کیـانی سیاسـی نەتەوەکەیان وەدەست بخەن.

نەتەوەی کورد لە سەدەی نۆزدەیەم لە دوای گۆڕانکارییە سیاسییەکان خۆی کەمکەم دۆزیـوە چەنـد کەسـایەتی گەوە سـەری هەڵـدا کە ڕێبەرایەتـی مەعنەویـی و سیاسـی کـۆمەڵگە کـوردوای کـرد و کوردیـان لە دەوری یەک بـۆ ئامـانجێکی دیـاری کـراو و شوناسـخوازی ملـی نەتەوەیـی ڕێبەرایەتییـان کـرد ناسـیۆنالیزم لاوی کـورد زۆر سەرکەوتووانە هەنگاویان نا، کەسایەتی مەزنەکان وەک: (شێخ عبدول سەلام بارزانی، شیخ ئەحمەد بارزانی، شێخ سەعید پیران، سەید ڕەزا دەرسیم، سمایل ئاغای سمکۆ، شـێخ مەحمـود، سـەردار ئەسـعەد بختـاری و قەدەم خێـر و........)، ناسـیۆنالیزمی لە دایکـی بـووی کـورد زۆر زوو ڕووبەڕووی تەنگەشـەیەکی نـامۆ بـوو ئەویـش سـەرهەڵدانی ئایـدۆلوژیای چەپ بـوو، لە سـەردەمێک کە نەتەوەی کـورد تـازە خـۆی

دەدۆزیەوە مێردەزمەی چەپ لە کوردستان و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست سەری هەڵدا و کوردی دووچاری سەرلێشێواوی کرد و سەر لێ شێواندنێکی ماڵوێرانی تووشی نەتەوەی کورد کرد کە گۆڕانکاری سیاسییەکان زۆر خێرا تێدەپەڕین و بەرزی و نزمی زۆری بە کورد کرد لە لایەک شەڕی بۆ دەوڵەت نەتەوە لە لایەک شەڕ لەگەڵ تراژیدی پەیماننامەی سایکس بیکۆ و دەوڵەت نەتەوە جەعلییەکان، کاتێک پێشەوا قازی محەمەد بناخەی هەویەتخوازی کوردی لە دەوڵەت نەتەوەی مۆدێرنێتە دامەزراند ئایدۆلوژیای چەپ باڵای بە سەر مێشکی کۆمەڵگە ڕاکێشا، فەلسەفەی جەوهەری چەپ چی بوو، "برابری و برادری" بەرابەری و بەرادری یانی یەکسان کردنی هەموو کۆمەڵگەن و بە مەعنایەکی واتادار یانی سڕینەوەی نەتەوە، بەڵێ لەگەڵ ئەم گۆڕانکارییانە چەند حیزب و ڕێکخراوی چەپ لە کوردستان سازبوو و سەر بە دوڵەتی یا نەتەوەی باڵای دەستی ئێرانیش بوون، وەک چۆن د.قاسملوو لە حیزبی تودە بوو وەک چۆن حیزبی کۆمەڵە کوردستان ژێر شاخەی حیزبی کۆمۆنیستی ئێران بوون، هەموویان بە چەکێکی کوردی بەڵام بۆ ئێران، دەبێت مێژووی ناسیۆنالیزم کوردی دابەش بکرێت بە پێش و پاش هاتنی چەپ بۆ کوردستان، وەک چۆن هەموومان ئاگادارین ئەساسنامەی حیزبە تازە سەردەر هاوردەکانی کوردستان چەپ و سوسیالیزمی بوو و لە کاتێکیش چەپ دژی دۆزی نەتەوە دەبێت هۆشیاتر بە شوێن ناسیۆنالیزم بگرێت، حیزبی دیموکرات و کۆمەڵە و پەکەکە سێ جەرەیان بوون کە لە کوردستان جێ پەنچەیان بە ئەرێنی و نەرێنی دیارە، هەنگاوی یەکمی چەپەکان دژایەتی کردن لەگەڵ خان و مالک و پیاوە گەورەکانی کوردستان بوو و دووبەرکییەکی گەورەیان لەناو کوردستان ساز کرد لە کاتێکدا دەوڵەت تازە سازکراوەکان هێشتا نەیانتوانی بوو کۆمەڵگەی کوردستان بە چۆک بهێنن چونکە هەردەم شۆڕشێکی مللی سەری هەڵئەدا، ئەم سێ حیزبە کوردانی کە خاوەن خاک و نیشتمان و زەوی ئاژەڵدار بوون کران بە کاریگەری مافخوراو، ئێستا ئەم سێ جریانە کوردییە کە هەم لە ناڵیان دەدا هەم لە بزمار، حیزبی تعاونی لەنێوان کورد و دەوڵەتی دەستەڵاتدار، سێ حیزبی کوردی کە لەسەر سفرەی ناسیۆنالیزمی کورد دەخۆن و دەدزن دژی هەر هەنگاوێکی نەتەوەییەن، بە ئێرانی و ترکی کردنی کورد، پەرتەوازکردنی و دابەش هێز و (نیرو)توانای کورد بە سەر چەند حیزبی چەپ

تێچوییەکی زۆر قورس بوو بۆ کورد کە چەند دەیەیە کوردی تووشی دارمانی سیاسی کردە. نە د.قاسملوو نە مستەفا سوڵتانی نە ئۆجەلان هیچ کامیان پڕۆژەیەکیان لە بواری ڕێکخستنەی بنەمای نەتەوەیی نەبووە چین لە داوی چینی سیاسی ئەم حیزبانە لە بەها نەتەوەیاکان دورکەفتنەوە ئێستا هیچیان لە مایە پووچ بوون کەمتر نییە، نەیانویست هیچ پلانێکی نەتەوەیان جێبەجێ بکەن ئێستا دەست و دامێن تورک و فارس بەشکم هەرجۆرێک بووە بە قوربانی کردنی نەتەوەیش بووە لە سیاست بەشدارییان پێ بکرێت، پەکەکە کە بە درووستکردنە هەدەپە سەرنجی خەڵکی باکووری کوردستانی بە درۆشمە نەتەوەیان بۆ لای خۆی ڕاکێشا ساڵ لە دوای ساڵ لە ئارمانەکانی و داواخوازی خەڵکی کورد لە باکوور پاشەکشی کرد ئێستا خۆی وەک پارتێکی تورک دەبینێتەوە و هەموو سیاسەتمەدارە مللی خوازەکانی کورد پووچەڵ کردەوە ئێستا تورک ڕێبەرایەتی حیزبە کارتۆنییەکانی دەکات، کۆمەڵە دیمۆکرات دوو حیزبی شکستخواردوو هەم لەڕووی ئایدۆژیا و سیاسی و نزامی هەوڵیان ئەوەی چە لەگەڵ جاویا کوڕی شاهـ بەشداری لە دەستەڵات بکەن و هەمیشە خەڵکیان سەرگەرم چەند شۆعارێکی مایەپووچ کردە و شۆناسی کوردیان خستنەسەر ئێرانی بوونی، سەردەمێک خەباتی سیاسی کورد بۆ دەوڵەت نەتەوە بوو ئێستا لە هەبوونی حیزبەکان خەباتی کوردیان چینایەتی کردووە مافی کاریگەری و مافی ژن و ...

ئەو ڕاستییە لە خەڵک دەشارنەوە کە کوردستان وڵاتێکی داگیرکراوە و دەبێت نەتەوەی کورد هەر لە بەحری لوڕ تا دەریای ناوەڕاست بۆ شناس و ناسنامەی خۆی تێبکۆشێت، پڕۆژەی حیزبگەرایی لە کوردستان سەرەکیترین لەمپەڕ و دوژمنی ناسیۆنالیزمی کوردی و دۆزی ڕەوای نەتەوەکەمانە.

ئەی مللەتی کورد با ئیتر نەبینە سووتەمەنی پڕۆژەی حیزبگەرایی هەر حیزبێک بەشێک لە هێز و (نیرو)توانای کوردی بۆ خۆی قۆرغ کردە و بە دوای مەرامی سیاسی و کەسی خۆیان بێڕێزی بە هەست و نەست و شعوورمان دەکەن، با ڕۆڵە بەنرخەکانمان نەبنە قوربانی چەندین سەرکردە هەلپەرست، ئێمەی کورد لە پاراستنی خۆمان شکستمان خواردوو بوونی هێزی پێشمەرگە حیزب هیچ واتایەکی نەماوە تەنانەت توانای بەرگیری کردنیان و تۆڵەسەندنەوی خۆیانیشیان نەماوە.

ئـێمەی کـورد کەی بـۆ کەرکـووک و مووسـل و کرماشـان ئـیلام و عەفـرین ٥٠هەزار شـەهیدمان داوە بەڵام بـۆ پاراسـتنی جەمیـل بایـک و سـەرکردە تورکەکـانی پەکەکە لە چیای بایرەکانی قەندیل لە سی و پێنچ ٥٠ هەزار ڕۆڵەی بەنرخمان شـەهید بـووە، واتە هەر سـاڵێک پاراسـتنی سـەرکردەکانی پەکەکە کە هەم بە کـردەوە هەم هەڵوێسـت دژی دۆزی نەتەوەکەمانن ١٣٠٠جەوان تێچووە کە پەکەکە دەنێتە بان دەست مللەتی کورد.

ناسـیۆنالیزمی کـورد پێویسـتی بە مەرهەم کـردنە نە بە دەرمـانی ئایـدۆژیای چەپ و ئیسلامی سیاسی بەڵکوو عەقل و بیربـاوەڕێکی کوردایەتی دەوێت کە بتوانێت سـەقفی حیزبگەرایی تێپەڕێنێت و تەواو کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان لەژێر چەتری نەتەوایەتـی ڕێبەرایەتی و ڕێکخستن بکات.

هەڵبەت ناسیۆنالیزم قۆناغێکی زۆر گرنگ و پڕبایەخی نێو مێژووی سیاسی و هـزری سیاسـییە، دەگەڕێـتەوە بـۆ سـاتەوەختێک کە تێیـدا ڕۆحیەتـی نەتەوە خـۆی مانیفێست دەکات، ئەو چرکەساتەیە کە دەوڵەت-نەتەوە دێتە ئاراوە، لەپێش قۆناغەدا شوناسەکانی مرۆڤ پێکدەهاتن لە شوناسی ئایین و خێڵ و ئیمپراتۆرییەت وەلێ ئەو قۆناغە دەتوانین وەک قۆناغێکی بەهێزی گەشەی مرۆیی تەماشای بکەین.

لەو نێوەندەشـدا پەیوەندیـدار بە ناسـیۆنالیزمی کـوردییەوە، گەرچـی بیرکردنەوەیەکـی هەڵە لە ئـارادا هەیە بەوەی کـورد بەنەتەوە هەژمـار نـاکەن و پێیـان وایە شـتێک نیـیە بەنێوی ناسیۆنالیزمی کوردی، ئەمە نەک تەنیا لەسەر ئاست و هێڵە گشـتییەکە بەڵکوو زۆرێـک لە ڕۆشـنبیرانی کـوردیش لەم قـوڕە خەسـتەدا گێـرەی بیرکـردنەوەی خۆیـان دەکەن، بە دیـدی مـن ئەم فـۆڕمە لەبیرکـردنەوە تاسـەر ئێسـک هەڵە و کـورتبین و ناڕاسـتە، گەر قۆنـاغی هەسـتیاری ناسـیۆنالیزم بە ناوەڕاسـتی سـەدەی هەژدەیەم و سەرەتای نۆزدەیەم دابنرێت، ئەوا ئامادەیی ناسیۆنالیزمی کوردی زۆر لەوە دێرینتـرە بەو واتـایەی هەر لە پـێش درووسـتبوونی بـزووتنەوەی ناسـیۆنالیزمی ئەورووپـی و درووستبووی مۆدێرنێتەوە، ناسیۆنالیزمی کوردی چەکەرەی کردبوو.

هەر بۆ وێنە ئەحمەدی خانی (١٦٥١-١٧٠٧) شـاعیر و ڕۆشـنبیری دیـاری کـورد بـووە. یەکێکە لەو ڕۆشـنبیرانەی کە هەر لە سـەدەی حەڤدەیەمـدا لە پەرتـووکی مەم و زینـدا لەسـەر کـوردایەتی و نەتەوەخـوازیی کـوردی نووسـیویەتی. بەناوبـانگترین بەرهەمـی پەرتووکی شیعری مەم و زینە کە چیرۆکێکی دڵدارانە دەگێڕێتەوە کە لە ساڵی ١٦٩٢ بە شێوەزاری کورمانجی نووسراوە.

هەر لەو پەرتووکەیدا باس لە چەوسانەوەی گەلی کورد دەکات لەژێردەستی ڕۆم و عەجەم و داخ و حەسـرەت هەڵدەکێشـی کە بـۆچی گەلـی کـورد هەر بە ژێردەسـتەیی مـاوەتەوە و نەیتوانیـوە وەک نەتەوە گەورەکـانی دیـکەی ڕۆژهەڵات ببێـت بە خـاوەن پاشا و خاوەن وڵاتێکی سەربەخۆ بە زمان و کولتووری خۆی.

ئەز مامە د حیکمەتا خودێدا
کورمانج د دەوڵەتا دنێدا
ئایا ب چ وەجهی مانە مەحرووم؟

بیلجومله ژ بۆ چی بوونه مەحکووم؟

ئەمەش ئەوە بەیان دەکات کە کورد هەمیشە لە دۆخی بەرخۆدان و بەرگریکردندا بووە دژی دەستەڵاتە سەردەستەکان و تەقەلای خۆبەڕێوەبەریان کردووە، هەر لە سەردەمی ئیمپراتۆیەتەکانەوە هەتا هەنووکە تێیدان، هاوکات هەموو ئەو ڕوانین و پێناسانەش پووچەڵ دەکەنەوە کە لەبارەی کوردە گوتراون.
دوای ئەوەی گرنگی و بایەخی ناسیۆنالیزم و نەتەوەیی بوونمان زانی و قۆناغی سەرهەڵدانی ناسیۆنالیزمی کوردیشمان بۆ ڕۆشن بوویەوە ئەوەی جێی سەرنجە کە هەڵوەستەی لەسەر بکرێت ئەو ڕێگری و لەمپەڕانەن کە لە بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردیدان، لێرەدا دەمەوێت ئاماژە بە چەند لەمپەڕێکی گرنگ و سەرەکی بکەم لەوانە:

-شوناسی ئایینی و نەتەوەیی

وەک لە سەرەتای نووسینەکەشدا ئاماژەیەکی خێرامان پێ کرد، قۆناغی پێش درووستبوونی دەوڵەت-نەتەوە شوناسی گرنگ و سەرەکی شوناسی ئایینی بووە بەبێ هیچ ڕەچاوکردنێکی نەتەوەیی ئایینداران، ئەو شوناسەی هەموو ئاییندارانی ئەو ئایینەی لەخۆی خڕ دەکردەوە شوناسی ئەو ئایینە بوو کە هەڵگری بوون، نەک ئەوەی سەر بە چ نەتەوەیەکن، دوای دەوڵەت نەتەوە ئەم دوو شوناسە (شوناسی ئایینی و شوناسی نەتەوەیی) دووچاری بەرکەوتنی یەکتر هاتن، ئەمەش بەو مانایە نا کە بەشێوەکی ڕەها و بێ قەید و شەرت ئایین لەمپەڕ و ڕێگری نەتەوەسازیی بێت، بەڵکوو دەشێت لە هەمان کاتدا میکانیزمی گەشەپێدانی بیری نەتەوەییش بێت بگرە هەتا ڕەیسیزم و فاشیزمییەتیشی بەرێت، هەر ئایینێک لە قۆناغە جیاوازەکانی تەمەنیدا ڕۆڵ و کاریگەرییەکەی دەگۆڕێت و ئەمەش وابەستەیە بەشرۆڤەکارانی ئەو ئایینەوە لەو قۆناغەدا، هەر پەیوەست بە کوردەوە قۆناغە درێژەکانی ڕابردومان زۆرێک لە سەرکردە و ڕابەرانی شۆڕش و سیاسیمان، بەهۆی زاڵبوونی حوجرە و خوێندنی ئایینییەوە شێخ و مەلا و پیاوانی ئایینی بوون کە یاخیبوونیان بەرانبەر زۆردار و دەستەڵاتە سەردەستەکان ئەنجامداوە.

لە کوردیش بترازێت تورکەکان هەر لە کەمال ئەتاتورکەوە تا ئەردۆغان ئایین وەک چەکێکی بەهێزی بەهێزکردنی نەژادی تورکی بەکارهێناوە و پاوانخوازی و داگیرکاری پتری کردووە و بۆ ئەم کارەش شەرعییەتی لە ئایینەوە وەرگرتووە، بەم چەشنە توانیوویەتی سۆزی ئاییندارانی ئیسلامیی ناتورکیش بۆ خۆی ڕابکێشێت، هەروەها حیزبی بەعسیش بەهەمان شێوە سوودێکی ئێجگار گەورەی لە ئیسلام و قورئان و ئەنفال وەردەگرت بۆ پان-عەرەبیزم بەشێوەیەک نەک عەرەبیزمی لە ئیسلامدا نەتواندەوە بەڵکوو ئیسلامی بوونیشی لە عەرەببیبووندا بەرتەسک کردەوە.

لە بارودۆخی ئەم دوایەیەی هەر پەیوەندیدار بە کوردەوە دۆخەکە گۆڕانکاری ڕاستەقینەی بەسەرداهات و کاریگەری ئایین لەسەر ناسیۆنالیزمی کوردی ئاوەژوو بوویەوە، بەهۆی زاڵبوونی تەوژمی ئیسلامی سیاسی و سەلەفییەتی عەرەبی سعوودی، نەک نەتوانراوە سوود لە ئایین وەربگیرێت بۆ بەهێزکردنی نەتەوەیی بەڵکوو هەموو تەقەلایەک دراوە کە شوناسی کوردبوون وەلابخرێت و شوناسی ئایینی و ئوممەی ئیسلامی شوێنی بگرێتەوە کە دابەشکاری مرۆڤەکان دەکەن لەنێوان موسوڵمانان و ناموسوڵماندا جا سەر بە هەر نەتەوەیەک بێت، بەو مانایەی شوناسی کوردبوون بسڕدرێتەوە و شوناسی موسوڵمانبوون جێی بگرێتەوە، ئەمەش تا دۆخێک ڕۆیشتووە کە مەیل بۆ دوژمن و داگیرکەرانیش درووست بکات بە پاساوی ئایینی.

-ڕەوتی چەپ و مارکسیزم

هەڵبەت ناکرێت ئەوە نادیدە بکرێت کە لێرە و لەوێ هەوڵی گرنگی نەتەوەیی هەبوون بۆ کورد وەک کەمینەیەکی ژێردەستە و ستەملێکراو، بەڵام لەنێو هێڵەگشتییەکەیدا چ لە ڕابردوو و چ بە ئێستاشەوە ڕەوتی چەپ چ لە خۆرهەڵات و چ لە خۆراوا نەیانتوانییوە ڕۆڵێکی چالاک و ڕادیکاڵانەی هەبێت بۆ کورد و بەرگرییەکی ڕەوا لە دۆزی کورد بکات وەک نەتەوەیەکی ستەمدیدە و قوربانی، بۆیە لەمپەڕێکی تری بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردی بوون، دیدگەی چەپی ڕادیکاڵ، بەتایبەت دیدی ترۆتسکی و لوکسمبۆرگ، لە بەرانبەر مافی سەربەخۆیی و جیابوونەوەی گەلە ستەمدیدەکان، پەیوەستیی بە (ئابووریگەری)یەوە هەیە، کە پێیان وابوو لەگەڵ کاروانی پێشکەوتنی شۆڕشی کرێکاریی یەکناگرنەوە. پرسی یەکییەتیی پرۆلیتاریاش خاڵێکی سەرەکی ئەم

دیده بووە، کە جەختکردنەوە و تەسککردنەوەی کردنەوەی کێشەی کوردبووە لە بن دەستی عەرەب و فارس و تورکی شۆڤێنی بۆ کێشەی کار و سەرمایە و یەکگرتنی پرۆلیتاریا و کرێکار.

ئەمەش لە تێنەگەیشتنێکی قووڵەوە بووە بۆ پرسی کورد و بچووککردنەوەی هەموو کێشەکەبووە بۆ کێشەی پرۆلیتار و بۆرژوا، زۆرجار ئەوەی ئەوان خواستوویانە دەوڵەتێکی تورک و ئێران و عێراقێکی سۆسیالیست بووە نەک دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردی خاوەن سەروەری، بەم دواییە تەنانەت تەنیا بەخاتر سەنگەرگرتن لە کاپیتالیزم و خۆراوا تەنانەت دۆستایەتی و دەنگی خۆیان دەخستە پاڵ ئیسلامی سیاسی لە کاتێکدا کە ئیسلامی سیاسی وەک نەیارێکی سەرەکی ناسیۆنالیزمی کوردی لە مەیداندا بووە.

لەم ڕوانگەیەوە هەوڵدراوە پرسی نەتەوەیی وەک پرسێکی ئێکسپایەر و بەسەرچوو تەماشا بکرێت کورد وتەنی ببێتە کڵاوێکی بابردوو، زاڵبوونی ڕوانینێکی مادی بەسەر پرسی نەتەوەیی و ئاڵا و نیشتماندا و داڕنینیان وەک پرسێکی شوناسی، کورد لەنێو ئەم چوارچێوەیەدا ئەوەی بە نمرەی یەک پێویستی بووە شوناسی نەتەوەیی بووە زێدەترە نەک شوناسی ململانێی چینایەتی، لەبەر ئەوەی بە درێژایی مێژوو خەباتی کردووە بۆ سەربەخۆیی و هەبوونی دەوڵەتێک کە ماف و دەستکەوتەکانی بپارێزێت، بۆیە لەم سۆنگەیەوە قسەکردن لەبارەی مرۆڤی گەردوونی و پەراوێزخستنی نەتەوە و ولاتینامە لە ئاستی واقیعیدا تەنیا دیدێکی ڕۆمانتیکیانە کە یەک ناگرنەوە لەگەڵ هەلومەرجی ڕاستەقینەی کوردیدا.

-قەیرانی ڕۆشنبیرانە

یەکێکی تر لەو ئاستەنگ و بەربەستانەی دیکە ئەوەیە کە بەشێک لە ڕۆشنبیرانی سەدەی بیستەم و زۆرێک لە ڕۆشنبیرانی سەدەی بیست و یەکەمیش نەیانتوانیووە هەوڵێکی درووست و خۆڕسکیان هەبێت لەم بارەیەوە لانی کەم بەرخوردێکی بابەتی بکەن لە هەمبەر دۆزی کورد و ناسیۆنالیزمی کوردی، بەڵکوو هەمیشە هەوڵیانداوە کورد بناسن و لە کورد تێبگەن لە ڕێی ئەوانی ترەوە، ئەوانی تری ناکوردەوە،

جووینەوە و خۆدانە دەست ڕۆشنبیرانی بیانی ناتوانێت کۆمەکی دروستمان بکات بۆ تێگەیشتن لە خود و ناسینی خود.

خوێندنەوە و لە قالبدانی کورد لەنێو سیستەمە گشتییەکەدا گەلێک جار بەرەو هەڵەی گەورەی میتۆدی و لۆژیکیمان دەبات، زۆرێک لەو ڕۆشنبیرانە پێداگریان لەسەر هەبوونی ناسیۆنالیزمی کوردی کردووە وەک پێدراوێکی مۆدێرنێتە بێئاگا و بێسەواد بە ناسیۆنالیزمی کوردی، هەر بەپێی سیستمی مۆدێرنێتە تەنانەت کورد بە نەتەوەش هەژمار ناکرێت و بە گەل و میللەت پێناسە دەکرێن، لە کاتێکدا ئەوەی کورد هەیەتی زمان و فەرهەنگ و کولتوور و نەژاد و خاکی خۆی هەن، کە پێکڕا ئەمانە پێکهێنەری نەتەوەن، بەڵام لەبەر ئەوەی قبوولکراوی نێو ئەو سیستەمە نین ئەوا تەنانەت بە نەتەوەش هەژمار ناکرێن، ئەوەی نەتەوە دروست دەکات لەنێو ئەم سیستەمەدا هێزە، بەو مانایەی دەوڵەت-نەتەوەی مۆدێرن لەسەر بنەمای هێز دروست دەبێت.

لەم ڕوانگەیەوە ڕۆشنبیرانی کورد نەیانتوانییوە تێگەیشتنێکی دروستیان بۆ ناسیۆنالیزمی کوردی هەبێت و بە بیرکردنەوەیەکی هاوردەکراو و عەقلییەتییەکی کۆلۆنیالکراوەوە لە پرسی کورد و کوردستان دەڕوانن، هێشتا لایان وایە و خەون بە دەوڵەتێکی عێراقی دیموکراسییەوە دەخوازن کە مافە بنچینەییەکانی کورد دەستەبەر بکات، لە هەندێک ئاستیشدا لایان وایە کورد هێشتا شیاوێتی دەوڵەتداری و خۆبەڕێوەبەری نییە، کێشەی کورد تەواو بچووک دەکەنەوە بۆ پرسی بژێوی و مووچە و خزمەتگوزاری.

ئەم دیسکۆرسە سەری لە خودنەفرەتی و ڕقلێبوونەوە لە خود دەردەچێت، کۆمەڵ لەم چوارچێوەیەدا هەمیشە خۆی وەک تاکێکی گزگل و بێکەڵک و هیچ دەبینێت، بەشێوەیەک پێناسەی ئەم سەرزەمینەمان بۆ دەکەن کە گونجاوتربێت لە "کوردستان"ەوە ناوی ترانسفێر بکەین بۆ "جەهلستان" بە سەرزەمینێک ناوی دەبەن کە پڕی بێت لە گەمژە و جاهیل، کارخانەیەکی بەردەوامبێت لە بەهەرهەمهێنان و ئینتاجی جەهل و گەمژەیی، کە پێکڕا جومگەکانی دەوڵەت و کۆمەڵگە و خێزان و سێکتەرە کۆمەڵایەتییەکان جەهل بەڕێوەی ببات بە مانایەکی تر جەهل لە قوڵایی هەموو ئەم هەرێمەدا چ لەسەر ئاستی تاک و چ لەسەر ئاستی گشت کارا بێت و جەهل ئاڕاستەکەری ڕاستەقینەی بێت و بەڕێوەی ببات.

ئەمە دیـدێکی تەواو تاریـک و ترسـناکە دەچێـتەوە نێـو مێنتەڵێتـی دابەشـکاری قـووڵی دووجەمسـەری نێـوان خـۆرهەڵات و خـۆراوا، ڤینێکـی سـایکۆلۆژی تونـدە لە خـۆ و خودنەفرەتییەکی بێئامانە، کە خۆرهەڵات بە سەرزەمینی جەهل و خورافە و ئەفسانە و گەمژەیـی دەبینێـت و خـۆراواش وەک سـەرزەمینێک کە پڕیەتـی لە عەدالەت و عەقڵانییەت و چاکە و ئاکاری باڵا، ئەم ڕوانینە خۆکوژییەکی ناوەکییە، لە لەنێوبردنی خـود و هەمـوو تەقەلایەک بـۆ بـوون بەویتـرەوە سـەرچاوە دەگرێـت بەشـێوەیەک کە وجـوودی خـۆت دەدۆڕێنیت و ناشـتوانیت ببیت بە هـیچ لەنـاو ئەوێکـی تـر، کاتێـک تـۆ هەیـت و بەهـا و وجـودی کـارات هەیە لەنێـو بوونـدا کە خـۆت وەک ئەوەی کە هەیە قبـووڵ بێـت قبـووڵ بەو مانـایەی لە هەوڵـی خودناسـینی بەردەوامـدا بیـت لە ڕێـگەی بیرکـردنەوە و سەرپێخسـتنی عەقـڵەوە ڕێبکەیـت، کاتێـک هەیـت کە پێـداگری لەسـەر کوردبوونـت بکەیـت وەک شـوناس، نەک تـف لە خـود بکەیـتەوە خـۆت بـدۆڕێنیت و لاسایی ئەوانی تر بکەیتەوە بۆ ئەوەی نرخ پەیدابکەیت لەنێو هاوکێشەکەدا.

-حیزب و دەستەڵاتی کوردی

خراپـی حکـومڕانی کـوردی و نەبـوونی خۆبەڕێـوەبەرییەکی درووسـت کە بەرجەسـتەکاری مـافە گشـتی و ئـازادییە کەسـییەکان بێـت، هەبـوونی گەنـدەڵی و فەرهـوودی سـامانی گشـتی و ئیـدارەدانێکی خـراپ و شـەڕی یەکترکـوژی و تۆخکردنەوەی شارچێتی، شۆڕ بوونەوەی دوو بنەماڵە بۆ نێو جومگەکانی دەستەڵات و دواتـریش بچووکبـوونەوەی بـۆ دوو خێـزان و نەوەکانیـان، ڕێگرییەکـی ڕادیکـاڵانەی تونـدتربووە لە گەشەسـەندنی بیـری نەتەوەیـی لەلای تـاکی کـورد، یەکسـانکردنەوەی حکـوومەت و دەسـتەڵاتی کـوردی بە نەتەوەی کـورد هەڵەیەکـی کوشـندەیە، زۆرجـار وڵاتـانی نەیـاری کـورد لە ڕێـی سـزادانی ئـابوورییەوە هەوڵیانـداوە ئەم هەسـتە پتـر بخرۆشێنن و ئینتیما و سۆزی نەتەوەیی کورد بکوژن. تەنیا قڵپکردنەوەی دوو پارتی سیاسی بەس نییە، ئەوەی پێویستمانە کوشتنی ئەم فۆڕمەیە لە مێنتەڵێتی حکومڕانی و بەڕێـوەبردن و ئیـدارەدان کە لەبـارترین زەمینەسـازییە بـۆ پتەوبـوونی پتـری ناسیۆنالیزمی کوردی کە پایەکانی ڕۆنرابێت لەسەر عەدالەت و یەکسانی و ڕێزگرتن و پاراسـتنی شـکۆی تـاک، بەبـێ گۆڕانکـاری سیاسـی ئیمکـانی قسـەکردن نییە لەبـارەی

گـۆڕانەوە، چـون گۆڕانكـاری سیاسـی هەوێنـی گۆڕانكـاری ڕادیكـاڵانەی سیاسـی و كۆمەڵایەتی و ئایینی بەدووی خۆیدا دەهێنێت.

-داگیركاری فەرهەنگی

كۆتـا خـاڵ كە هێمـای بـۆ دەكەم داگیركـارییەكی هێـواش و لەسـەرخۆیە، كە دەوڵەتە سەردەستەكان دوای مێژووییەک لە هێرش و پەلامار و داگیركاری كە نەیانتوانیووە ڕۆحی ئاڵنگاری و بەرخۆدانی كوردان بكوژن، هەستاون بە داگیركاری كولتووری لە ڕێـگەی زمـان و میـدیا و هـونەر و مۆسـیقا و دراما و كولتـوورەوە، هەڵـبەت ئەمە چەكێكـی گرنگـی سـەردەمی جیهـانگیرییە و تەنـانەت وڵاتە زلهێزەكـانی جیهـانیش بەكاریدەبەن لەم مەبەستەدا، توركیا و ئێران دەستێكی باڵایان هەبووە لەم داگیركارییە كولتووریەدا لەم ساڵانەی دوایدا، كە ئەمەش كاریگەری ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆی هەبووە لەسەر تواندنەوەی كورد لەنێو گەلانی داگیركەردا.

هونەر و میدیا و فەرهەنگ ئەسپاییترین(لەسـەرخۆترین) و بەهێزترین چەكێكە كە لە ڕۆژگاری ئەمڕۆدا ڕەواجی هەیە بۆ داگیركاری و سەپاندنی هەژموون بەسـەر گەلانی ژێردەستەدا، هەمیشە سیاسەتكردن و داگیركاریی ئاتاجی بە تفاقی جەنگ و جبەخانە و چەكی قوورس نییە. لە هەندێک باردا دەوڵەتە زلهێزەكانی جیهانیش لە ڕێگەی هونەر و وەرزش و میـدیا و فەرهەنـگەوە مژووڵـی سیاسـەتكردن دەبـن و هەیـمەنە و هەژموونی خۆیان مانیفێست دەكەن.

ڕۆژیار خاڵە حەسۆ، لەمپەڕەکانی بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردیی چین؟

ناسیۆنالیزم: وشـەیەکی ئینگلیـزییە، لە وشـەی لاتینـی (nascor)ەوە هـاتووە بە واتای " من هەم یان لە دایک بووم " چەمکێکی بەهێزبووە بۆ دروستبوونی زۆرێک لە دەوڵەتەکان، چونکە بڕوای وایە کە دەبێت نەتەوەکە خۆی بەڕێوەببات نەک لەلایەن کەســانی دەرەکیــیەوە بەڕێــوە ببردرێــت. بەمەش هەر نەتەوەیەک لە ڕێــگەی ئەم سیســتمەوە توانیــویەتی دەســتەڵاتداری نــاوچەکەی خــۆی بێــت و خاوەنــداری نیشتمانەکەی بکات، ناسیۆنالیزم بڕوای بە پاراستنی فەرهەنگی نەتەوەکان هەیە واتا " هەر وڵاتێک نەتەوەکەی دەتوانێت دەوڵەت دروستبکات و نەتەوەکە خاوەن دەوڵەتەکە بـن و لە ڕێـگەی دەسـتەڵاتەکەوە پارێزگـاری لە فەرهەنـگەکەی خۆیـان بـکەن ". تـا ڕادەیەک ناسیۆنالیزم نزیک دەبێتەوە لە ڕاسیزم، چونکە هەمان ڕێچکە دەگرنە بەر لە بواری دەوڵەتسازییدا. چەمکی ناسیۆنالیزم چەمکێکی گرنگ بووە لە دوای (شۆڕشی فەڕەنسا) و گۆڕانی دنیا لە سیستمی پاشایەتییەوە بۆ سیستمی دەوڵەتداری، چونکە توانیـویەتی لە ڕێـگەی بیـری ناسیۆنالیسـتیی خەڵـکەکەوە بەبـێ هەبـوونی پاشـایەک سیسـتمێک بەڕێـوەی ببـات. بەڵام ناسـیۆنالیزمی کـوردیی هەمیشـە لە قەیرانـدا بـووە، چونکە کورد لە هەبوونی ناسیۆنالیزمدا هیچ کات لە خۆیدا بەرجەستەی نەکردووە، بەگشــتی کۆمەڵێــک شــاعیر و ڕوونــاکبیری کوردییمــان هەبــوو کە ناســیۆنالیزمانە دەیاننووسـی وە ئەوەش تـوانی کـاریگەریی لەسـەر خـوێنەران دابنێت، بەڵام نەبـوونی سیستمێکی درێژخایەن و زنجیرەی ناسیۆنالیزمیی کورد شکستی هێنا! هۆکارەکەشـی دەگەڕێـتەوە بـۆ ئەو لەمـپەڕانەی لە بەردەم ئەو سیسـتمە ناسـیۆنالیزمییە هەبـووە کە بریتین لە:

یەکەم: ڕێگریکردن لە زمان و فەرهەنگ: زمـان و فەرهەنگ لە ناسـیۆنالیزمدا بـابەتێکی یەکجـار جێـی بـایەخە، چـونکە زمـان و فەرهەنگـی نەتەوەیەک دەبێـتە مـۆرکی زمـان و فەرهەنگی وڵاتێک کە تێیدا تایبەتمەندیی دەوڵەتدارییەکە جیا دەکاتەوە و یەکڕیـزی و یەک هەڵوێستیی بەرهەمدەهێنێت، بەڵام ڕێگریکردن لێیـان دەبێتە لەمپەڕێک لە بەردەم تەشەنەکردنی بیری ناسیۆنالیزمیی لەناو خەڵکدا، چونکە بە یەکبەستنەوە و تێگەییشـتن لەنێوان ناوچە جیاوازەکانی کوردستانی گەورە تەنهـا فەرهەنـگ و زمـان دەیتـوانی ئەو

جیاوازییانەیان بکاتەوە یەک، بەڵام ئێمە نەک هەر ڕێگری لە فەرهەنگ و زمانمان دەکرێت، بەڵکوو فەرهەنگ و زمانمان بە شێوەیەکی ئاشکرا دەدزرێت و دوژمنان دەیکەنە دەستکەوتی خۆیان و مێژووە ڕاستییەکەی لێ دادەماڵدرێت بۆ نموونە: " شایی، کە شایی هیی هیچ وڵاتێک نییە و سەرەتا لەناو کوردەکان سەریهەڵداوە. ئێستا وا لە وڵاتانیتریش دەکرێت بە دەستکەوتی خۆیان، یان زۆرێک لە وشە کوردیییەکان یان شێوازی خواردنەکان...هتد کە ئەمانە نموونەی بەرچاو ئاشکرای داگیرکاری فەرهەنگی و زمانی.

دووەم: دەروونی کوردەکان لە بارەی خۆیانەوە: بابەتی دەروونناسی (سایکۆلۆژیا)ی بابەتێکی گرنگە لە ژیانی مرۆڤدا، کە تەواوی هەڵسوکەوت و بڕیارەکان دەخاتە ژێر ڕکێفی خۆیەوە. بەمەش تۆ بە شیکاری دەروونیی مرۆڤێک دەتوانیت دۆخی وڵات و بڕیاردان لەو وڵاتە دیاری بکەی، بۆ نموونە: لە پەرتووکی " میرزا مەنگوڕیدا " بە ناونیشانی (شەش پەرتووکی مێژوویی باس لە حکومی کوردەکان دەکات) و دەڵێت: لە سەرەتای کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩١٨ بریکاری دادوەری شای جیهان بەناوی " کولونیل وڵسن " هاتە سلێمانی بۆ بەستنی کۆنگرێسێک کە پێکهاتبوو لە شەش نەفەر لە کوردی (پشدەر، هەورامان، مەریوان، سەقز، سنە، بانە، جاف، شارباژێر و هەمەوەند). داوایان کرد کە ئیدارەیەکی سەربەخۆیان بۆ دابندرێت لەژێر چاودێری لەندەندا، کۆڵۆنێل وڵسن لەسەر داوای کوردەکان ناوچەیەکی لە (خانەقینەوە هەتا شەمزینان-لە چیای حەمرین تا ناوەڕاستی ئێران) بکاتە ژێر ڕکێفی کوردەکانەوە و " شێخ مەحمود " دەستەڵاتداربێت تێیدا، بەڵام (کەرکووک و کفری) ئەوەیان نەویست و وتیان: ئێمە نامەنەوێ لەژێر دەستەڵاتی کوردیدا بین کە شێخ مەحمودە! بۆچی کوردەکانی نیشتەجێی کفری و کەرکووک ئەوەیان نەویستووە؟ چونکە ململانێی دەروونی ناوخۆی کوردەکان هۆکاربووە لەوەی لە یەکگرتن سڵ بکەنەوە و نەتوانن سازش بۆ یەک بهێننەوە هەر، بۆیە دەروونی کوردەکان هۆکارێک بووە بۆ ئەوەی ڕێگری هەبێت لە بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردیی، هەر ئەم هۆکارەش بووە هۆی ئەوەی دوژمن سوود لە جاشەکان وەربگرێت بۆ بەزاندنی کورد و پارچەپارچەکردنی. کاتێک دەڵێم دۆخی دەروونیی کوردەکان مەبەستم لە (دۆخە خۆبەکەم زانینەکە)یە کە

وا دەکات هەمیشە خۆی بە کەسی دووەم بزانێت لە بەرانبەر بێگانەیەک و دەسەڵاتی کوردی لە هەمبەر خۆیدا قبوڵنەکات، چونکە نائاگایانە پێی وایە کەسێک کە وەکوو خۆی کەسی پلە دووی جیهانە ناتوانێت دەسەڵات بگرێتە دەست بەسەریدا، بەمەش لە هەر پرس و ڕایەکدا بەهۆی بەهێزنەبوونی دەروونیی لە ئاست بەرانبەردا نەیتوانیوە بەرگریبکات و لە ڕێکەوتنە جیاوازەکاندا خۆی بە دەستەوەداوە. وە لەناو ژیانی ئاسایی کوردەکانیشدا بەهۆی خۆ بەکەم زانینەوە، هەموو ژێردەستەییەکی پێ ئاسایی بووە و ڕەوایەتیی پێداوە بە زۆرداری لە بەرانبەر هەندێک شتی سادەدا! وە لە بەرانبەردا کاتێک دەسەڵاتی کوردی دەسەڵاتداریی بەسەردا بکات بەرپەچی توندی دەبێت، لە کاتێکدا بۆ هیچ دەسەڵاتێکی دیکتاتۆری دراوسێ یان بێگانە ئەو هەڵوێستەی نییە !ئەمەش هۆکارێکی گرنگە کە لەناو ئەو مرۆڤەدا ناسیۆنالیزم گەشە نەکات و کپ ببێت.

سێیەم: شەڕە خۆ کوژییەکان (براکوژی): شەڕی خۆکوژی بووەتە شەڕێکی نەریتیی لەناو کورددا لە دوای ڕووخانی دەوڵەتی مادەکان، ئیتر کورد پارچەپارچەکرا و هەمیشەش لەناو خۆیاندا دەبوو بە شەڕ و ململانێ، ئەمەش ببووە شتێکی نەریتیی و وەکوو خووییەکی لێ هات، واتا چەند دەسەڵاتی کوردیی دروستبووبا ئەوەندە ململانێ دروستدەبوو! بۆیە عوسمانیی و سەفەوییەکان سوودییان لەو ململانێیە دەبینی، هەمیشە بۆ بەرژەوەندی خۆیان بەکارییان دەهێنا، وە ململانێی کورد لەو سەردەمەدا وای کرد جیاوازییەکی نەریتی لەناو کوردەکان دروستببێت و نائاگایانە ڕابێت لەگەڵ پارچەپارچەکردن و لایەنگری دوژمن، ئەمە وای کرد لە "پەیماننامەی لۆزان " کورد هیچ هەڵوێستێکی وەها گەورەی نەبێت سەرەڕای هەبوونی ئەم هەموو خاکە زۆرە، بەڵام مێشکی خەڵک بە تەواوەتی لەگەڵ هەبوونی دەسەڵاتداریی دوژمن ڕاهاتبوو، بۆیە دوژمن ئاسانتر ئەو داگیرکارییە فەرمییەی ئەنجامدا و سەد ساڵ بەردەوام بوو، بەڵام دووبارە خۆکوژی سەری هەڵداوە چەند سەیرە گەر بڵێین واتا (لە کاتی ژێردەستییشدا کورد لە خۆکوژی و براکوژی بەردەوام بوو)! بەڵام ئەمە هاندانێکی نائاگایانەی خەڵک و لایەنگران بوو بۆ ئەم کارە، کەچی خۆیان نەیاندەتوانی هەست بەمە بکەن، ئەمەش بووە لەمپەڕێکی گەورە لە بەردەم هەبوونی ناسیۆنالیزم

لەنێو تاکی کورددا، چونکە ناسیۆنالیزمی کوردیی دەرگایەکی گەورەی بۆ دامەزراندنی کوردستانی گەورە والا دەکرد، بەڵام لەم ماوەیەدا هێندە وەکوو لایەنگری دوژمن ئیشی لەسەر کرا نەیتوانی خۆی کۆبکاتەوە، وە شەڕی خۆکوژی و براکوژی هۆکارەکەی دووبارە بەشێکی دەگەڕێتەوە بۆ خۆبەکەمزانین، واتا هۆی خۆبەکەمزانین لە بەرانبەر دوژمندا وای کردووە براکوژی درووستببێت و ڕێگری لە فەرهەنگ و زمان دووبارە جیاکاری لەنێوان کوردەکان درووستکرد، بۆیە ئەم دۆخە تا ئێستا و تا کاتێک بەردەوامی دەبێت کە کورد دەگاتە ئەو خاڵەی کە پێی وایە دەبێت یەکگرتووبێت و وڵاتێکی گەورە لەژێر دەستەڵاتی خۆی درووستبکات.

وریا کوردستانی

بەبڕوای من ناسیۆنالیزمی کوردی لە پێناو بڕیاردان لەچارەنووسیی خۆی و دامەزراندنی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستاندا ڕووبەڕووی کۆمەڵێک ئاستەنگ و لەمپەڕ بووەتەوە/دەبێتەوە کە بەبۆچوونی من، یەکبەیەکی ئەم خاڵانەی لە خوارە باس دەکرێن بەتەنیا دەیان گوتار، لێکۆڵینەوەی ئاکادیمی، بنکۆڵکردن، پەرتووک، کۆڕ و کۆبوونەوە و سیمینار، هەڵوێستە و ڕاوەستە هەڵدەگرێ و کاری تاک نییە بەڵکوو کارێکی بەهەرەوەز و تیمیی دەخوازێت بەڵام لێرەدا بەکورتی ئاماژە بەم بەربەستگەلە دەکەم:

١-پارچەپارچەبوونی گەلی کورد لەڕووی جیۆپۆلەتیکییەوە: گەلی کورد، بەبێ ویستی خۆی، بەسەر چوار وڵاتی تورکیا، ئێران، عێراق و سووریادا دابەشکراوە. ئەم پارچەپارچەبوون و دابەشکراوییە وای کردووە کورد وەک هێزێکی یەکگرتوو، یەکپارچە و یەکە، ڕێکخستن و کۆکردنەوەی قوورس بێت. پەرشوبڵاوی کورد، هەوڵەکانیشی بۆ دەستەبەرکردنی دانپێدانان و پشتیوانیی نێودەوڵەتی بۆ دۆزی خۆی ئاڵۆزتر کردووە.

٢-دژایەتی دەوڵەتانی دراوسێ: حکوومەتەکانی تورکیا، ئێران، سووریا، عێراق هەموویان دژایەتی ناسیۆنالیزمی کوردی و بیرۆکەی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستانیان کردووە؛ ئەم حکوومەتانە ترسیان لەوە هەیە/هەبووە کە هەبوونی دەوڵەتێکی کوردستانی لە تەنیشت و دراوسێیەتی ئەوان، سنوورەکانی ئەوان تێکبدات و بە ئەگەرێکی زۆرەوە ببێتە هۆی جیابوونەوەی بەشەکانی دیکەی کوردستان.

٣-نەبوونی پاڵپشتی نێودەوڵەتی: سەرەڕای بارودۆخی نالەباری گەلی کوردستان لەو وڵاتانەی کوردیان بەسەردا دابەشکراوە، کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی دوودڵ بووە/دوودڵە لەوەی کە بەتەواوی پشتیوانی مافی چارەی خۆنووسینیی کورد بکا؛ ئەم دوودڵییەش دەگەڕێتەوە بۆ نیگەرانییەکان سەبارەت بەناو سەقامگیری ناوچەکە و مەترسیی

ورووژاندنی ململانێ لەگەڵ دەوڵەتانی دراوسێ و هەروەها هەڵایسانی(هەڵگیرسانی) شەڕی ناوچەیی.

٤-دابەشبوونی کورد لەناوخۆدا: بزووتنەوەی ناسیۆنالیستی و ڕزگاریخوازیی کورد بەدوور نەبووە و نییە لە دابەشبوون و پەرتەوازە ناوخۆییەکان، بەو واتایە کە گەلی کورد بەدرێژایی خەبات لە پێناو ئازادیدا، بەسەر ئایدۆلۆژیا و کۆتلەی زۆر جیاواز لە یەکتر دابەش بوون و ئەولەویەتە سیاسییەکانی لایەن و بزووتنەوەکان لەباتی لە بەرژەوەندی نیشتمانیدا بشکێنەوە بەقازانجی حیزب، گرووپ، تاقمی سەر بەئایدۆلۆژییەکاندا شکاونەتەوە، کە زۆر جار ئەوە تا ئاستی شەڕی ناوخۆش چووە و هەمیشە بووەتە لەمپەڕ لەهاوکارییکردنی یەکتر بۆ چێکردنی کۆدەنگیی نیشتمانیی و یەکگوتاریی.

٥-ئاستەنگە ئابوورییەکان: داگیرکەرانی کوردستان هەمیشە کوردیان لە ئەگەری ڕاگەیاندی دەوڵەتیی کوردستانی لەلایەن کوردەوە لە پرسیی ئابووری ترساندووە؛ داگیرکەرانی کوردستان و کۆلۆنیالیستەکان هەموو کاتێک ئەوەیان بەگوێی تاکیی کورددا چرپاندووە کە دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستان ڕووبەڕووی ئاستەنگی ئابووری گەورە لەوانە کەمیی سامانی سرووشتی، لاوازیی ژێرخانیی ئابووریی، ڕێژەی بەرزی بێکاریی و گەمارۆ لەلایەن دراوسێ بەدفەڕەکان دەبێتەوە (باشووری کوردستان بە نموونە). لە ڕاستییشدا خۆ گێل دەکەن لەوەی کە هەر ئێستا گەلی کورد لەناو ئەو قەبۆکاریی و ئالنگارییانەدا دەژین و هۆکاریی سەرەکیش خودی داگیرکەرانی کوردستانن.

٦-پەراوێزخستنی ئابووری کورد بەدرێژایی مێژووی سەت ساڵەی داگیرکراویی لەسەر خاکی خۆی، لە ڕووی ئابوورییەوە پەراوێز خراوە؛ گەلی کورد لەدەستڕاگەیشتنێکی یەکسان بۆ خوێندن و دەرفەتی کارکردن و داهێنان بێبەش کراوە. نەبوونی یەکسانیی لە ئیمکاناتیی بەردەستدا بووەتە هۆی نایەکسانیی لە داهات،

بژێــویی ژیــان، پەرەســەندن، گەشــانەوە و لە ئاکامــدا هەژاریــی لەنێــو کــۆمەڵگەی کوردستاندا پەرەی سەندووە.

٧-ئاسمیلەکردن و تواندنەوەی کورد لەچوار پارچەی کوردستان: سیاسەتەکانی ئاسمیلەکردن کاریگەرییەکی قووڵ و هەمیشە نەرێنییان لەسەر گەلی کورد هەبووە/هەیە. ئەم سیاسەتانە ئامانجیان سڕینەوەی ناسنامە، کولتوور و فەرهەنگ و زمانی کوردی بووە و کۆمەڵێک دەرەنجامی زیانبەخش و دەقەرەبوونەهاتووی بۆ گەلی کوردیی لێ کەوتووەتەوە.

٨-سەرکووتکردنی زمانیی یەکێک لە باوترین شێوەکانی ئاسمیلەکردن و تواندنەوە، سەرکووتکردنی زمانیی کوردی بووە. لە تورکیا، ئێران و سووریا زمانی کوردی لە قوتابخانە، میدیا و بەڵگەنامە فەرمییەکان و هەموو شوێنێک قەدەغە کراوە، ئەمەش وای کردووە کورد فێری زمانیی خۆی نەبێت و لە ئاکامدا بەکاریشی نەهێنێ تا ئەو جێیەی بەکارهێنانیی زمانی کوردی لەناو توێژی گەنجدا لە باکوور، ڕۆژهەڵات و ڕۆژاوا بەڕێژەیەکی یەکجار زۆر کەم بێتەوە یان هەر نەمێنێ. دیاریشە کەسێک لە ڕێگای زمانەکەی خۆیەوە ئاشنای فەرهەنگ و کولتوور و مێژووی خۆی نەبێت هەست و سۆزیی نیشتمانیی چۆن دەبێ.

٩-پەراوێزخستنی کولتووریی سیاسەتی ئاسمیلەکردن لەلایەن داگیرکەرانی کوردستانەوە، کولتووریی کوردیشی پەراوێز خستووە؛ لانی کەم لە سێ بەشی نیشتماندا پەیڕەوکردن و ئەنجامدانی هەموو چەشنەکانی کولتووری کوردی سەرکووت یان زۆر بەتوندی سنووردار کراوە؛ ئەمەش وای کردووە کە هاووڵاتییانی کورد ناسنامەی کولتووریی خۆیان لەدەست بدەن یان لەلایان بە جۆرێک کاڵبێتەوە کە میراتیی ڕابردووی خۆیان لەبیر کەن.

١٠-لێکدابڕانی نەوەی کورد لە یەکتر کاریگەرییەکانی ئاسمیلەکردن بە تایبەتیی لەسەر بەرەی نوێی کورد لە چاو نەوەی ڕابردوو قووڵتر بووە. لە ئەنجامی سەرکووتکردنی

زمـان و پەراوێزخسـتنی کولتـووریی، زۆرێـک لە لاوانـی کـورد بەتـایبەتیی بـاکووری کوردسـتان و ڕۆژهەڵاتـی نیشـتمان شـارەزای زمـانی کـوردیی نـین یـان نـامۆن بە فەرهەنگ، کولتوور، ترادیسیۆن و نەریتی کورد. ئەمەش بووەتە هۆی دابەشبوون و دابڕانی نەوەکانی کورد لە یەکتر. نەوەی ڕابردووی کورد پتر دەستیان بەناسنامەی خۆیـانەوە گرتـووە و لە هەمـان کاتـدا بەرەی نـوێی کـورد زۆرتـر کەوتـوونە ژێـر کاریگەریی فەرهەنگیی نەتەوەی سەردەست و داگیرکەر.

١١-سەرکووتی سیاسی پەیرەوکردنی سیاسەتیی بەردەوامیی ئاسمیلەکردن هاوتەریب لەگەڵ سەرکوتی سیاسییدا بووە. هەر کاتێک حیزبێکی سیاسی یان بزووتنەوەیەکی کۆمەڵایەتی لە بەشە جیاجیاکانی کوردستان سەری هەڵدابێت ئەوە پێش لەدایک بوونی بەمردوویی، لەلایەن داگیرکەرانەوە لەبار براوە. بەم هۆیەوە دەیان کەس لە خەڵکی سیاسیی و داکۆکیکار لە مافی کوردان تووشی زیندان، ئەشکەنجە، ڕاوەدوونان و تەنـانەت تیـرۆر و سـێدارەش بـوونەوە. بـۆیە ڕێکخسـتنی کـۆمەڵگەی کـوردیی لە چوارچێوەی حیزب یان ڕێکخراوەیەکدا کە لە ڕێگەیەوە بتوانرێت داکۆکیی لە مافی کورد بکرێت قورس، ئاستەم و زۆر جار نەکردە، بووە و بەو شێوەیە تاکیی کورد گۆشەگیر کراوە و پەراوێز خراوە.

١٢-ئاکـــامگەلی درێژخـــایەنی ئاسیمیلاســـیۆن پـــڕۆژەی ئاسیمیلاســـیۆن لەلایەن داگەرکەرانی کوردستان کاریگەریی نەرێنی زۆریی لە درێژخایەندا لەسەر کورد بەجێ هێشتووە. سـەرکووت و قەدەغەکردنـی زمـان، فەرهەنـگ و کولتـوور و ناسـنامەی کـوردیی لەلایەن داگیـرکەرانەوە بـووەتە هـۆی هەسـتکردن بەبێهـوودەیی، بێهیـوایی و نـامۆبوون بە ناسنامە و ڕابردوو لەلای تاک و کۆمەڵگەی کوردییەوە. کورد چ وەک تـــاک چ وەک کـــۆمەڵگە بەهـــۆی ئەو هەمـــوو لەمـــپەڕانە کە لەلایەن داگیرکەرانـــی کوردستانەوە لە پێشیی قوت کراونەتەوە نەیتوانیوە لە هەموو پۆتانسییەل و تواناکانی خۆی لە ڕێی پەرەپێدان و گەشەدا کەڵک وەربگرێت، خۆی پێ بگەیێنێ و هەڵکشێ بۆ ئاست وڵاتـانی خـاوەن سـەروەریی بۆیەش هەمیشـە لەچـاو نەتەوەکـانی زاڵ بەسـەر کوردستاندا دواکەوتووتر دەرکەوتوون یان وێنا کراون. بە ئێستاشـەوە خەبات، هەوڵ

و تێکۆشـان بـۆ دەسـتەبەرکردنی مافەکـانی کـورد بەردەوامە و پرسـی ئاسـمیلەکردنی کـورد وەک چەقـی پرسـەکان مـاوەتەوە و دەبێـت لەلایەن ڕوونـاکبیران، سیاسـەتڤانان، چالاکڤانـان و هەمـوو ئەوانەی خەمیـی نەتەوەییـان هەیە و لەخەمـی نەتەوەکەمـان دان گرینگیـی تـایبەتیی پـێ بـدرێ و ئـاوڕیی جیـددیتری لـێ بـدرێتەوە. سـەرەڕای ئەم ئاسـتەنگانە، ناسـیۆنالیزمی کـورد وەک بزووتنەوەیەکـی خـۆڕاگر و خـاوەن هەسـتێکی بەهێزیـی نیشـتمانیی ناسـنامەی خـۆی پاراسـتووە. گەلـی کـورد مێژووییەکـی دوورودرێژیی خۆڕاگری و بەرخۆدانی هەیە و بەردەوامە لە خەبات بۆ مـافی چـارەی خۆنووسـین. ئەگەر داهـاتووی ناسـیۆنالیزمی کـوردی تـا ئێسـتاش نادیـار بێـت، ئەوە بـزووتنەوەکە، خـۆڕاگریی و خۆگونجـانێکی بەرچـاویی لە هەمـبەر نەهامەتییەکـانی ئافرێندراوی داگیرکەران لە خۆ نیشانداوە.

چرا یاسین

ناسیۆنالیزم چەندین مانای گەورە و قوڵ لە خۆی دەگرێت، و تا ئێستا چەندین پێناسەی بۆ کراوە، لە سادەترین شێوەیدا بریتییە لە جۆرێک هەستی وەفاداری بۆ نەتەوەیەکی تایبەت و جۆرێک لە نیشتمانپەروەری، ناسیۆنالیزمی کوردی وەک ئایدۆلۆژیایەکی سیاسی و بزاڤێکی نەتەوەیی دیاردەیەکی نوێیە بۆ کورد، دەربڕینەکانی ناسیۆنالیزمی نوێی کوردی لە کۆتایی سەدەی نۆزدە و بەرایی سەدەی بیستدا سەریهەڵدا، و تاوەکوو ئێستاش بنەماکانی بەتەواوی لەنێو کۆمەڵگەی کوردیدا ڕەگی دانەکوتیوە، ئەوانیش بە تێڕوانینی خۆم دەگەڕێنمەوە بۆ چەند هۆکارێک لەوانە:

١-جێگیرنەبوونی بیری نەتەوایەتی:

هەستی نەتەوایەتی و بیری نەتەوایەتی دوو شتی زۆر لە یەکتر جیاوازن، ئەوەی لای ئێمەی کورد زۆرترە هەست نەتەوایەتییە، نەوەک بیری نەتەوایەتی، نەتەوەپەروەری ئێمەی کورد نەتەوەپەروەرییەکی لاواز و خاوە، بە زمان هەموومان کوردپەروەر و نیشتمانپەروەری نیشان دەدەین بەڵام لە کرداردا هیچ کەس ئەرکە نەتەوەییەکان جێبەجی ناکات.

تەنانەت زۆرینەی ئەو کەسانەشی کە ناسیۆنالیستن، هەست و هزری ئێمەی کورد تەنیا لە زمان و قسەماندایە نەک لە دڵ و مێشکمان.

هەموو ئەو میللەتە سەرکەوتوو و بەهێزانەی هەن خزمەتی یەکییەتی خۆیان دەکەن و لە پێناو بەرژەوەندی و نیشتمانەکەیاندا تێدەکۆشن.

کاتێک کە بابەتێک دەبێتە بەرژەوەندی میللەت، ئاڵا و وڵات، ناکۆکی و کێشە ناوخۆییەکان وەلا دەنرێن و یەکدەگرن و تێکڕا دەبنە یەک دەنگ و یەک هێز، و یەک هەڵویست. بێگومان ئەوەش لە بەهێز بوونی هەستی نەتەوەیی، خودئاگایی و هزری نیشتمانپەروەری ئەوانەوە سەرچاوە دەگرێت.

بە پێچەوانەوە ئێمەی کورد هیچ کاتێک نەمانتوانیوە ببینە خاوەن ئەو هەست و گیانە نەتەوەییە کە بتوانین بەرژەوەندییە کەسییەکانی خۆمان، پەراوێز بخەین و لە بەرژەوەندی نەتەوەیی کۆ ببینەوە.

٢-ئاگــادار نەبوونمــان لە مێــژووی خۆمــان و پەنـد لێوەرنەگرتنمـان، مێـژوو مانـایەکە بـۆ تێگەیشتن لە ڕابردوو و ئێستامان، لێکۆڵینەوە و شیکردنەوەی ڕووداوە مێژووییەکانی ڕابـردوو لە گۆشـە نیگـا جیاوازەکـانەوە یارمەتیمـان دەدات کە بە باشـی لە ئێسـتامان تێـبگەین و پێشـبینیمان و کارکردنمـان بـۆ داهـاتوو بە باشـی پرۆسـێس بکەیـن، وە هەروەهـا مێـژوو یارمەتیمـان دەدات لە ناسـاندنی ناسـنامەی تـاکی و نەتەوەیمـان، بێگومـان ئەمە یەکـێکە لە گرنگتـرین ئەو خـاڵانەی کە هانمـان دەدات بە گـرنگیەوە لە خوێندنی مێژوو بڕوانین.. لە ڕێگەی مێژووەوە دەتوانین لە گۆڕانکارییەکان تێبگەین و بکـۆڵینەوە کە چـۆن کـۆمەڵگە و نەتەوە و جیهـان گەشـتووە بەم حـاڵەی ئێسـتا و یارمەتیمـــان دەدات لە بنەڕەتـــی کێشـــە سیاســـی و کۆمەڵایەتییەکـــان تێـــبگەین، مێژوونووسی ئینگلیزی (جۆرج سێڵ) دەڵێت:

{سیاسـەتمەدارێک ناتوانێت گرفتێک چارەسـەر بکـات بەبێ گەڕانەوە بـۆ ڕابـردوو بـۆ چارەسـەرکردنی ئەو گـرفتە، ئەگەر هـاتوو لە مێـژوو هەڵوێسـتی گونجـاو وەربگرێـت، هەروەهـا دەرکردنـی بڕیـارێکی گونجـاو و پەسـەند پێویسـتی بەگەڕانەوەیە بـۆ مێژوو، چونکە مێژوو هەر وەکوو کۆگا وایە لەبەر ئەوەی تەمەنی مرۆڤ کەمە و ناتوانێت هەموو شتێک تاقی بکاتەوە لەبەر ئەوە پێویستی بە کەسانی تر دەبێت}.

یەکێکـی دیـکە لە سـوودەکانی بایەخـدانی ئـێمە بە مێـژوو بـریتییە لە پێناسـاندنی شوناسمان، لە ڕێی مێژووەوە دەزانین چین و کێین و دۆستمان کێیە؟ دوژمنمان کێیە؟ هیچ نەتەوەیەک بەبێ بوونی مێژوویەکی نەتەوەیی بوونی نییە، تا بیرەوەری هاوبەشی ئازار و سەرفرازیەکانی، قارەمانان و خراپەکارانی، دوژمن و جەنگەکانی و شکست و سـەکەوتنەکانی لە هـزر و بیـری خەڵـکەکەی نەچەسـپابێت، سـەرکەوتوو نابێـت. ئەو هەنگـاوە لە داهـاتوودا دەبێـتە هۆکـارێکی سـەرەکی بـۆ بەهێزبـوونی یەکگرتـوویی ڕیزەکانی نەتەوە و لە کۆتاییدا ئاساییشی نەتەوەیش بەهێزدکات.

٣-ڕۆڵی ئایین

ئـایین یەکـێکە لە فـاکتەرە هەرە دیارەکـانی بەردەم لاوازی ناسـیۆنالیزمی کـوردی، کە لەسـەر دوو ئاسـتی ناوەخۆیی و دەرەکی بـووەتە لەمپەڕ و کـاریگەری خـۆی هەیە لەسەر لاوازی ناسیۆنالیزمی کوردیدا.

أ-لە ئاستی دەرەکیدا ئەگەر سـەیر بکەیین عەرەبە ئیسلامییەکان خـاوەن ٢٢ دەوڵەتن کەچی دژی نەتەوەکانی وەک کورد و ئاشووری... هتدن، کە دەوڵەتی نەتەوەیی خۆیان هەبێت، و ئـایین دەکەن بە بیـانوو، بـۆ نمـوونە: دەوڵەتێکی وەکـوو ئێران کە چەنـدین نەتەوە تێدا دەژی و لەژێـر سـێبەری فارسـەکاندان و دەوڵەتـی نەتەوەیـی بە داهێنـراو دەزانێت چونکە ئایینی ئیسلام وای گوتووە، بە هەمان شێوە وڵاتی تورکیای تۆرانی و نەتەوەپەرسـت کە دەیـان نەتەوەی جیاجیـای تێـدایە، لە دوای نەتەوەپەرسـتی خۆیـان ئـایین وەکـوو ئامرازێـک بـۆ سـەرکوتکردنی گەل و نەتەوەکـان دیکە بەکـار دەهێـنن و زمان و کولتووری نەتەوەکانی دیکە قەدەغە دەکەن.

ب-لەسەر ئاستی ناوەخۆییش لە مێژوودا تاکی کورد لە دێرزەمانەوە خاوەن هەست و سـۆزێکی لە ڕادەبەدەر بـووە، بە تـایبەت کە باسـەکە دەکەوێـتە سـەر ئـایین، هەمیشـە ئایین وەک ئامرازێکی بەستنەوەی کورد بەکارهاتووە لەلایەن دوژمنانییەوە بۆ نموونە: دوڵەتی عوسمانی بە بیانووی شەڕی کافر و موسڵمان سوودی لە هاوکاری و توانـای کـورد وەرگرتـووە، لە هەمـان کاتـدا بـوونی هەسـتێکی ئـایینی ڕەهـا و ڕانەگرتنـی هاوسەنگی لەنێوان هەستی ئایینی و هەستی نەتەوایەتی لەنێوان تاکەکانی کۆمەڵگەدا، فـاکتەرێکی دیـکەی سـەرەکییە لە بەردەم لاوازی ناسـیۆنالیزمی کـوردی، بـۆ نمـوونە: کوردێـک ئەوەنـدەی خەون بە ڕزگـارکردنی قودسـەوە دەبینێـت و ویسـتی بـۆ هەیە، ئەوەنـدە تـامەزرۆ نییە بـۆ ڕزگـاری کـورد لەژێردەسـتەیی و دامەزرانـدنی دەوڵەتـی کوردی. هەرچەندە گومـان لەوەدا نییە «قودس» بۆ موسڵمانان پیرۆزی خۆی هەیە بەو پێیەی یەکەم ڕووگەی موسڵمانانە، بەڵام دەبێت هێشتا خاک و نیشتمانی خۆمـان لە پێشینەتر دابنێین، لە کۆتاییدا خـاکی خـۆم شوناسـی خـۆمە و نوێنەرایەتیم دەکـات، نەک خـاکی نەتەوەیەکی تر. ئەم هەسـتە وەهـا تـۆکمە ڕۆچـووەتە نێومـان بە جۆرێـک

زۆرینەی تاکەکانی کۆمەڵگەی کوردی خۆیان دەخەنە نێو دوو هەڵبژاردەوە، یان ئەوەتا دەبێت پابەندی ئایین و بنەما ئایینییەکان بێت و لە بەرانبەردا پشت بکاتە نیشتمان و کۆپرسە نەتەوەییەکان، یان بە پێچەوانەوە.
بەڵام ئەمە لە بنەڕەتدا وانییە، پشت کردن لە نیشتمان و کۆ پرسە نەتەوەییەکان لە ئاییندا بوونی نییە، هەموو موسڵمانێک مافی خۆیەتی بەرگری لە خاک و وڵاتی خۆی بکات و ئینتیمای هەبێت بۆ ئەو زێدەی لێی هاتۆتە بوون، ئەوەتا پەیامهێنی ئیسلام محەمەد(د.خ.) کاتێک ناچار دەبێت بە جێهێشتنی شاری مەککە کە شوێنی لە دایکبوونی خۆی بوو، و کۆچکردنی بەرەوە شاری (مەدینە) ئاوڕێک لە شارەکەی دەداتەوە و چاوەکانی پڕ دەبن و ئەوە دووپات دەکاتەوە کە ئەگەر ناچار نەبا جێی نەدەهێشت.

٤-جیا نەکردنەوەی نیشتمان و دەستەڵات

بە بۆچوونی مـن یەک لە کێشە هەرە گەورەکانی بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردی، نەبوونی ئینتیمایە بۆ خاک، نیشتمان، ئاڵا، و کۆپرسە نەتەوەییەکان، کە بۆ ئەمەش چەندین هۆکار هەن، وەک خراپی دۆخی سیاسی وڵات، خراپی باری گوزەران و ئابووری هاوڵاتیان، وا دەکات خەڵکی ڕقیان لە کۆپرسە نەتەوەییەکانیان بێتەوە زۆر گرنگە پرسی ئاڵا، نەتەوە، خاک، نیشتمان، کە بابەتی گشتی و پەیوەست بە کۆمەڵگەن بەتەواوی دایانماڵین لەو جۆرە خاوەندارییەتی کردنە، دەبێت تێبگەین لەوەی کە بوونی خۆشەویستی و ئینتیما بۆ ئاڵا، یەکسان نییە بە بەرگریکردن لەو سیستەمەی لەژێر ئەم ئاڵایە کار دەکات، وە دژایەتیکردنیشی بە هەمان شێوە، چونکە دەستەڵات هیی بەشێک لە خەڵکییە، بەڵام (ئاڵا، خاک، نیشتمان) هیی هەمووانن و شتانێکن کە ئەگەر دەستەڵات و سیستەمی فەرمانڕەواییش بگۆڕێن ئەوانە هەر وەک خۆیان دەمێننەوە و گۆڕانیان بەسەردا نایەت. تەنانەت ئەگەر ڕۆژێک بێت بە یاسای فەرمی نێودەوڵەتی دان بە کوردستان دابنرێت و و ئاڵای کوردستان لە نەتەوە یەکگرتووەکان هەڵبکرێت، (ئەو ئاڵایەی لە UN هەڵدەکرێت، گوزارشت لە وڵاتی کوردان دەکات، نەک دەستە و تاقمێکی دیاریکراو).

٥-بارودۆخی سیاسی کوردستان

بــارودۆخی ڕابــردوو و ئێســتای کوردســتانیش هۆکــارێکی دیــکەیە، دابەشــبوونی حیزبایەتی لەسەر بنەمای لایەنی و، بوونی شۆڕشی جیاواز، کە گەورەترین زیانیان لە بیری ناسیۆنالیزمی کوردی داوە، وەک نموونە: درووستبوونی شەڕی ناوەخۆ کە شەڕی ناوخۆ هەموو بنەماکانی ناسیۆنالیزمی شێواند. لە ئێستاشدا نەبوونی دەستەڵاتی ناوەند و دابەشبوونی ئیداری و حیزبایەتی ئێستای هەرێمی کوردستانی بە یەکێک لە ئاڵنگاریەکانی دیکەی ناسیۆنالیزمی کوردی لە قەڵەم دەدرێت تا دەستەڵاتی ناوەندی لە هەرێمی کوردستاندا نەبێت مانایەک بۆ ناسیۆنالیزم نابێت.

خراپی بارودۆخی سیاسی کوردستان کە لەسەر هەموو لایەنەکانی تری ژیان ڕەنگی داوەتەوە، خراپی گوزەران و هەستنەکردن بە یەکسانی لە کۆمەڵگەدا جۆرێک لە توڕەیی و بێ هیوایی لەلای خەڵکی درووستکردەوە، بە جۆرێک پشت بکاتە ئامانجە گەورەکەی خۆی کە دەوڵەتی کوردییە، و یان ئەوەتا بڕیاری کۆچکردن بدات، یانیش حاشا لە نیشتمان و هەموو کۆپرسە نەتەوەییەکان بکات.

هەر لە بازنەی سیاسییەوە نەبوونی سەرکردەی کاریزما لە ئێستادا هۆکارێکی دیکەیە بۆ پاشەکشێکردنی بزاڤی ناسیۆنالیزمی کوردییە، سەرکردەی کاریزما ئەو کەسەیە کە بەدیهێنەر و خوڵقێنەری ژیانێکی شایستەبێت بۆ گەلەکەی، و دیدێکی درێژخایەنی هەیە و هەموو لایەنەکان بۆ بەدیهێنانی ئەو دیدە گەورەیە کۆ دەکەنەوە. هەروەها تواناییەکی لە ڕادەبەدەریان هەیە بۆ گۆڕینی دیدگای لایەن یاخوود حیزب بۆ ئامانجی گەورە و پاڵنەر، تا ئەو ڕادەیە کە هەموو ئەندامانی ژیانی خۆیان ببەخشن بۆ گەیشتن بەو ئامانجانە و ئەو سەرکردانە مرۆڤێکی چالاکن و بەردەوامن لە کارکردن و دەبنە هاندەر بۆ ئەوانی تر، بۆ گەیشتن بە ئامانجە مەزنەکەیان.

٦-کاریگەریی تۆڕی کۆمەڵایەتی لەسەر کەمکردنەوەی هەست و بیری نەتەوایەتی، بێگومان تۆڕی کۆمەڵایەتی وەک چۆن کاریگەری ڕاستەوخۆی هەیە لەسەر بەرزکردنەوەی هەستی نەتەوایەتی بە هەمان شێوەش کاریگەری هەیە لەسەر لاوازکردنی بیری نەتەوایەتی لە نێو توێژی گەنجان بە تایبەت گەنج بەهێزترین هێزی گۆڕینی ڕەوتی کۆمەڵگە و چەقبەستوو و سووتەمەنی گشت شۆڕش و ڕاپەڕین و گۆڕانکاری

گەورەیە هەر بۆیە لە هەر کۆمەڵگەیەکی زیندوو ئەقڵی گەنج و ڕووحی نوێبوونەوەی گەنــج دەرفەتــی گەورەی پــێ دراوە بگــرە پێشــەنگە، بەشــێک لە گەنجــانی کــورد بە شــێوازێکی ناتەندرووســت تــۆڕە کۆمەڵایەتییەکــان بەکــار دەهێنن ســەرەنجامی ئەمەش بەرهەمهێنانی گەنجی کەمئەزموون و کەمتەرخەمە لە کۆمەڵگەدا، گەنجانێک کە نـاتوانن کاتیـان تەرخـان بکەن بـۆ خوێنـدنەوەی پەرتـووک و پەیـداکردنی شـارەزایی دەربـاری مێــژووی خــۆی و نەتەوە و نیشــتمانەکەی، کەچــی ئامــادەیە بە چەنــدین کــاتژمێر لە یاریەکی ئەلیکترۆنی دابێت، یـاخوود لە نێو لایڤێکـی بـێ سـوودی وەک لایڤەکانی تیـک تۆک بە چەندان کاتژمێری خۆی ببەخشێت بە دانیشـتن بە دیـار کەسـانی بـێ سـوود و ئاش بەتاڵ.

کامەران کوردی

من باوەڕم وایە یەکەم هۆکاری ڕێگر یان بەربەستی(لەمپەڕ) نەتەوەیی بوونی کورد بۆ گرفتێکی ڕیشەیی بوونیادی دەگەڕێتەوە کە ئەویش نە ناسانی کورد خۆیەتی. مرۆڤی کورد پێش ئەوەی خاک و نیشتمانی داگیر و وێران کرابێت، هزر و یادەوەری و ویژدانی داگیر و شێوێنراوە. مێژوومان شێوێنراوە جا بە ئەنقەست و پلان و بەرنامە بوو بێت، یان بەهۆی نەزانی و کەموکووڕی خۆشمانەوە بوو بێت (گرنگی نەدان بە ئەرشیف و دۆکیۆمێنتاری). بۆیە بۆ من پرسی نەگەیشتن بە شوناسێکی هاوبەش و گشتگیر کە خەم و دونیا بینینی کۆمەڵی و چفاکی بنیاد و درووست بکات و دواتریش پەرەی پێدات، یەکەم هۆکاری ڕیشەی ئەو خۆ نەناسینەی مرۆڤ و کۆمەڵگەی کوردییە. کاتێک مرۆڤ بێئاگا و ناهۆشیار بوو بە خوودی خۆی، ئەو کاتە دەکرێت چاوەڕێی هەموو جۆرە نامۆبوون و سەرلێشێواوی و پەشۆکاوییەک بەدیبکەی وەک بارودۆخی تاکەکەسی و جڤاکی ئەمڕۆی کوردستان بە گشتی و باشوور زۆر بە تایبەتیتر. خاڵێکی تر ئەوەیە کە دەرەنجامی کێشە بنەڕەتییەکەیە (هۆکاری یەکەم)، ئەویش کەوتنە ژێر کاریگەری پێناسە و ناساندن و ناونانی کورد لەلایەن ئەو دەوڵەت و نەتەوانەی کە سەردەست و باڵادەست بوون بەسەر کوردا. واتا پێناسەی کورد بوونی ئێمەی کورد زۆرجار لەسەر زار و بیری شۆفینیزمی عەرەبی و تورک و فارسدا خۆی بینیوەتەوە کە ئەوانیش کاریگەری و دەور و ڕۆڵی ئایدۆلۆژیا نەتەوەگەراییەکانی وەک بەعسیزم و کەمالیزم و ئێرانگەراییە. تەنانەت ئەو نادادی و ستەمە کەسانی بەناو ڕۆشنفکری ناو ئەو نەتەوانەشی گرتووەتەوە. بۆ نموونە: کورد لە تورکیا بە کوردی شاخاوی پێناسەکراوە و ناسێندراوە. تەنانەت لە لایەی ڕۆژاوایی و ئەمەریکییەکانیش تا ماوەیەکی زۆر دوو چەمکی دژبەیەک و جیاوازی وەک کوردی باش و خراپ هەبوو (Good and Bad Kurds) ئەو کوردەی دژ بە تورکیایی ئەندامی ناتۆ خەبات و تێکۆشانی دەکرد بە کوردێکی خراپ پێناسەدەکراو دەناسێندرا، خستنە لیستی تیرۆری پارتی کرێکاری کوردستان باشترین بەڵگە و نموونەی ئەم جۆرە تێڕوانین و تێگەیشتنەیە. مەبەستمە بڵێم کورد خۆی بڕیار و ویستی تەنانەت هەڵبژاردنی ناو و پێناسەی بوونیادی خۆشی نەبووە چ جای ئەوەی هەست و شوناسی نەتەوەیی و ناسیۆنالیزمی گەشەو و پەرە پێبدات. وە کێشە و

دۆزی ڕەوای کـورد لە ناوەنـدی ڕۆژهەڵات ئەوەنـدەی خەم و ویسـتی مـانەوە و بەرگریکـردن بـووە لەنـاونەچوون (Survival)، ئەوەنـدە بـواری گرنگیـدان و خزمەتکردنی دۆزی نەتەوەیی و ناسیۆنالیزمی نەبوون. وە زۆر گرنگیشە لێرەدا ئەو ڕاستییەمان لەبیر بێت کە بنیادی هەست و هزری نەتەوەیی پێویستی بە دامودەزگایی نەتەوەیی هەیە کە کورد نەیبووە و تا ئێستا نییەتی. مەبەستیشم لە دامودەزگای کۆمەڵایەتی گرووپ و حیزبی نەتەوەییە کە خۆیان لە جووڵانەوەی سیاسی و کۆمەڵایەتیدا نمایش دەکەن یان ڕێکدەخەن، وە پاشان دامودەزگای ڕۆشنبیری و مەعریفی وەک ناوەندی توێژینەوە و لێکۆڵینەوەی نەتەوەیی وە پاشان فێرگە و میدیا و ڕاگەیاندن و زانکۆ و ناوەندە ڕۆشنفیکریەکان. پاشانیش لەسەر هەموو ئەمانەوە وەک چەتر و سەقفێک، بوونی دەستەڵات و حوکومەتی نیشتمانی و نەتەوەییە کە هەم بەرگری لەو شوناسە نیشتمانی و نەتەوەییە بکەن وە هەم گەشە و پەرەی پێ بدەن.
گەر بەوردی و ئاگاییەوە سەیری بارودۆخی کورد بکەین لە ١٠٠ ساڵی ڕابردوودا کە چەرخ و سەدەی گەشەکردن و سەرهەڵدانی بیری نەتەوەیی و هۆشیاری و شوناسی نیشتمانی بووە، کورد بزر و دوور و بێ کاریگەر بووە لەو شەپۆل و پەرەسەندندا وە هۆکارەکانیشمان دەستنیشان و باسکردووە لەسەرەوە.
بە سوپاس و پێزانینەوە کامەران کوردی هەرێمە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا ناشفڵ (کوردستانی بچووک)٢٠٢٤/١/٢٩.

سەرهۆز تاهیر

بەربەستەکانی ناسیۆنالیزمی کوردی ناسیۆنالیزم یان نەتەوەپەروەری، پێناسەی فرە چەشنی هەیە، یەکێک لەو پێناسانەی کە زۆر لەگەڵ ناسیۆنالیزمدا یەکدەگرنەوە و لەگەڵ کرۆکـی ناسـیۆنالیزم دەگـونجێن ئەمەیە: بـریتییە لە ڕێبـازێکی خـوێنی، کە نەتەوەیەک بەیەکەوە دەبەستێتەوە و بە دروستکردن یان هەوڵدان بۆ دروستکردنی دەوڵەتێکی ئۆرگـانی، و پاراسـتن و گەشـەپێدانی نەتەوە بـۆ ئامـانجە مێژووییەکـانی نەتەوە .لەم پێناسەیەدا بنەمای خوێنی ڕەچاوکراوە، کە ناسیۆنالیزم بەشێوەی بناغەیی داکـۆکی لـێ دەکـات، خـوێن گـرینگە بـۆ دروسـتبوونی یەک شوناسـی نەتەوەی.
نەتەوەکەش بەیەک دەبەستێتەوە ئەم ڕێبازەی کە ناسیۆنالیزمی ناوە و بە هەوڵدان بۆ دروسـتکردنی دەوڵەتێکـی سرووشـتی ئۆرگـانی، واتـا دەوڵەتەکە پێویسـتە لەسـەر شوناسـی یەک نەتەوە درووسـت ببێـت و بەشـێوەی ئۆرگـانی وەک جەسـتەی مـرۆڤ کـارگێڕیی بکرێـت. ئامـانج لە پاراسـتن و گەشـەپێدان ئەوەیە کە نەتەوەکە لە ڕووی بـایۆلۆژی و دەروونـی سـەقامگیربێت، بۆیە ناسـیۆنالیزم هەر ئامـانجی دروسـتکردنی دەوڵەت نییە، بەڵکوو ئامانجی لە سەروو دەوڵەتەوەیە، ئەویش پەیـامی مێژووییە. هەر نەتەوەیەک بۆ تێگەیشتن لە پەیامی مێژووی خۆی پێویستە مێژوو بەباشی و بە چاکی شیبکاتەوە، چونکە بە شیرکردنەوە مێژوو زۆر وەڵامی پرسیارە نەزانراوەکان دەزانین. نەتەوایەتی لە دوو بەش پێکهاتووە:

۱-**هۆشیاری**: هۆشیاری یان زانین بە بـوونی خـود، ئەو هەسـتەیە کە مـرۆڤ لە سـەرەتای چاخەکـانی مێـژووەوە هەسـتی پـێ کـردووە، مـرۆڤ درکـی بەوە کـردووە کە سـەر بە گرووپ و کۆمەڵگەیەکی دیاریکراوە، بۆیە هۆشیاری نەتەوەیی لە ئەنجامی بیرکردنەوە لە خودەوە سەرچاوەی گرتووە و مرۆڤی گەیاندووە بە ناسیۆنالیزم.

۲-**بیـری نەتەوەیـی**: بیری نەتەوەیی، واتـا بیرکـردنەوە لە ئاییـندە و ئێسـتا و ڕابـردووی نەتەوە و دانانی بنەماکانی دەوڵەت و فەلسەفەی نەتەوەیی. بیری نەتەوەیی تا ئاستێک نزم و لاواز و تازەیە بۆ کورد، سەرەتای دەرکەوتنی دەگەڕێتەوە بۆ ئەحمەدی خـانی

که بیر دەکاتەوە لە یەکگرتن و درووستکردنی دەوڵەتێک لەسەر شوناسی کوردی، کە ئەمە بیرۆکەی نەتەوەییە.
لە پاش تێگەشتن لەم بەرچاوڕوونیانە پێویستە ئێستا ئاستەنگەکانی بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردی دیاری بکەین و هۆکارەکانیان بخەینەڕوو:

١-دیموکراتییەت: دیموکراتییەت وەک شێوازێکی فەرمانڕەوا و ڕازیکردنی کۆمەڵگە بە فرە چەشنی لە بوارەکانی سیاسەت، بیرکردنەوە، دەستەڵات، ...هتد. کاریگەری زۆری لەسەر کورد داناوە بەشێوەیەکی زۆر نەرێنی، دەتوانین هۆکارەکانی لاوازی ناسیۆنالیزمی کوردی بگەڕێنینەوە بۆ "دیموکراسی"، چونکە ناسیۆنالیزم وەک پێناسەکرا، ڕێبازێکی تایبەت بەخۆی هەیە و هیچکات نابێت تێکەڵ بە بیر و هزری دیکە بکرێت، بەڵام ناسیۆنالیزمی کوردی لە پێش ١٩٤٥ خاوەنی سەربەخۆیی تەواوبوو لە دیموکراسی، لە پاش کۆتایی جەنگی جیهانی دووەم و دوای هەڵوەشاندنەوەی حیزبی ژێکاف و دانانی دیموکراسی لەناو کورددا، دیموکراسی بووە هۆی فرەیی لە هەموو بابەتەکانی دیکەی کۆمەڵگە. کاریگەرییەکانی دیموکراسی ئەمانەن.

-فرە حیزبی: هەبوونی حیزبایەتی و پارتایەتی لەناو کوردستاندا، دەگەڕێتەوە بۆ بوونی دیموکراسی وەکوو بنەما لەناو هزر و هۆشی زۆرێک لە بیرمەندانی کورد لە سەدەی ڕابردوو، ئەم فرەییەش لەخۆیەوە درووست نەبوو، لە ١٩٤٦ لە دامەزراندنی کۆماری مەهاباتەوە هەیە هەتاوەکوو ئێستا، کە بەداخەوە ڕەگی داکوتیوە و ناتوانرێت لە ئێستادا چارەسەر بکرێت.

-فرە ئایدیا: کردنەوە کەشوهەوا بۆ گفتووگۆی ئازاد، بۆ پەرتووکی جۆراوجۆر بەبێ سانسۆر و بەبێ چاودێری، لێکەوتەی لەم شێوەی لێ دەکەوێتەوە کە بەسەر ناسیۆنالیزمی کوردیدا هات، یەکێک لەو ئایدیا مەترسیدارانەی کوردستان «برایەتی گەلان»ە کە بووەتە هۆی خۆشویستنی دوژمن بەبیانووی مرۆڤایەتی و برایەتی.

-فره نەتەوەیی: فره نەتەوەیی واتا ڕێگەدان بە نەتەوە و گەلی دیکە لەسەر خاکی گەلی ڕەسەن. وڵاتێکی فره نەتەوە هەرگیز ناتوانێت بگاتە قۆناغی دەوڵەتێکی سەقامگیر یان ئاستی دەوڵەت نەتەوە.

٢-مارکسیزم: بریتییە لە بیرۆکەکانی «کارڵ مارکس» لەسەر ئابووری و کۆمەڵگە. مارکسیزم هەر لە سەرەتای ساڵی ١٩٣٤ لەناو کوردستان و عێراقدا پێگەیشتووە، مارکسییەکانی سەدەی ڕابردوو بە تەواوەتی لەگەڵ مانەوەی کورددا بوون لە چوارچێوەی عێراق-ئێران، چونکە لەلای ئەوان بیرۆکەی سەربەخۆیی پلانی دەوڵەتانی کۆلۆنیال و داگیرکەربوو. مارکسیزم توانی گورزی کوشندە لە بیر و باوەڕی نەتەوەیی بدات، توانی نەتەوایەتی بۆ سەدەیەک قۆرخ بکات و نەتەوایەتی لاواز بکات.

هێما نیازی-نووسەر (ماستەر لە زانستە سیاسییەکان)
لەم چەند خاڵەدا بۆچوونەکانی خۆم بەچڕی و بەکورتی دەردەبڕم:

١-لاوازیی فەرهەنگی نەتەوایەتی: دیارە بەر لە هەر شتێک، ناسیۆنالیزم، فەرهەنگ و بیرکردنەوەیە، بیرکردنەوەیەکی دەستەیی لە پێناو بیرکردنەوەیەکی گشتی و لەبەرەنجامیشدا ئاکت و چالاکییەکی گشتی بەرەو ئامانجێکی یەکگرتوو. بەڵام دیارە ناسیۆنالیزمی کوردی، لەم ڕەهەندە کولتوورییەوە هەژارە و بەهۆی کۆمەڵێک هۆکاری مێژوویی و جوگرافیایی، ئەم فەرهەنگە مۆدێرنە شارییە درەنگوەخت گەیشتووەتە نەتەوەی کورد و کەمتر ڕۆچووەتە نێو ژیانی ڕۆژانەی خەڵکی کوردەواری.

٢-نەپەڕینەوە بۆ نەتەوە و نەتەوەسازی، وەکوو پرۆسەیەکی مێژووکردی قۆناغبەند یەکێکی دیکەیە لە لەمپەڕەکان. دیارە ناسیۆنالیزمی گەشەکردوو بەرهەمی مۆدێرنیتەیە کە چەندین سەدە لە وڵاتان گەشە و پرۆسەی بەردەوامیی بەخۆیەوە دیوە. بەڵام دیارە یەکە بچووکەکانی خوار نەتەوە لە کۆمەڵی کوردیدا ئەو پەڕینەوەیان بە سستی بەخۆوە بینیوە یان هەر نەبینیوە، لەبەر ئەوەشە خێزان و عەشیرەت و ناوچە، لە بیرکردنەوەی گشتیدا، زیاتر بەهێزترن وەکوو لە یەکەی نەتەوەیی و بیرکردنەوەی نەتەوەیی. ئەمەش زۆرجار خێڵگەرایی و ناوچەگەرایی لێ کەوتووەتەوە کە ڕێگر بووە لە بەردەم نەتەوەگەراییەکە.

٣-لاوازیی دانایی و زانایی نوخبەی سیاسیی کورد لە درێژایی مێژوودا یەکێکی دیکەیە ئەو ئاستەنگانە. دیارە ژیانی کوردەواری هەر مەینەتی و شەڕ و شۆڕ و ڕاکەڕاک بووە و بەزەحمەت جاروبارە ئاهێکی هاتووەتە بەر و شارستان بووە، کاتێکیش کە تۆ هەر بار بە کۆڵتەوەیە و لە کۆڕەو و شەڕدای، میکانیزمەکانی بەرگری لەخۆکردن گەشە پێ دەدەی و ئەو زانست و زانین و تێفکرینەی بۆ زانستە مرۆییەکان و سیاسەت پێویستت دەبێت، دەستت پێی ڕاناگات. کە وابوو مرۆڤی هەڵکەوتووی زانا لەم کۆمەڵگانەدا کەم هەڵدەکەوێت کە خۆی بۆ پیشەی سیاسەت و ئابووری و فەلسەفە یەکلایی بکاتەوە و لە پەنجەرەیەکەوە دەستی بگاتە پێشخستنی کۆمەڵەکەی. ئەو ئیلیتە

سیاسییە بەردەوام لەژێر سێبەری هەژاریی زانستی و مەعریفیدا بووە و سیاسەت وەکوو بابەتگەلی سۆزداری و ئایینی و عیرفانی تێگەیشتووە و کەم بەلای عەقڵانیبوون و واقیعبوون و سوودخوازیدا چووە و دەچێت.

٤-سەرمایە لە وڵات کۆ نەبووەتەوە و تا بە ئێستاش دەگات هەر وایە، سەرمایە و سامان و خێروبێری وڵات، لەلایەن داگیرکەرانەوە فەرهوود دەکرێت. دانەگەڕانی سەرمایە و سامانی خۆت لە وڵاتی خۆتدا، توێژێکی ڕۆشنبیریی شاریی پێشکەوتوو درووست ناکات کە چینی ناوەند پێک بهێنن و بیر لە کاروباری سیاسی و دەوڵەتداری و شارسازی بکەنەوە. گوند و ناوچە و شوێنی دابڕدابڕی کوردستان لەو دۆخە ئابوورییە سەختەدا بووە، ئەوەش وا دەکات خەڵکی ژێردەستەکراوی کورد ڕووی لە داگیرکەرانی خۆی بێت و بۆ ژیان و ئیدارە و ئابووریی خۆی ڕووی لە خزمەتکردنی زمان و کولتوور و ئابووریی وڵاتە زاڵدەستەکە بێت. ئەم دۆخە تاکوو ئێستاش بەردەوامە.

٥-**داڕووخانی دۆخی دەروونی تاکی کورد** و کۆمەڵگەکەیە کە لە ڕووی پەروەردە و هێزی بڕوابەخۆبوونەوە داهێزراوە. بۆیە خۆی و کۆمەڵ و کولتوور و زمانی خۆی پێ کەمە و هیی دوژمنەکانی پێ زۆرە. ئەوە بۆ زۆرێک لە کوردان نەیارشەیدایی درووست کردووە و کەوتوونەتە ژێر کاریگەریی دەوڵەتانی داگیرکەر. ئەم لەمپەڕە کاری یەکجار سەخت و دژواری دەوێت تا ڕاست دەکرێتەوە و دووبارە پەروەردە دەکرێنەوە، بە ئاڕاستەیەکدا کە بڕوایان بە خۆیان هەبێت و خۆیان پێ لە هیچ کەس و نەتەوەیەک کەمتر نەبێت.

٦-لاوازیی درووستبوونی سەرکردەی کاریزمایی کە بتوانێت لە سنووری پارچەیەک و ناوچەیەک زیاتر، هەموو کوردان پێکەوە کۆ بکاتەوە و وەکوو ڕەمز هەمووان قبوڵیان بێت. دیارە درووستکردنی سەرکردە و ڕابەر پرۆسەیەکی سیاسی و حیزبیی نێو هەناوی کۆمەڵگەیە و لەو ڕووەوە کۆمەڵگەی کوردی لە درووستکردنی سەرکردەی نیشتمانیی سەرتاپاگیر، زۆرجار شکستی هێناوە و دەهێنێت. کۆنەبوونەوەی لایەن و

هێزە سیاسییە کوردستانییەکان لەسەر بەرەمزکردنی یەک سەرکردە بەربەستێکی زۆر گەورەیە لە بەردەم کێشەی کورد و دۆزەکەیدا. چونکە ڕێکخەرێک و یەکخەرێک بۆ ئامانجێکی ئاوا لەگۆڕێدا نییە یان لاوازە.

٧-یەکنەبوونی زمانێکی گشتگیر و ئامرازێکی لێکتێگەیشتنی گشتگیر، کە هەموو کوردان لەمسەر تا ئەوسەر، پێی لەیەک بگەن و پێی بێنە گۆ، یەکێکە لە کێشەکانی دیکەی ناسیۆنالیزمی کورد. ئەم کێشەیەش مێژووییە، بەڵام تاکوو ئێستا ماکی درووستنەبوونی بیرکردنەوەی نەتەوەییە لەنێوان زار و ناوچە و پارچەکاندا.

٨-یاسای نێودەوڵەتی یەکێکی دیکەیە لەمپەرەکانی بەردەم ئەو ناسیۆنالیزمە. ئەو یاساییە لەسەر بنەمای ڕێککەوتننامە و بنەماکان دانراوە کە دەوڵەتان دایانڕشتووە. بێگومان ئەو یاسایانە هێز و سەروەری و قورسایی دەدەنە دەوڵەت، نەک یەکەی نادەوڵەتی وەکوو کورد. لەبەر ئەوەیە لەناو چوارچێوەی هەر دەوڵەتێکدا کە کوردی تێدایە، یاسای نێودەوڵەتی پشتیووانی دەوڵەتی زاڵدەست دەکات و حسێب بۆ ئەکتەری نادەوڵەت و گرووپی نەتەوەیی ناکات. لەو دۆخەدا دەنگهەڵبڕین و بەهێزبوون، قورسە. زۆری دەوێت بە یەکگرتن و پشتیووانیی یەکدی، بتوانی ئەو یاسایانە بشکێنی، یان بیانگۆڕی. لەبەر ئەوەی هەمیشە دەوڵەتی زلهێز لە هەموو ئەو بنەمایانە کەڵک وەردەگرێت کە کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی دایڕشتوون، بەڵام تۆ ناتوانی لێی بەهرەوەر بیت، بگرە زیانیشی لێ دەکەی.

٩-لاوازیی هزری دامەزراوەیی و کاری بەکۆمەڵ و سیستەماتیک، یەکێکە لە کێشە هەرە گرنگەکانی ناو ڕێکخراوە سیاسییەکان. تا ئێستا کورد بە شێوەیەکی دامەزراوەیی بیر ناکاتەوە، بەڵکوو زۆربەی جار ئارەزوو و ویستی کەسی و گرووپی باڵ بەسەر سیاسەت و دۆخی گشتیدا دەکێشن و میللەتێک گیرۆدەی چەقین دەکەن. ئەمەش تەنگوچەڵەمە و لەرزینی زۆر بۆ ئەو بزووتنەوەیە درووست دەکات. چونکە هیچ ناسیۆنالیزمێک بەبێ کاری گرووپی و هاوکاریی گشتی ناگاتە ئەنجام.

زەردەشت نوورەدین

ناوەندی توێژینەوەی دەنگی نەتەوە، توێژینەوەی سێیەمی خۆی دەکات لەسەر بابەتی: "لەمپەڕەکانی بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردی چین؟ "سەرەتا سوپاس و دەستخۆشیم هەیە بۆ ئەوەی جەمێکی(کۆمەڵێکی) خەمخۆر و دڵسۆز پێکەوە کار دەکەن بۆ ئەوەی هەنگاوێک بە ئاڕاستەی سەربەخۆیی یان ئازادی گەلێکدا بنێن. هیچ گومانم لە دڵسۆزی، پەرۆشی و نییەتپاکی ئێوە نییە کە دەتانەوێت خزمەتی گەلێک بکەن، کە هێشتا بوونی لە بەردەم مەترسی سڕینەوەدایە چ بگات بە کولتوور و ناسنامەکەی؛ بەڵام گومانم لەوە هەیە "ناسیۆنالیزم" وەکوو تیۆر و جیهانبینییەک بتوانێت بە ئەرکێکی وەها هەستێت. تیۆری ناسیۆنالیزم بە هەموو فۆڕمەکانییەوە کێشە و گرفتی بنەڕەتی هەیە، لێرەدا و لەم پانتاییە تەسکەدا ناتوانم لەسەر ئەو کێشە و گرفتانە هەڵوەستە بکەم. تەنیا سەرنجێک لەوبارەوە دەخەمە ڕوو. ڕەنگە ئەگەر باس لە نموونەی باشی ناسیۆنالیزم بکرێت چەند نموونەیەکی ئەوروپی بهێنرێنەوە، کە ئەوانیش لەبەر ئەوە نییە کە دەوڵەت-نەتەوەیان هەیە و خۆیان وەکوو قەوارەیەکی سیاسی لە پێگەی ناسیۆنالیزمدا ناساندووە؛ ئەگەر ناسیۆنالیزم و دەوڵەت-نەتەوە چارەسەر بووایە دەبوو ئێستای جیهان کە ئەو هەموو دەوڵەت-نەتەوە و قەوارە ناسیۆنالیستییە هەیە بەهەشت بوایە یان شوێنێکی باش بوایە بەڵام دەبینین بەداخەوە وانییە. ئەگەر لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا باس لە ناسیۆنالیزم بکەین کە ئێمەش بەشێکین لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست ئەوە بەبێ دوودڵی دەبێت بڵێین ناسیۆنالیزم ناوی کێشەیە و بە هیچ جۆرێک چارەسەر نییە. دەوڵەتە زاڵەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست وەکوو ناسیۆنالیست کارەساتی گەورەیان خوڵقاندووە بە ئێستاشەوە ئێمە وەکوو کورد خۆمان قوربانی دەستی ناسیۆنالیزمین؛ کەواتە چۆن دەکرێت کورد ناسیۆنالیزم هەڵبگرێتەوە؟ ئەگەر واز لەوانیش بهێنین و باس لە ناسیۆنالیزمی کوردی بکەین دەبینین هەموو ئەوانەی بانگەشەی ناسیۆنالیزم دەکەن، هەر ئەوانەن لە ئێستادا و لە ماوەی زیاتر لە سی ساڵ کورد دەچەوسێننەوە. بە تیۆرێکی کۆن کێشەدار ناتوانین واقیعێکی ئازادکراو بینا بکەین. ئەم قسانەم بە مانای ئەوە نایەت لەگەڵ سەربەخۆیی کورد و کوردستاندا نەبم یان ئەوەی کورد قەوارەی سەربەخۆی نەبێت هەموو ئەمانە شتی سەرەتایین بەڵام ئەم دواکارییانە کورد زیاتر لە سەت ساڵە پێوەی مەشغولە و

خەباتی بۆ دەکات بەڵام بەرەنجامی نەبووە؛ ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە تا ئێستا سۆز و حەماس ئێمەی جووڵاندووە و بیرمان نەکردووەتەوە لەوەی کورد چۆن ڕزگاری دەبێت؟ سەرەتا دەبێت کوردبناسین و لەسەر کوردۆلۆژییەکی درووست دەتوانین باس لە ڕزگاری کورد و کوردستان بکەین. جگە لەوە هەرچییەک بکەین درێژە بەو دۆخە دەدەین کە ئێستا هەیە و دەبینە بەشێک لە کێشە و گرفتەکان لەجیاتی ئەوەی هەوڵبدەین بەشێک لە چارەسەر بین. ڕاستی ناسیۆنالیزمی کوردی خۆی یەکێکە لە گرفتەکانی بەردەم ئازادی و سەربەخۆی کورد و کوردستان. بەهیوام پێکەوە بیر لە چوارچێوەیەکی هزری نوێ بکەینەوە بۆ خەبات و ڕزگاری کورد و کوردستان، هەر بمێنن...

میران حەسەن

کێشـــەکە لەوەوە دەســت پــێ دەکــات کە ناســیۆنالیزم دەگۆڕێــت بــۆ ئەڵتــرا ناسیۆنالیزمی شـۆڤێنی، ئەمەش ئەزمـوونی ڕابـردوو و ئێسـتاش دەیسـەلمێنێت. لەبری ئەوەی بـاوەڕم بەوە هەبێت کە نەتەوەکەم تـایبەتە–کە ئەمەش بۆ هەمـوو نەتەوەیەک ڕاستە–ڕەنگە دەست بکەم بە هەستکردن بەوەی کە نەتەوەکەم باڵادەستە، بە هەمـوو دڵسۆزی خۆم قەرزاری ئەوم و هیچ پابەندبوونێکی ترم بەرانبەر بە نەتەوەکانی دیکە نـیـە. ئیتـر ئەمەش درێژەپێـدەری جەنگـی ئـابووری و سـەربازییە. لەلایەکـی تـرەوە ئاڵنگاریە گەورەکانی سەدەی بیست و یەک لە سرووشتی خۆیدا جیهانی و گلۆبـاڵین. بۆ نموونە: چی ڕوودەدا کاتێک گۆڕانی کەشوهەوا کارەساتی ئیکۆلـۆژی گەورەی لـێ دەکەوێتەوە؟ چی ڕوودەدا کاتێک ئامێرە تەکنەلۆژیەکـان زیـاتر و زیـاتر لە ڕاپەڕانـدنی کارەکانـدا لە مرۆڤ باشـتربن و لە زیـادبوونی ژمـارەی کارەکانـدا جێگەیـان بگرنەوە؟ خۆی لەسـەر ئەم پرسـیارانە مشـتومڕی گەورە و ململانێی زۆر درووسـتدەبێت. بەڵام پێناچێت ئەم مشـتومڕ و ململانێیـانە ئێمە لە یەکتـر دابـبڕن. بەپـێچەوانەوە وامـان لـێ دەکەن زیاتر وابەستەی یەکتر بین و پشت بەیەکتر ببەستین. سـەرنج بدە ئێسـتا ئێمە ئیکۆلۆژیـایەکی جیهـانی و ئـابوورییەکی جیهـانی و زانسـتێکی جیهانیمـان هەیە، بەڵام هێشـتا لە سیاســەتی ناسـیۆنالیزمی و نەتەوەیـدا چەقیـوین. ئەم ناتەبـاییە ڕێگـری لە سیستەمی سیاسی دەکات کە بە شێوەیەکی کاریگەر بەرپەرچی کێشـە سـەرەکییەکانی ئـێمە بـداتەوە. بـۆ ئەوەی سیاســەتێکی کاریگەرمـان هەبێـت، یـان دەبێـت ئیکۆلۆژیـا، ئابووری و بەرەوپێشـچوونی زانسـت بە نـاوچەیی بکەیـن، یـان دەبێت سیاسـەتەکەمان جیهانگیر بکەین. بەو پێیەی مەحاڵە ئیکۆلۆژیا و بەرەوپێشـچوونی زانسـت و ئـابووریی ناوچەیی و خۆجێی بکرێت، تاکە چارەسەری ڕاستەقینە جیهـانگیری سیاسـەتە. ئەمەش بە مانای دامەزراندنی حکوومەتێکی جیهانی نییە، بەڵکوو جیهانگیرکردنی سیاسەت بەو مانـایەیە کە داینـامیکی سیاسـی لەنـاو وڵاتـان و تەنـانەت شارەکانیشـدا قورسـایی زۆر زیاتر بە کێشە و بەرژەوەندییە جیهانییەکان بدات، لەبری هەڵچوون و بەیەکداچوونی نەتەوەکـان بەرانـبەر یەکتـر. پێناچێت هەسـت و سـۆزی ناسیۆنالیسـتی یارمەتیـدەری ئەمەبێت چونکە ناسیۆنالیزم بە سرووشـتی خۆی نـاوچەییە و کێشـەکانیش جیهـانیی. بیر لەو شەپۆلە بێکارییە جیهانگەرییە بکەوە کە لە ٢٠ بۆ ٣٠ سـاڵی داهـاتوودا بەهـۆی

بەرەوپێشـچوونی تەکنەلۆژیـاوە ڕوودەدات، ئەمە تەنیا فکرێکی ئینـتەر-ناسیۆنالیسـتی توانای بەرەنگار بوونەوەی دەبێت.

م. عەبدولحەمید سیوەیلی

ئـێمە کاتێـک کە بـاس لە ناسـیۆنالیزمی کـوردی دەکەیـن ئەگەر ناسـیۆنالیزم بریتیبێـت لەو هەسـتە گەورەیەی مـرۆڤ دواجـار بـۆ نەتەوە دەیبێـت، ئەمە کـارێکی ئاسـایی و سرووشـتییە لە خـودی مرۆڤدا تەنـانەت لەڕووی دینیشـەوە کاتێک سـەیر دەکەیـت لە قورئـانی پیـرۆزدا بە ئاشـکرا بـاس لەوە دەکـات کە پێغەمـبەران هەوڵـی یەکەمیان یا قسەی یەکەمیان لەگەڵ دەوروبەرەکەیـان بووە کە هاوزمـان و هـاوخوێنی خۆیـان بـوون چـونکە ئەوان لە پێشـتربوون و ئەوان توانیویـانە پـێگە بـۆ پێغەمـبەران بەهێزتـر بـکەن یـا لانـی کەم دەتـوانین بڵێین خێـری پێغەمـبەران دەبێت لە نزیکتـرین کەسەوە دەست پێ بکات بۆیە لەڕووی ئایینیشەوە بابەتی نەتەوەیی بابەتێکی ئاسـاییە، وە بەئاسـایی وەرگیـراوە وە خەمـی نەتەوە خەمێکی ئاسـاییە بەڵام دواجـار ئێمە وەک میللەتی کورد هەست پێ دەکەی لەدایک بوونی ناسیۆنالیزمی کوردی دەگەڕێتەوە بۆ پێکـدادانی هەردوو هێـز و دەسـتەڵاتی سـەفەوی و عوسـمانی کە دەکرێـت بڵێـین هۆکارێکی سەرەکی هاتنە دنیای بیری ناسیۆنالیزمی لەلای کورد وە بەتـایبەتیی لەلای ڕائیدی بیری ناسیۆنالیزم وەک ئەحمەدی خانی و حاجی قادری کۆیی دەگەڕێتەوە بۆ پێکـدادانی هێـزی شارسـتانییەت و دەسـتەڵاتی سـەفەوی و عوسـمانییەکان کە لەو نێوەشـدا کـورد بـووەتە پێخـۆری هێـزی ئەوان وە بـووەتە ئەو مـیللەتەی کە دواجـار زەرەری زۆری کـردووە لە پێکـدادانی هێـزی هەردوولادا بـۆیە لێـرەوە دەمـاری ناسـیۆنالیزمی کـوردی گەیشـتۆتە گرژبـوون وە دەتـوانین بڵێـین ئەحـمەدی خـانی بە خـاوەنی ئەو بـابەتەو بە ڕائیـدی لەدایـک بـوونی ناسـیۆنالیزمی کـوردی دادەنرێت وە حـاجی قـادری کۆییش لە دواییدا، لێرەوە مـن وای تێدەگەم ناسـیۆنالیزمی کوردی لە ئەساسـەوە لە هەسـتێکی خۆمـاڵی نەتەوەیـیەوە نەهـاتووە بەڵکـوو ئەوەنـدەی لە دەرەنجـامی ڕووداوەکـانەوە هـاتووە و گەشـەی کـردووە نە ئەوەی کە بیرێکـی داڕێژراوی کوردی بێت، بۆیە لێرەوە دەتـوانین بڵێین یەکێک لە لەمپەڕەکانی بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردی ئەوەیە کە نەیتوانیوە ناسیۆنالیزمی کوردی بکاتە شتێکی بەهێز وە هەوێنێکی حەقیقی خۆی هەبێت لە لای کورد هێشـتان نەبووەتە شوناس، بۆیە کە سـەیر دەکەیـن لەنـاو ئـێمەدا شـتێکی سەرنجڕاکێشـی ناخۆشـە هەتـا ئەم ساتەشـی لەگەڵدابێت دەبینـین گەنجێکی کـورد دوای ئەو هەمـوو ئـازار و نـاڕەحەتییەیی بەسـەر

کورددا هاتووە لە سەد ساڵی ڕابردوودا وە بەتایبەت لە پەنجا ساڵی ڕابردوودا کاتێک حیزبی بەعس بۆ خۆی قائیدی لەناوبردن و ئیبادە و زەحمەتییەکانی میللەتی کورد بووە بەڵام دواجار وێنەی سەدام حسێن دەبینیت بووەتە وێنەی (کەڤەر)ی منداڵی کورد ئەمە پێت دەڵێت: ناسیۆنالیزمی کوردی لە بەردەم خەتەرێکی زۆر گەورە دایە وە ئەمە پێت دەڵێت: کەوابوو هێشتا ناسیۆنالیزمی کوردی لەلای تاکی کورد هەر ئەسڵەن قەتماغەی نەبووە یا نەبووە بە هەوێن، ئەمەش بەردەوام من کێشەکە دەگەڕێنمەوە بۆ خۆمان، بۆ نموونە: سەیر دەکەیت تا ئەم ساتەش لەناو میللەتی کورددا ناسیۆنالیزم پەیوەندیدار نەبووە بە نەتەوە بەڵکوو پەیوەندیدار بووە بە شوناسی حوکمییەوە واتە چەندێک هێزە سیاسییەکان یا سیاسییە دەستەڵاتدارەکان و ئەوانەی حکوومەتیان بۆ کورد درووست کردووە لە ماوەی سەد ساڵی ڕابردوودا ئەوان چۆن بوبن ناسیۆنالیزمی کوردی لەسەر ئەمان شوناسی وەرگرتووە نەک لەسەر بیری نەتەوایەتی بۆیە پارێزگاری کردنیش لە ناسیۆنالیزمی کوردی زیاتر پارێزگاری کردن بووە لە شوناسی حوکمی لێرەوە قەیرانەکان بۆ خۆیان ناهێڵن ناسیۆنالیزمی کوردی بچێتە قاڵبێکی تایبەت بەخۆیەوە ئەمەش ئاماژەیەکی خراپە بۆ نمۆنە تووڕەیی خەڵک لە سیستەمی سیاسی و لە دەستەڵاتداران ئەمانە هەموویان تەحەدان لە بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردیدا وە جیاوازی لەسەر چۆنیەتی سیستەمی سیاسیمان تا ئەم دەقەیەش کە ئێستا ئێمە نەمان توانیوە چۆنیەتی پاراستنی بیری نەتەوایەتی لەسەر ئەساسی جیاوازی لەسەر چۆنیەتی سیستەمی سیاسی نەبێت ئەمە بۆ خۆی تەحەدایەکە بۆ نموونە: لە باکوور و لە باشوور لەسەر چۆنیەتی سیستەمی سیاسی تا ئێستا ڕێکنەکەوتووین تا ئێستا هەر یەکەمان خوێندنەوەیەکی ترمان بۆی هەیە بۆیە لەو نەتیجەیەشەوە دەمان هەوێت بیری نەتەوایەتی بپارێزین دەی ئەمە چۆنیەتی پاراستنی بیری نەتەوایەتیشمان دەگۆڕێت واتە لە بەینی ڕۆژهەڵات و ڕۆژ ئاوا لە بەینی باکوور و باشوور مادام جیاوازیمان لەسەر چۆنیەتی سیستەمی سیاسی بۆ کوردستان هەیە کەوابوو جیاوازیشمان بۆ درووست بووە لەسەر چۆنیەتی پاراستنی بیری نەتەوایەتیمان دەی لە وڵاتانی دەوروبەر نزیکترینیان لە ئێمە عێراق و ئێرانە یا فارس عەرەب و تورک ئەو سێ میللەتە لە دەورمانن کە هەر یەکەیان فیعلەن هێزی ناسیۆنالیستین لەناو وڵاتانی خۆیاندا لەوانەیە گرفتی سیاسیشیان هەبوو بێت

یان گرفتی گۆڕینی حکوومەتیان هەبوو بێت بەڵام ئاڵا و خاک و نەتەوە لەلای ئەوان هێڵی سوور بووە ئەی لەلای کورد کە مەعلومە بەداخەوە بەو جۆرە نییە، نە لەسەر ئاڵا و نە لەسەر سنووری خاک ڕێک نەکەوتوین وە نەهێزی پاراستنی بیری نەتەوایەتیشمان یەک هێز و یەک شەپۆلە بەڵکوو هەموویمان بەستۆتەوە بە جیاوازی بیرکردنەوەمان لەسەر چۆنیەتی سیستەمی سیاسی لە کوردستاندا لە هەر چوار پارچەکەیدا، ئێمە کە هێشتا نەمان توانیوە شوناسی حکوومەتی لە شوناسی نەتەوەیی جیابکەینەوە کەوابوو گەورەترین قەیرانمان هەیە لە بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردیدا بۆیە کە نەمان توانیوە ئەوە بکەین بەردەوامیش حکوومەت لەلای ئێمە هەموو قەیرانەکانی بەوە داپۆشیوە یا ڕوپۆشی کردووە بە خستنەڕوو و وروژاندنی هەستی نەتەوایەتی خەڵک وە دواجار بەوە نوقستانییەکانی خۆی داپۆشیوە واتا لەلای خەڵکی هێشتا ئەوە ناڕوونە ئایا ئێمە شوناسی حکوومەتیمان گرنگە یا شوناسی نەتەوەییمان نەمان توانیوە ئەوە یەکلایی بکەینەوە بۆیە بەردەوام هێزەکانیش باسە نەتەوایەتییەکانیان کردووە بە عەبایەک بۆ خۆیان و ورووژاندویانە لەو کاتەی کە قەیرانی دەوڵەتداریان بۆ درووست بووە، میللەت هێشتا ئامادەیی تیدا نییە زۆرجار بیری نەتەوەیی لە بەردەم خەتەردا بووە هەرکاتێک خەڵک لە هێزێکی سیاسی ڕازی نەبووبێت پەلاماری ئاڵا و نەتەوەی خۆی داوە نەک دەست بردن بۆ گۆڕینی هێزێکی سیاسی وە دواجار داخوازیە نەتەوەییەکان هەمووی کراون بەقوربانی قەیرانە سیاسییەکان دەکرێت بەشێک لە ئامانجی بزووتنەوەی ناسیۆنالیزم درووستکردنی دەوڵەت بێت ئاساییە، بەڵام لە هەرێمەکانی کوردستاندا دەوڵەتەکان (حکوومەتەکان) خۆیان بوونەتە قەیران بۆ بیری ناسیۆنالیزمی کوردی بۆیە ئێمە ئەگەر بمانەوێت لەمپەڕەکانی بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردی هەڵبگرین یەکەمیان دەبێت بیری ناسیۆنالیزمی ڕزگار بکەین لە بیرێکی حکوومەتییەوە بۆ بیرێکی نەتەوایەتی وە دواجار خۆمان پێناسەی ناسیۆنالیزمی کوردی بکەین وە خۆمان بیروباوەڕی ناسیۆنالیزمی کوردی پەروەردە بکەین لەناو تاکی کورددا وە لانی کەم خەڵکی تر نەخشەی ناسیۆنالیزمیمان بۆ بۆ دانەڕێژێت کە ئێمە هەندێک جار خەڵکی تر پلاکی ناسیۆنالیزمیمان هەڵدەکات نەک خۆمان خەڵک لە دەرەوەی خۆمان لە سیاسەتی دەوروبەر ئەوان بڕیار دەدەن کە ناسیۆنالیزمی کوردی ئێمە تا چەند بەرەو پێشەوە

دەچێت وە تەنـانەت لە دواخسـتن و لە پاشـگەزبوونەوەمان لە ناسـیۆنالیزمی کـوردی لەلایەن دەوڵەتان و زلهێزەکانی دەوروبەرمانەوەیە، ئێمە پێویسـتە بـۆ چارەسـەرکردنی ئەم کێشــەیە بە هەمووـمـان کـار بـۆ ئەوە بکەیـن ناسـیۆنالیزمی کـوردی جـارێکی تـر بخەینەوە سەر شاڕێگای خۆی کە بریتـی بێت لە هەسـتێکی پاکی نەتەوایەتـی وە زۆر سرووشتییە (دەعم) بکرێت بە بیری ئایینی بە (تەئصیل) کردنی ئایینی وە بە (تەئصیل) کردنی کۆمەڵایەتی و مێژوویی وە بخرێتە چوارچێوەیەکەوە کە دابببڕین لە سیسـتەمی سیاسی بۆ ئەوەی دواجار گرفتەکانی سیستەمی سیاسی ڕاستەوخۆ نەبن بە گرفت لە بەردەم بیری ناسیۆنالیزمیدا.

دلێر ڕۆستەمی

ناسیۆنالیزمی کورد هێشتا لە قۆناغی کۆرپەیی بوون دایە و تا کاتێک کە ئەم کۆرپە گەشە نەکات و نەگاتە قۆناغێک کە خوەی لە بەردەم کۆمەڵگە دابنێت، ناتوانی بزانی کۆسپەکانی بەردەمی چەند یان بۆ خۆی تا چ ڕادەیک هێزی لەناو کۆمەڵگەی کوردییە هەس. بەداخەوە خاکی کوردستان لە دوای لۆزانەوە جۆرێک دابەش کریاگە کە هەر کام لەم پارچەگەلە سریک کۆسپگەل تایبەت بە خۆی لە بەردەمی دایە، جگە لەمەیش کۆمەڵگەی کوردستانی بە لە گشت پارچەگانە بە قۆناغێک بردگە کە چارەنووس و غەم و داخوازیەکانیشمان تا ڕادەیکی زۆر جیاوازەن لە یەک. ئەم تەڤەرە هەڵگری باسێکی قووڵ و دوورودرێژە، بۆ من بە کوورتی ئاماژە بە چەند خاڵێک دەکەم:

١-عەقڵییەتی سیاسی زاڵ بەسەر ئەحزابی کوردی عەقڵییەتێکی خێڵەکییە، و هەر کام لەمانە بە هەر باوەڕێک کە بیانبێت حازر بە هیچ گۆڕانکارییێک نیین لە باری عەقڵییەوە، هەر بۆیە بە گشتیانەوە کۆسپن لەسەر ڕێگای گەشەسەندنی ناسیۆنالیزم، هەرچەن کە خوەیشیان وەک ڕەوتێکی ناسیۆنالیستی پێناسە بکەن.

٢-هەر ڕەوتێکیتر کە درووست دەبێت و گەرەکییە کە گۆفتمانێکیتر و جیاوازتری بێت، چۆن عەقڵییەتەکە لە قۆناخی کۆرپەییە و گەشەی نەکردگە، تووشی هەمان هەڵە ئەون کە کۆنترینەکان بە بەردەوامی دووپاتی دەکەنەوە و ئەوەندەی خۆیان سەرقاڵی شەڕ ژێگەل لاینی بەرانبەر دەبن کە بۆ خۆشیان لەو گێژاوە ئەمننەوە و بە هەمان دەرد دەچن.

٣-داگیرکەرەکان وایان لەم گەلە کردگە ئەوەندەی سەرقاڵی باری ئابوورین کە هیچ دەردێکیتری نەتەوەکەی خۆی ناناسێتەوە، ئەگەریش بیناسێت گرینگییێکی ئەوتۆی پێ نادات چۆن ئەولەویەتی ئەو نەماگە ئیتر.

٤-چارەنووسی گەلی کورد بە داخەوە گەلێک خراپە و بەردەوامیش ڕوو لە خراپتریش ئەڕوات و بەم حاڵەی ئێستا کورد لە داهاتوویەکی نەفرەدوور بە تواوەتی لەناو دەچێت، بۆیە تەنیا گەشەی ناسیۆنالیزمی کورد دەتوانێت ڕێگر لەمە بێت کە ئەویش هیواییێکی وای پێ نییە، چۆن نە جەریانێک هەس کە بتوانێت ناسیۆنالیزم گەشە پێ بدات و ئەگەریش بێت تەنیا لە پارچەکەی خۆی.

٥-بۆ چارەسەر کردنی ئەم کێشانە تەنیا یەک ڕێگە هەس ئەویش بە ئیدە کردنی سەربەخۆیی لەناو ئەم گەلە، کە ئەویش:

أ-تیۆریسینگەلێکی دڵسۆزی خاک و گەلی پێویستە کە شناسێکی تواوی لەسەر کۆمەڵگەی کوردییە بێت.
ب-میکانیزمێکی پێویستە بۆ جێبەجێکردنی ئەم تیۆرییە.

د.هیوا حەمید شەریف، **مامۆستا لە بەشی مێژووی زانکۆی کۆیە**

ناسیۆنالیزم بە شێوەیەکی گشتی پرۆسەیەکی مێژووییە و ماوەیەکی پێویستە بۆ هاتنە کایەی، یەکەم هەنگاوی ئەم پرۆسەیەش بە ورد و خاشکردنی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی پێش قۆناغی ناسیۆنالیزمە، واتە کۆتایهێنان بە سیستەمی خێڵەکی-ناوچەیی، تاوەکوو دەستەڵات و عەقڵییەتی ئەو سیستەمە لەناو کۆمەڵگە کۆتایی پێنەهێنرێت ناتوانرێت ناسیۆنالیزم بنیاد بنرێت، لەناو کوردیش ئەم هەنگاوە نەنراوە، تاوەکوو ئێستاش دەستەڵات و عەقڵییەتی خێڵەکی برەوی زۆری لەناو کورددا هەیە. بۆیە کاتێک حیزب شوێنی خێڵ دەگرێتەوە بە هەمان عەقڵییەت هەنگاو دەنێت، عەقڵییەتی ناوچەگەری و دابەشکردنی کوردستان لەنێوان خۆیان.

سەرباری ئەم هۆکارە کە من بە فاکتەری سەرەکی دەزانم، ئەو دەوڵەتانەی کوردیشیان بە سەر دابەشکراوە زۆر بەوردی کار لەسەر پەرتەوازەکردنی کورد دەکەن و دووریان دەخەنەوە لە یەکگرتن، کە بنەمای سەرەکی ناسیۆنالیزمە.

ئالان دارا

سەرەتا دەبێت بزانین دەوڵەت چۆن دروووست دەبێت بۆ ئەوەی لەوە تێبگەین چی بەربەستە لەبەردەی ئێمەی کورددا، من لەگەڵ ئەو ڕایەی هیگڵ نیم کە دەڵێت:" دروووستبوونی دەوڵەت بریتییە لە پەنگخواردنەوە و یەکگرتنی ئیرادەی یەک میللەت و دەچێتە ناو خانەی پەیمانی کۆمەڵایەتییەوە" بەڵکوو کارەکە هیی دامەزراوە(مؤسسة)یەکە کە کار لە میللەت بکات و دەوڵەتەکە دروووست بکات، کە کورد لە قەیرانی ئەو دامەزراوەیەدا بووە لەو مێژووەوە کە ئێمە چاومان دەیبینێت، لە بەرانبەردا ئێمە کەوتوینەتە ژێر کاریگەری دامەزراوەکانی نەتەوەکانی تر، ئەوان بۆ پڕۆژەی خۆیان مێژوویان بەکارهێنا وەک تیۆری ئێرانی بوون (پڕۆژەی فیردەوسی ئاسا)، ئاری بوون، ئەنادۆڵی تورک، عیراقی پیر ئەمانە هەموو ڕێگرن لە بەردەم پڕۆژەی کورددا، و ئەوان دینیان بەکارهێنا بۆ پڕۆژەکەیان دەبێت هەموو ئەوە بزانن کە تا سەدەی هەژدە ئیسلام بەس بە ڕواڵەت لەناو کورددا هەبووە بەڵام ئەوەی سەروەر بووە بیری کورد خۆی و عادات و تەقالیدەکانییان بەڵام لەو بەرواره بەدواوە بە دەستکیسەی جوو و شێخ و تەریقەت و شەریعەتی ئیسلامی زاخاو کراو بەو بیرەی خۆیان دەیانەوێت کورد هەیبێت لەناو کورددا پەیدادەبێت تا دەگاتە ئەوەی جێگەی خەیاڵە کوردییەکە دەگرێتەوە بەڵام کۆتاییەکە بە قسەیەکی ئیبن خەلدوون تەواو دەکەم کە دەڵێت: "هیچ باڵندەیەک هەڵنەفڕی، وەک چۆن هەڵفڕی و کەوتەوە خوارەوە" ئەمە ئەگەر بەسەر ڕەوشتی میللەتاندا دانایی لێ وەربگرین دەبێت هەموو میللەتێک دەستپێکێکی هەبێت، هەڵکشانێک و باڵگرتنێکی هەبێت، لوتکەیەکی هەبێت، شکانەوە و نوشوستییەکی هەبێت، و دووبارە هەستانەوەیەکی هەبێت؛ ئەمە ئەوەمان پێ دەڵێت کورد ئێستا لە هەوڵی هەستانەوەدایە و پێ دەگرێتەوە.

یوسف حەسەن

سـەرەتا دەبێت ئاشـنای خـودی ناسـیۆنالیزم بـین، کە داهێنراوێکـی سـەردەمی مۆدێرنەیە واتە بەرهەمـی دوای ڕێنیسانسـە و بە گەشـتی لە خزمەتـی درووسـتکردنی دەوڵەتـنەتەوەدا دەوەسـتێتەوە و ڕەگـی سـەرەکی ئەو هەوڵـدانە بـۆ درووسـتکردنی دەوڵەتـنەتەوە (ویسـتی ململانـێ)یە کە مرۆڤەکـان بەرەو ئەوە دەبـات کـۆمەڵ بـن و یەکبگرن بۆ درووستکردنی دەستەیەک، لە پێناو زاڵبوون بەسەر ئەوانی تردا هەرچەنە ڕای بەرانـبەریش هەیە وەک عەبـدوڵڵا ئـۆجەلان کە پێـی وایە دەوڵەت مێژووییەکـی کۆنتری هەیە بەڵام شێوەکەی جیاواز بووە زیادتر دەتوانین پێی بڵێین ئیمپڕاتۆری نەک دەوڵەت چـونکە کۆگەلێـک لەنـاو یەک کۆسـووڕی سیاسـیدا ژیـاون وەک ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی، چین، هتد... کە لەناویاندا چەقێکی دەستەڵات هەبووە کە بناغەکەی یان ئایین بووە یان هێزێکی پادشایی، لە ڕاستییدا لە جیهاندا سێ پێناسە یان دنیابینیی هەیە بۆ ناسیۆنالیزم کە پێناسـەی فەڕەنسی، ئەڵمانی، ئینگلیزین، لە لای خۆمان زیادتر پێناسە ئینگلیزییەکە باوە، لێرەوە لە کێشەکە دەدوێم: من پێم وایە کورد ئەو ڕەگی ململانێکردنەی بۆ زاڵێتی کەمە یان بڵێین لە ئاستی پێویستدا نییە بۆ ئەوەی بتوانیت دەوڵەتی پێ درووست بکەیت هۆکارەکەشی پەیوەندی بە جوگرافیاوە هەیە، با گریمـانەیەک دانێین (ڕەگـی ململانـێ بـۆ زاڵێتـی هـاری لە ژینگەی خـراپ و وێـرانەوە درووست دەبێت) کە کورد لەو ژینگەیەدا نەژیاوە! ئەگەر سـەیری نەتەوەیەکی وەک عەرەب، تـورک بکەیـت دەتوانیـت بە ئاسـانی بڕیـار لەسـەر ئەوە بـدەی کە بیابـان، نەبـوونی خـۆراک، ژیـنگەی خـراپ ململانێـی لەنێـوان تاکەکانیـدا سـاز کـردوە و ئەو ویستەش دەبێتە هۆی ئەوەی حەزی لە داگیرکاری و پاوانخوازی هەبێت، بەڵام کورد لە ناوچەیەکدا بـووە کە خـۆراک ئاسـان دەسـتکەوتووە، ژینگەیەکـی ئـارام و باشـیان هەبـووە ئـێ خـودی ئەمە وا لە مـرۆڤ دەکـات نەرمتـر بێـت لەوانـی تـر و ویسـتی پـاوانخوازی نەبێت، هۆکـارێکی تـری نەبـوونی سـەردارێکی ڕاسـتەقینەیە کە پێناسـەی دنیـابینی کـورد بکـات، کە بە نەتەوەی کـورد بڵـێ کـێ دوژمنییەتـی و کـێ دۆسـتییەتی، پێناسەی کوردبوون بکات، پێناسەی باشە، خراپە، جوان، ناشرین، ڕاست، چەپ، هتد... بکات و سەرلەنوێ دنیابینییەکی گشتگیر درووست بکاتەوە.

گۆران ماد

بەڕای مــن ســێ هۆکــاری ســەرەکی و دەیــان هۆکــاری لاوەکــی هەن، کە هۆکــارە سەرەکییەکان ئەمانەن ..

یەکەم: شکست هێنانی دەستەڵاتی ٣٤ساڵەی کوردی لە باشوور، کە سەرەڕای ئەوەی کاری لەسەر دروستکردنەوەی بیری نەتەوەیی نەکردوە، بە خراپییەکانیشی بووەتە هۆی ئەوەی ئەوەندەی دیکە تاکی کورد لە بیری نەتەوەیی دوور بکەونەوە.

دووەم: ڕۆڵی خراپی مامۆستا و کەسایەتییە ئایینییەکان کە کەمترین قسەیان لەسەر بابەتی نەتەوەیی هەیە و زۆرجار نەک قسەی باشیان نییە بگرە هاندەرن بۆ دوورکەوتنەوە لە بیری نەتەوەیی و هەندێک ڕاستەوخۆ بانگەشە بۆ بیری دوژمن پەرستی دەکەن.

سێیەم: لاوازی کەس و گرووپ و ڕێکخراو و پارتە نەتەوەییەکان لەڕووی کار و چالاکی و نەبوونی چەندان میدیای بەهێز لە خزمەتی بیری نەتەوەییدا.

هۆکارە لاوەکییەکان زۆرن بەڵام لێرەدا گرنگ هۆکارە سەرەکییەکانن.